

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín

XIII

2015/1-2

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín

XIII

2015/1–2

Předkládáme veřejnosti nový formát časopisu Acta musealia. Od roku 2015, ročníku č. XIII, se spoluvydavateli periodika se společenskovědním zaměřením stávají Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně. Předpokládáme, že toto spojení bude znamenat možnost širšího regionálního záběru na území východní Moravy s přesahem na Slovensko a rozšíří se tak možnosti spolupráce s badatelskou obcí.

Mění se jak formální stránka časopisu, tak částečně jeho obsah, protože odborné příspěvky zařazené v oddílu Články procházejí recenzním řízením.

Věříme, že Acta musealia v nové formě udrží své místo mezi společenskovědními periodiky Moravy.

Redakce

OBSAH:

Studie

Vývoj antropomorfného dekoru na neolitickéj keramike v prostredí karpatskej kotliny (vybrané aspekty problematiky) Terézia Tomašovičová	6
K poznání počátků spolkové činnosti ve Valašských Kloboukách Čtenářský spolek Casino (Leseverein Casino), Omladina a spolek veteránů Petr Odehnal	32
Z malých lidí veliké lze vybudovati jen výchovou aneb Firma Baťa a školství Hana Kuslová	50
Motivace v prodejnách a domech služby firmy Baťa Tereza Kovaříková	62

Musealia

Baťa – strojírenství – budoucnost Pavel Novosad	80
Dva příklady využití animované tvorby v muzeu Petra Peštová, Kateřina Hausenblasová	86

Personalía a miscelanea

Vzpomínám, abych zapomněl... Světлана Divilková	94
Osobnost učitelky Emílie Klusalové Jana Skaličková	100
Boťy pro první dámu Silvie Lečková	106

Recenze

7. ročník konference Muzeum a škola ve Zlíně aneb Muzeum ve filmu – Film v muzeu Blanka Petráková	114
Princip Baťa: Dnes fantazie, zítra skutečnost Gloria musealis za nejlepší muzejní výstavu roku 2013 Alena Prudká	120
Kuslová, Hana: Národní soud versus Jan Antonín Baťa Blanka Rašticová	126

STUDIE

Vývoj antropomorfného dekoru na neolitickej keramike v prostredí karpatskej kotliny (vybrané aspekty problematiky)

*/Development of Anthropomorphic Decorations on Neolithic Ceramics
in the Area of Carpathian Basin (selected aspects)*

Terézia Tomašovičová

Abstract:

Depictions of human beings undoubtedly belong to the most impressive displays of neolithic art. It is a numerous and variable complex of findings, which also includes vessels with depicted parts of face, or even whole figures as well as individuals with anthropomorphic knobs. These occur in the inventories of the first agricultural societies in the area of Carpathian Basin, and we come across them as the display of Early or even Late Neolithic cultures in the course of more than a thousand-year evolution. The quantitative and qualitative peak is reached during the Middle Neolithic period in the whole area of broadening the culture with linear ceramics. Despite many attempts, the question of their origin is not still completely answered. The aim of this article is to demonstrate very close ties between former early neolithic anthropomorphic finds and analysed material from middle neolithic which is commonly underestimated.

Keywords:

anthropomorphic applied relief, ceramics, Neolithic period, Carpathian Basin

Ľudské zobrazenia patria nepochybne k najpôsobivejším prejavom neolitického umenia. Tieto nálezy nevytvádzajú len o manuálnej zručnosti ich tvorcov, ale zachytávajú aj ideologické predstavy komunity, ktorej boli súčasťou. Ide o početný súbor materiálu tvorený viacerými skupinami vyznačujúci sa najmä výraznou druhovou variabilitou a nejednotnosťou stvárnenia. V rámci neho rozlišujeme celý rad predmetov rôznych foriem od samostatne stojacich hlinených figúrok po zdobené závažia. Najväčší záujem odbornej aj laickej verejnosti vzbudzuje samozrejme voľná plastika (idoly). Menej diskutovanú a rôznorodejšiu skupinu predstavujú nádoby s aplikovanými antropomorfnými motívami. Ich základnú klasifikáciu predostreli viacerí autori (KALICZ – MAKAY 1977, s. 59–92; PODBORSKÝ 1985, s. 110; VIRÁG 1998, s. 70–72; HÖCKMANN 2000–2001, s. 77; BECKER 2007, s. 119) a v súčasnosti môžeme rozlíšiť dve základné kategórie: figurové nádoby (Figurengefäße), s prevažujúcimi znakmi voľnej plastiky, a v stredoeurópskom prostredí kvantitatívne zastúpenejšie figurálne („Figuralgefäße“), pri ktorých je vlastné telo nádoby iba doplnené určitými antropomorfnými atribútmi.

V predkladanom príspevku sa zameriavame na nálezy spadajúce do druhej kategórie, označované aj ako nádoby s antropomorfným dekórom (PODBORSKÝ 1985, s. 110–120), konkrétne exempláre s aplikovaným tvárovým alebo figurálnym motívom.

Nádoby s aplikovanými ľudskými zobrazeniami sa v oblasti karpatskej kotliny objavujú ako súčasť takzvaného neolitického balíka už v komplexe Starčevo-Körös-Criș. Ako s výrazným prejavom včasno- až neskoroneolitických kultúr sa s nimi stretávame v priebehu viac ako tisícročného vývoja. Kvantitatívny aj kvalitatívny vrchol dosahujú počas stredného neolitu v celom priestore rozšírenia kultúry s lineárnou keramikou siahajúcom od dnešného územia Francúzska a Holandska až po Maďarsko a Rumunsko (HÖCKMANN 2000–2001, s. 77–78). V mladšej fáze pretrvávajú v inventári postlineárnych kultúr a skupín. Vzhľadom na ich početnosť a rozmanitosť stvárnenia, ktorá je pre toto obdobie charakteristická, sa v práci zameriavame na stredoneolitické nálezy. Tieto prvky sa vyskytujú aj vo väčšine kultúr mladého neolitu, ale

v porovnaní s predchádzajúcim časovým úsekom ide skôr o prežívanie pôvodných stredoneolitických vzorov, ktoré sa už značne zjednodušujú a štylizujú a spracovaním antropomorfného motívu sa výrazne líšia od starších exemplárov.

Keramika s antropomorfnými zobrazeniami predstavuje v materiálnej kultúre neolitu spoločný prvok objavujúci sa na rozsiahlom území v prostredí kultúr dunajského a stredoeurópskeho priestoru ako aj vo vzdialenejších oblastiach centrálneho a juhovýchodného Balkánu. Nachádzame k nim početné analógie na Blízkom Východe a v Anatólii (GARFINKEL 1998, s. 211–215), dokonca sa uvádzajú aj príklady zo severnej Mezopotámie (QUITTA 1957, s. 54–55).

Ideový pôvod týchto motívov je však stále otáznym. Viacerí bádatelia v tejto súvislosti zdôrazňujú kľúčovú úlohu spomínaných neolitizačných centier (PAVLŮ 2010, s. 602–603; DOMBORÓCZKI 2013, s. 498). Aká však bola miera vplyvu lokálneho podložia, miestnych kultúrnych tradícií a vzájomných kontaktov na formovanie antropomorfných aplikovaných zobrazení a ako sa v priebehu času v jednotlivých kultúrach a skupinách karpatskej kotliny menila?

V rámci predkladaného príspevku by sme sa chceli zamerať na tieto otázky a postihnúť proces vývoja zobrazení v priestore karpatskej kotliny¹ – jeho kontinuitu, prípadne diskontinuitu ako aj impulzy vplývajúce na formovanie antropomorfných motívov. Tieto zistenia spolu s informáciami o nálezovom kontexte môžu následne priniesť cenné poznatky pri pokusoch o vytváranie nových interpretačných modelov.

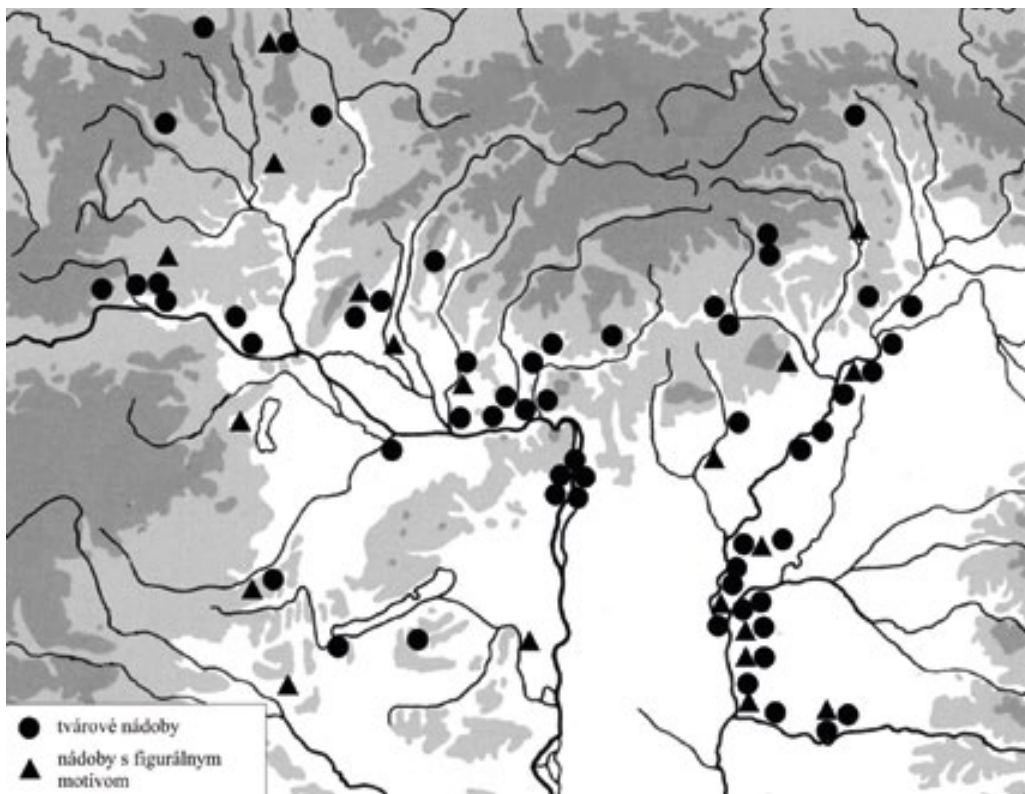
Väčšina uvádzaných archeologických prameňov bola študovaná prostredníctvom kresbovej a fotografickej dokumentácie, nakoľko mnohé nálezy sú v súčasnosti nedostupné. Vo viacerých prípadoch, predovšetkým v staršej literatúre, úroveň grafickej dokumentácie ako aj samotný opis nálezu výrazne komplikoval ďalšiu prácu s uvedenými exemplármi. Taktiež treba poznamenať, že takmer všetky sú zaradené len do jednotlivých kultúrnych celkov, nakoľko bližšie určenie vývojových stupňov sa v preštudovaných publikáciách vo všeobecnosti neuvádza.

Nálezy, ktoré presahujú definované časové alebo priestorové vymedzenie, uvádzame ako porovnávací materiál na objasnenie širších súvislostí vývoja zobrazovania antropomorfných aplikovaných motívov.

Zo zozbieraných keramických nálezov so zobrazeniami tváří a postáv, ktoré zodpovedali predostretým kritériám, sa podarilo vytvoriť súbor obsahujúci 88 exemplárov, z toho 65 predstavujú tvárové nádoby a 23 keramika s aplikovanými figurálnymi motívmi². Treba poznamenať, že s celými nádobami sa stretávame len výnimočne a stav zachovania prevažnej väčšiny je len vo forme fragmentov. Najčastejšie ide o úlomky hrdla, ktoré neposkytujú ani základné informácie o pôvodnom tvare a veľkosti celej nádoby.

Z hľadiska zastúpenia jednotlivých položiek v zostavenom súbore sú tvárové nádoby výrazne početnejšie a ich nálezy sa sústreďujú do oblasti stredného a horného Potisia a východného Slovenska (obr. 1). Zjavná je aj ich koncentrácia na juhozápadnom Slovensku, v dolnom Rakúsku a Zadunajsku. Fragmenty so znázornenými postavami sú relatívne rovnomerne rozšírené po celom sledovanom území, aj keď isté zhľuky môžeme pozorovať v strednom Potisí.

Kultúrno-historicky spadajú tieto nálezy do rôznych neolitických celkov. Prevažnú väčšinu skúmaného materiálu môžeme zaradiť do prostredia lineárnej keramiky,

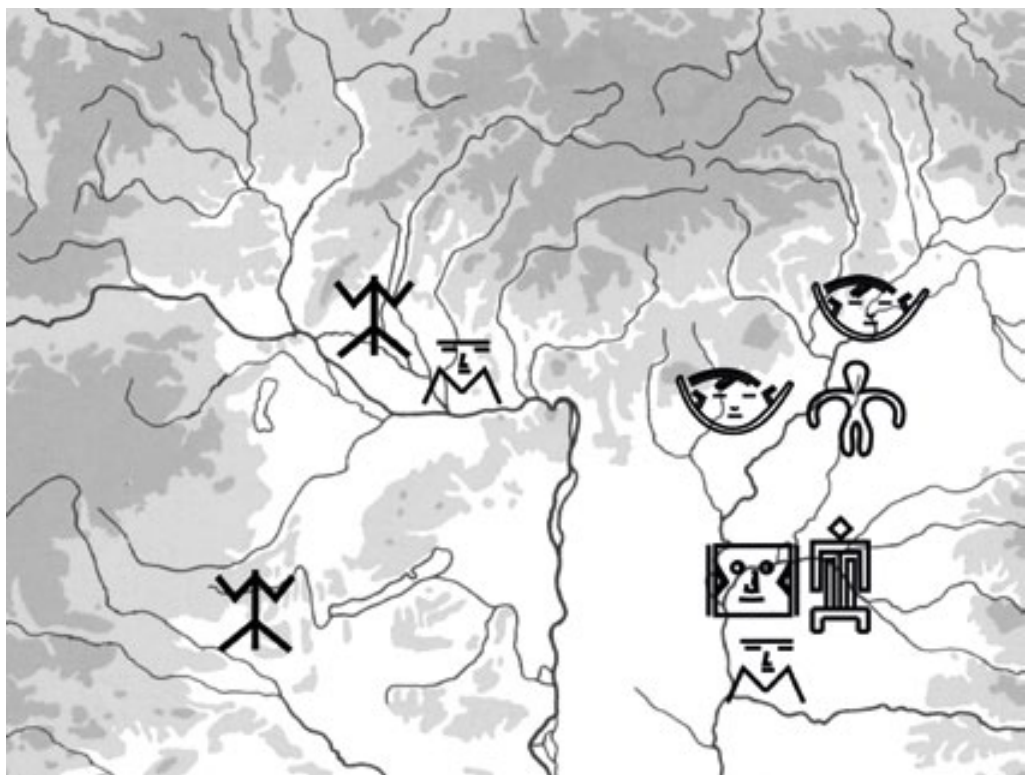

Obr. 1. Mapa karpatskej kotliny s vyznačenými lokalitami. |

či už jej západnej alebo východnej zóny rozšírenia. V súvislosti so szakálhátskou kultúrou v jej východnom okruhu sa dokonca uvažuje aj o produkcii tvárových nádob dosahujúcej masové rozmery (GOLDMAN – SZÉNÁSKY 2002, s. 55). Výrazne zastúpené sú aj exempláre železovskej skupiny. Viditeľne menší počet dosahujú bukovo-horské, tiszadobské a potiské fragmenty.

Analýza

Najskôr predkladáme analýzu samotných morfológických znakov antropomorfného zobrazenia. Hoci ide o príbuzný materiál, každý druh, vzhľadom na jeho špecifiká, hodnotíme samostatne. Samostatne sa venujeme zobrazeniu tváre – akcentácií alebo abstrakcií jednotlivých čŕt, ale aj sprievodných prvkov objavujúcich sa na tvárových nádobách (špecifický rytý symbol umiestnený nad alebo pod tvárou, netypická výzdoba hrdla nádoby, prípadne celého povrchu). Pri keramike so zobrazeniami postáv alebo ich častí miera štylizácie jednotlivých prvkov výrazne kolíše – identifikovaná bola pomerne široká škála zobrazení od realistických po maximálne štylizované. Sledovanie sprievodných znakov v tomto prípade vo veľkej miere zneumožňuje fragmentárny stav zachovania skúmaných exemplárov. Z nálezov dostatočne veľkých na vyvodenie určitých záverov však paradoxne väčšina neobsahuje nijaké odchýlky vo výzdobe v porovnaní s obvyčajnou keramikou danej kultúry, prá-

Obr. 2. Mapa základných antropomorfných motívov objavujúcich sa v priestore karpatskej kotliny. |

ve naopak, figurálny motív je okrem plastických úch alebo výčnelkov často jediný aplikovaný výzdobný prvok.

I. Nádoby s aplikovaným motívom tváre

Zobrazenie tváre býva najčastejšie umiestnené tesne pod okrajom, alebo na nižšej časti hrdla nádoby, v prípade hlbokých mís nad respektíve v mieste najväčšej výdute. Unikátom je v tomto smere nález z Blatného (PAVÚK 1981, s. 54, obr. 39), na ktorom tvárový motív zdobí funkčné páskové ucho. Pre oblasť karpatskej kotliny je nezvyčajný aj fragment tváre pochádzajúcej z pokrievky. Exemplár zo szakálhátskej lokality Battonya-Parász označila Szénásy (1990, s. 160, obr. 1–2) ako najsevernejší nález tohto druhu, pričom za centrálnu oblasť rozšírenia pokrievok s tvármi považuje sever Balkánu.

Ia. Zobrazenie tváre a jej súčastí

Vlastné znázornenie je obvykle tvorené kombináciou rytých a plastických, výnimčne maľovaných prvkov, výlučne maľované exempláre sa v prostredí karpatskej kotliny nevyskytujú. Charakteristická pre toto územie je triangulárna kompozícia tvorená hlavnými prvkami zobrazenia (oči – nos – ústa), v niektorých prípadoch ešte zvýraznená plastickým rebrom alebo priamo aplikovaná na mierne vystupujúcu triangulárnu plochu (tab. I: 1).

Celej tvári dominuje výrazný plastický nos, ktorý nadobúda tvar zvislo natiahnutého oválu, zriedkavejšie kruhu alebo trojuholníka. O jeho význame svedčí aj skutočnosť, že pri určitých jedincoch ide o jediný aplikovaný antropomorfný prvok. Veľké vystupujúce nosy sú obzvlášť typické pre železovskú skupinu a szakálhátsku kultúru (tab. I: 2).

Oči sa na tvárových nádobách vyskytujú vo viacerých variáciách, najčastejšie, rovnako ako ústa, bývajú naznačené rytmami vodorovnými líniami. Menej časté je stváranie pomocou viac menej okrúhlych alebo oválnych preliačení, s ktorým sa stretávame najmä pri jedincoch západnej lineárnej keramiky a potiskej kultúry (tab. I: 3).

Ústa bývajú najčastejšie zobrazené v podobe krátkej vodorovnej línie, teda rovnakým spôsobom ako v prípade očí. V niekoľkých prípadoch nemusí byť línia presne vodorovná, ale vedená v rôzne obrátenom poloblúku, čím dodáva tvári menej strnulý výraz (BERG – MAURER 1998, s. 33, obr. 36).

Hoci pri prevažnej väčšine nálezov tvárových nádob bývajú spomínané hlavné tvárové atribúty zastúpené všetky súčasne, nie je to podmienkou, a naopak, pri niektorých sa môžeme stretnúť aj s naznačením ďalších, sprievodných antropomorfných prvkov.

Ideálnym príkladom je szakálhátska zásobnica z Gyoma-Özedu (tab. I: 4), na ktorej výrazné plastické uši lemujú obe strany tvárového poľa. Zaujímavosťou pri tomto jedincovi je aj existencia otvorov v ich spodnej časti, vedúca k úvahám o „náušniciach“ alebo príveskoch, ktoré sa v nich mohli nachádzať. Úplne odlišný je nález skupiny Tiszadob zo Šarišských Michalian, kde sú uši naznačené predelením plastického rebra v podobe písmena „V“ lemujúceho zdola tvár (tab. I: 5). Pri tomto fragmente rozoznávame aj naznačený jazyk, pričom Šiška v rámci jeho opisu uvádza doslova „vyplazený jazyk“ (1989, s. 107, tab. I: 6).

Za špecifickú súčasť zobrazenia tváre v priestore karpatskej kotliny môžeme považovať aj plastickú líštu nad očami, nápadne pripomínajúcu obočie. Zvyčajne je spojená s nosom a tvorí tak na tvári charakteristické plastické „T“ (tab. I: 6). Najčastejšie je rovná, horizontálna, výnimku predstavujú moravské fragmenty³, pri ktorých je nad očami výrazne oblúkovito klenutá. Zvláštnu skupinu tvoria štyri rakúske fragmenty, pri ktorých konce líšty plynulo prechádzajú do vystupujúcich rohov⁴. Napriek tomu, že ide o evidentný zoomorfný prvok (často bývajú interpretované ako býčie)⁵ ostatné časti tváre si zachovávajú ľudské charakteristiky.

Ojedinelým javom pozorovaným v rámci tohto materiálu je tzv. „dvojtvárovosť“, kedy je tvárový motív aplikovaný v pozícií oproti sebe. Obe tváre sú pritom zobrazené takmer identicky, prípadne sú medzi nimi pozorovateľné len minimálne rozdiely. V priestore karpatskej kotliny sa takéto nálezy vyskytujú len v inventári kultúry s lineárnou keramikou, respektíve v prostredí železovskej skupiny. Samozrejme, hoci doteraz dvojtvárové nádoby z iných kultúr / skupín neevidujeme, nemôžeme ich existenciu vylúčiť. Ich identifikáciu značne komplikuje aj fragmentálny stav zachovania typický pre keramiky s antropomorfnými aplikáciami, takže je veľmi pravdepodobné, že podobných nálezov bolo pôvodne podstatne viac.

Najčastejšie uvádzaným príkladom je amfora z Budapest-Békásmegyere (tab. I: 6), no zachovalejší exemplár pochádza z Biatorbágy-Tyúkbereku (VIRÁG 2000, s. 397, obr. 3a, b). Dvojtvárová nádoba z Budapest-Aranyhegy (KALICZ 1998, obr. 12: 10) bola naopak objavená len vo forme malých fragmentov.

Ib. Ornamentika v okolí tvárového motívu

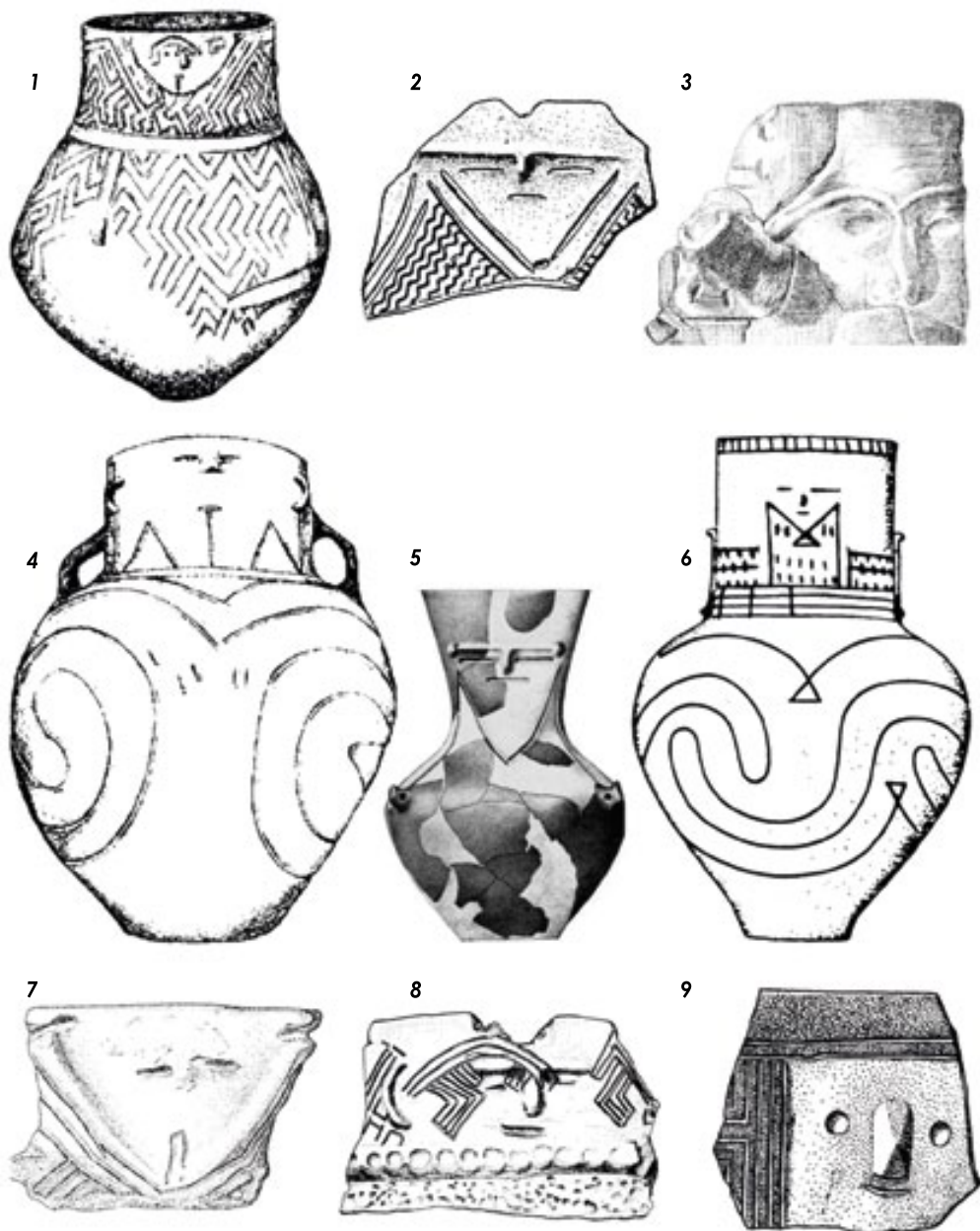
Samotný antropomorfný motív nie je jediným prvkom odlišujúcim tvárové nádoby od ostatného, „obyčajného“ keramického materiálu. V prípade takýchto nálezov treba venovať pozornosť aj výzdobe hrdla nádoby, respektíve motívom objavujúcim sa v bezprostrednej blízkosti zobrazenia a teda s ním nevyhnutne súvisiacich. Výzdoba hrdla sa zvyčajne koncentruje okolo ústredného motívu tváre a väčšinou sa výrazne odlišuje od tela nádoby. Už Pavlů (1966, s. 704) upozornil na význam symbolu objavujúceho sa pod tvárou a na základe jeho rôznych stvárnení zostavil prvú typológiu tvárových nádob. Analýza týchto symbolov nám umožnila identifikovať viacero špecifických schém dodržiavaných v prostredí jednotlivých stredoneolitických kultúr a skupín, ktoré rozhodne nie sú náhodné. Tieto motívy majú podľa nášho názoru rovnaký význam ako samotné zobrazenie tváre, preto sa ich analýze venujeme podrobnejšie.

V oblasti horného Potisia a juhu stredného a východného Slovenska sa vo východolínearnom okruhu stretávame s charakteristickým zložitým motívom zobrazeným do najmenších detailov rovnako na tvárových nádobách ako aj na trojuholníkovitých tvárach plochých idolov. Ide o komplikovaný ornament pozostávajúci zo zväzku rytych línií, ktorý v oblúku prechádza od okraja tváre až ku koreňu nosa, kde sa rozdeľuje na dve časti. Po oboch stranách tváre sa môžu nachádzať podobné viaczväzkové ryhy, zvyčajne v podobe ležiaceho „V“, ktorého špic smeruje k tvári (tab. I: 7). Pri náleze z Berettyószentmárton-Motorvy a Szelevény-Felsőföldeku⁶ je tento motív maľovaný (čiernou farbou na červenom podklade), no napriek tomu sa celkové stvárnenie od ostatných rytych vôbec nelíši. V niekoľkých prípadoch je tvár zdola ohraničená plastickým rebrom (tab. I: 5).

V oblasti dolného Potisia sa v prostredí szakálhátskej skupiny stretávame s inými výzdobnými motívmi (tab. I: 8). Charakteristický je rytý „M“ symbol lemujúci zdola tvár, ktorý sa stal základným znakom pre vyčlenenie celého typu takýchto nálezov (PAVLŮ 1997/98, s. 118–120; 2010, s. 602). Vo viacerých prípadoch konštatujeme aj odlišné zdobenie prednej a zadnej časti hrdla nádoby. Po oboch stranách tváre sa zvyknú objavovať ryté meandre alebo špirály považované niektorými autormi za ornamenty symbolického obsahu (KALICZ – MAKKAY 1972, s. 9). Zadnú časť väčšinou celú pokrývajú rôzne ryté geometrické vzory, veľmi časté sú dva vodorovné ryté pruhy, označované ako „double band“ (RACZKY – ANDERS 2003, s. 167, obr. 6: 1, 3; 7: 1). Táto skutočnosť by mohla naznačovať, že celá kompozícia je prispôbená presne zvolenému zornému uhlu, pod ktorým bolo možné zvolenú nádobu pozorovať. V súvislosti s obyčajnou keramikou sa s podobným javom nestretávame a výzdobu tvoria cyklicky sa opakujúce ryté špirálovité motívy.

Len pri materiáli potiskej kultúry konštatujeme ohraničenie tváre rytým štvorcóm, niekedy ešte z vnútornej strany vyplneným ďalšími rytými líniami (tab. I: 9). Zvyšná časť hrdla býva celá pokrytá zložitými geometrickými vzormi, typickými pre potiský materiál.

Motívy na hrdle tvárových nádob západnej línearnej keramiky sú pomerne rôznorodé, na rozdiel od jednotných znakov zobrazenia vo východolínearnom okruhu a stav zachovania vo väčšine prípadov znemožňuje ich hodnotenie. Nestretávame sa s odlišným výzorom prednej a zadnej časti, objavujú sa najmä jednoduchšie tvary

Tab. I: Vybrané tvárové motívy z priestoru karpatskej kotliny.

1 – Mezözombor-Temető, 2 – Bajč, 3 – Koňská jama, 4 – Gyoma-Özed, 5 – Šarišské Michal'any, 6 – Budapešť-Békásmegyer, 7 – Füzesabony-Kettőshalom, 8 – Szentés-Illonapart, 9 – Szegvár-Tűzköves. Podľa: 1 – KALICZ-KOÓS 2000, obr. 1; 2 – CHEBEN 2000, obr. 21; 3 – SKUTIL 1961, tab. 11; 4 – GOLDMAN-SZÉNÁSZKY 2002, obr. 4; 5 – ŠÍŠKA 1989, tab. I: 6; 6 – KALICZ – MAKKAY 1972, obr. 6; 7-8 – KALICZ – MAKKAY 1977, tab. 186: 3, 189: 7; 9 – CSALOG 1959, obr. 1.

tvorené rôzne lomenými rytými líniami, prípadne zostávajú nezdobené. Vo všeobecnosti môžeme tvrdiť, že sa výzdoba hrdla tvárových nádob zhoduje s motívmi objavujúcimi sa na „obyčajnej“ keramike.

Pre prostredie železovskej skupiny je, rovnako ako v prípade szakálhátських nádob, typický rytý symbol v tvare písmena „M“ umiestnený pod tvárou. V tejto oblasti sa však stretávame s bohatou rytou výzdobou z viacnásobných rytých rovných alebo cik-cakovitých línií, ktorá vyplní priestor pod „M“ (tab. I: 2). Rôzne zoskupené ryté línie objavujúce sa v mnohých prípadoch nad tvárou sú niekedy považované za vlasy, prípadne zložitejši, cielene vytvorený účes (ŠÍŠKA 1989, s. 107–109, KUZMA, 1990, s. 446).

Na viacerých tvárových nádobách z prostredia szakálhátskej kultúry ako aj železovskej skupiny bolo možné identifikovať maľovanie hrdla červenou a žltou farbou (Biatorbágy-Hosszúrétek a Biatorbágy-Tyúkberek, Kunszentmárton-Jáksor, Szentés-Komitatsrat a Gyoma-Özed)⁷. Čierne maľovanie na červenom podklade sa objavuje len na dvoch spomínaných východolineárnych fragmentoch a pretretie rytého klenutého oblúka čiernou farbou uvádza Šiška (1989, s. 107) v súvislosti s nálezom zo Šarišských Michalian. Samozrejme treba brať do úvahy, že pôvodný počet maľovaných nádob mohol byť podstatne vyšší, keďže v niektorých prípadoch boli stopy po farbe dokonale zničené.

II. Nádobý s aplikovaným figurálnym motívom

Zobrazenie postavy, respektíve postáv sa na rozdiel od aplikovanej tváre nachádza zvyčajne na tele nádoby, presnejšie v jeho vrchnej časti alebo v oblasti najväčšej výdute. Pomerne často sa stretávame aj s umiestnením motívu tesne pod okrajom a ojedinele aj na spodnej časti hrdla, ktorá sa však tradične spája s tvárovými znázorneniami. Figurálne motívy na dnách evidujeme iba v západolineárnom prostredí, predovšetkým v záverečných fázach.

Vlastný antropomorfný motív býva rytý, plastický aj maľovaný. Exempláre s plastickou postavou môžu mať naznačené črty tváre, detailnejšie ľudské charakteristiky alebo osobný šperk, zatiaľ čo ryté zobrazenia sú spravidla jednoduchšie. Napriek pôvodnému názoru, že maľované figurálne motívy sa v strednej Európe počas stredného neolitu nevyskytujú vôbec a v juhovýchodnej Európe len sporadicky (QUITTA 1957, s. 62), sú tieto jedince zastúpené v karpatskej kotline tromi fragmentmi. Otázne je, nakoľko je takýto nízky počet ovplyvnený stavom bádania a z akej miery naozaj odráža určité preferencie neolitických spoločností.

Treba taktiež zdôrazniť, že keramika s aplikovaným figurálnym motívom predstavuje výrazne rôznorodejší materiál ako tvárové nádoby. Aj v rámci jedného spôsobu znázornenia vykazuje veľkú variabilitu – od pomerne realistického až po geometrizované, výrazne štylizované poňatie. Pri viacerých nálezoch sa ani samotní bádatelia nezhodli na identifikácii motívu ako antropomorfného, inokedy zase pôsobí taktó charakterizovaný exemplár veľmi nejednoznačne. Okrem už tradičného označenia za žaby, respektíve ropuchy (KERN 1917, s. 59, obr. 5; BUTTLER 1938, s. 37), sa v staršej literatúre môžeme stretnúť aj s opisom „plastického zobrazenia mloka alebo jašterice“ (WILLVONSEDER 1940, s. 2). Samozrejme v súčasnosti sú tieto zobrazenia bez výnimky považované za figurálne motívy a podobné označenia a búrlivé diskusie na túto tému sa v rámci problematiky spomínajú už len v dejinách bádania.

V rámci figurálnych motívov objavujúcich sa na keramike v období neolitu sa v celoeurópskom meradle podarilo identifikovať niekoľko schém zobrazenia ľudských postáv. Táto schematizácia nepredstavuje iba náhodné zjednodušenie tvarov postavy ako už poukázala Kaňáková-Hladíková (2010, s. 60), ale cieleň systém zachytávajúci určitú ideu spôsobom zrozumiteľným v rámci danej komunity.

V stredoneolitickom materiáli pochádzajúcom z prostredia karpatskej kotliny môžeme rozlíšiť predovšetkým schematizácie typu X, T a ich varianty (QUITTA 1957, obr. 18; ZALAI-GAÁL 1999–2000, s. 1–7; KALICZ – MAKKAY 1977, tab. 186), zatiaľ čo bitriangulárnu schému môžeme konštatovať len v jedinom prípade – na szakálhátskej nádobe zo Szelevény-Vadasu (tab. II: 1). Na severozápadnej periférii vyčleneného územia sa v prostredí kultúry s lineárnou keramikou stretávame aj s krížovými schémami, avšak označenie týchto zobrazení za antropomorfný motív môže byť vo viacerých prípadoch veľmi povážlivé. Problémom v definovanej oblasti na rozdiel od iných európskych regiónov je výrazne väčšia variabilita zobrazení, teda skutočnosť, že mnohé sa svojim unikátnym stvárnením a predovšetkým odlišnou polohou končatín nedajú jednoznačne zaradiť k jednej z týchto schém, respektíve sa od „ideálnej schémy“ vo viacerých bodoch odlišujú. Dôsledné pridržanie sa tejto typológie tak neumožňuje postihnúť širokú škálu možných variácií figurálneho motívu a ich osobitosti. Preto nezostávame len pri tomto konštatovaní, čo by automaticky znamenalo skreslenie informácií o exemplároch, ktoré do načrtnutých schém nezapadajú, a predkladáme podrobnejšiu analýzu jednotlivých zobrazení v rámci samostatných kategórií podľa spôsobu ich vytvorenia.

Ila. Zobrazenie postavy

Rytý figurálny motív

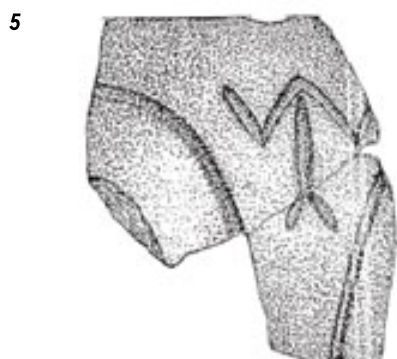
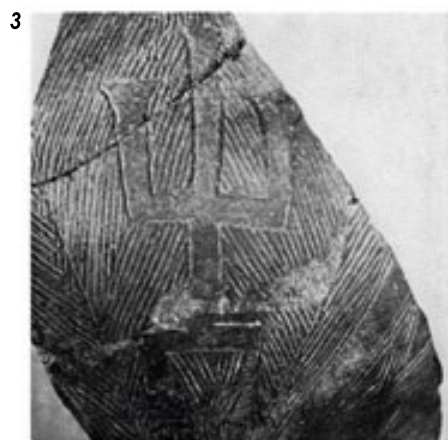
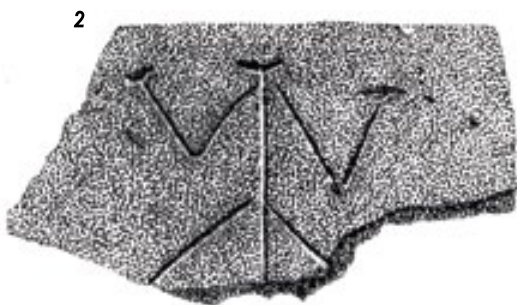
Nálezy s rytými postavami predstavujú v karpatskom priestore najpočetnejšiu skupinu. Ich telo je tvorené jednoduchou, dvojitou alebo viacerými zvislými rytými líniami. Postavy tvorené jednou rytou líniou sú veľmi štylizované a ich odlišenie od obvyčajnej výzdoby môže byť pomerne komplikované. Na telách zobrazených takýmto spôsobom sa nevyskytujú žiadne iné prvky (naznačenie súčastí odevu, šperku).

Horné končatiny väčšinou vychádzajú z vrchnej časti tela a sú tvorené jednou až tromi lomenými rytými líniami. V západolineárnom aj východolineárnom okruhu sú zobrazené v tzv. adoračnom geste – ohnuté v polovici, konce smerujú dohora – tvarom pripomínajú „W“ (tab. II: 2).

Zaujímavým fenoménom je pomerne časté zakončenie rúk v podobe vejárovitého rozšírenia (tab. II: 3), alebo dokonca niekoľkých naznačených prstov (KALICZ 1970, tab. 28–29; QUITTA 1957, tab. 17: 5; RACZKY 1987, s. 61–83).

Úplne iné stvárnenie sledujeme v prostredí potiskej kultúry. Spomínané držanie horných končatín je nahradené typickou vodorovnou rytou líniou, zvyčajne dvojitou, lemujúcou zhora telo, ktorá je zalomená na oboch stranách v pravom uhle smerom dole (tab. II: 4, 6).

Zobrazenie dolných končatín je extrémne rôznorodé, spoločným znakom pri všetkých je len vytvorenie motívu jednou alebo dvomi rytými líniami. Vo viacerých prípadoch dolné končatiny absentujú úplne, alebo sú len naznačené rozdelením spodnej časti tela do viacerých krátkych rýh⁸, prípadne špicatých výbežkov⁹,

Tab. II: Vybrané figurálne motívy z priestoru karpatskej kotliny.
 1 – Szelevény-Vadas, 2 – Mórógy-Tűzkodomb, 3 – Borsod-Derekegyháza, 4 – Öcsöd-Kováshalom,
 5 – Petrivente, 6 – Kisköre-Gát. Podľa: 1,3 – KALICZ 1970, tab. 19, 28 – 29; 2 – ZALAI-GAÁL 1999–2000,
 obr. 1 – 2; 4 – RACZKY 1987, obr. 4; 5 – HORVÁTH – KALICZ 2003, obr. 1; 6 – RACZKY 1999/2000, obr. 7.

aj keď častejšie sa objavujú v podobe otočeného „U“ (tab. II: 4, 5). Na severozápadnej periférii vyčleneného územia, predovšetkým v prostredí západolíneálnych nálezoch z oblasti Polabia konštatujeme výrazné ohnutie nôh, čím vytvárajú podobu písmena M alebo W¹⁰ a ich menej rozlíšiteľné variácie. Práve na základe takejto pozície dolných končatín v kombinácii s adoračným gestom rúk boli v prvej polovici 20. storočia formulované viaceré teórie o možnom zobrazovaní žiab respektíve ropúch. Taktiež treba upozorniť, že pri týchto sa často stretávame s perovitým znázornením troch až piatych prstov na nohách.

Zobrazenie hlavy uvádzame ako posledné, keďže sa pri viacerých rytých postavách nevyskytuje a telo končí krkom, alebo v mieste pripojenia horných končatín. Tento jav je charakteristický predovšetkým pre nálezy západnej lineárnej keramiky. Na fragmente z Borsod-Derekegyházy (tab. II: 3) je pravdepodobne naznačená rozšírením línie tela v jeho hornej časti. V potiskom prostredí nadobúdajú hlavy presné geometrické formy – najčastejšie ide o kosoštvorce alebo trojuholníky (tab. II: 6).

Plastický figurálny motív

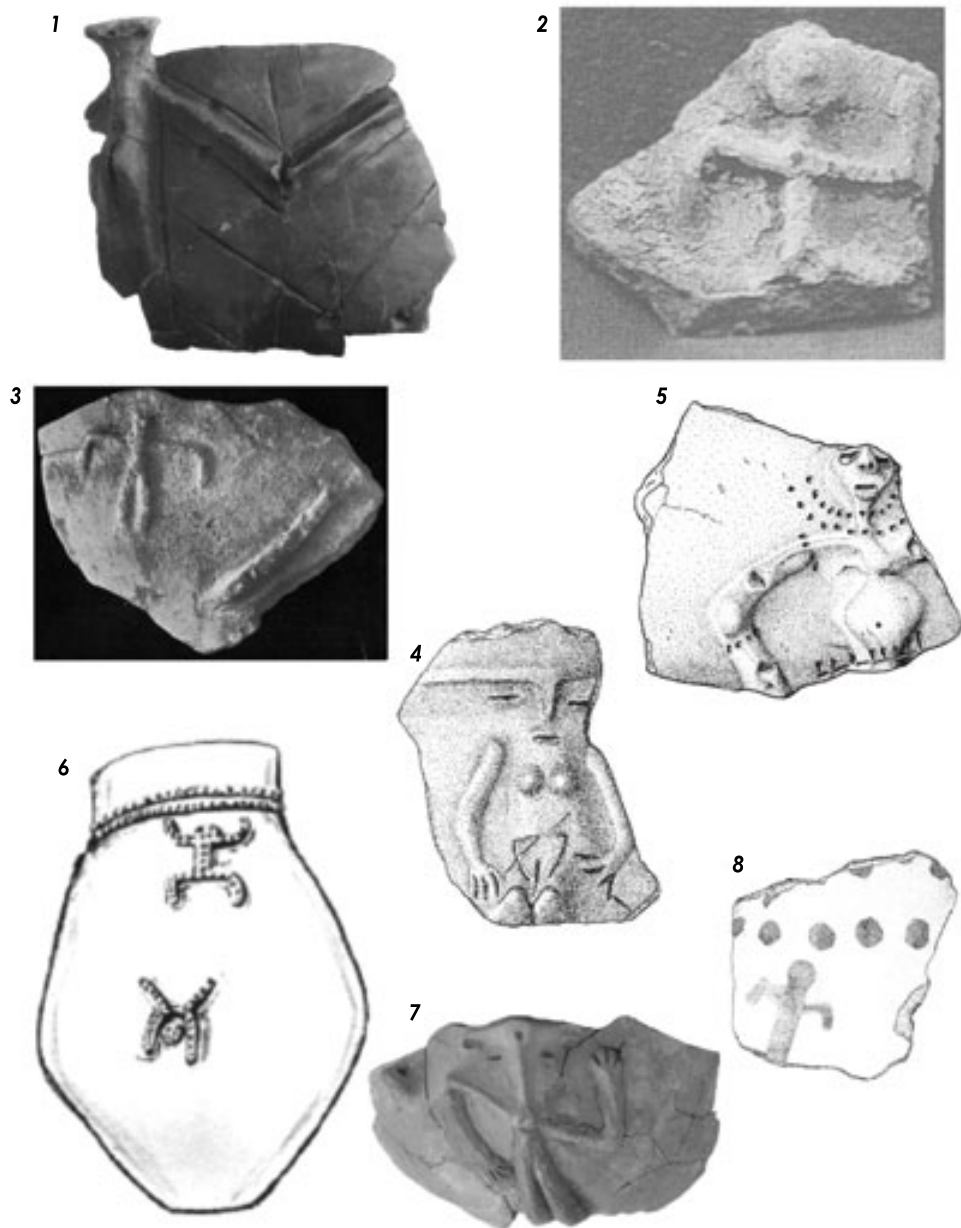
Telo je pri plastických postavách zobrazené vo forme líšty rôznej hrúbky. V niektorých prípadoch sledujeme aj naznačenie určitých charakteristických prvkov ako sú pohlavné, alebo individuálne znaky.

Samostatným fenoménom sú takzvané „dorzálné figúrky“ objavujúce sa v prostredí kultúry so západnou lineárnou keramikou, ktoré sú zobrazené od chrbta, pričom takéto zobrazenia nepokrývajú žiadne kultúrne charakteristické znaky. Výnimkou je jedinec postava na nádobe z Vedrovic (tab. III: 1), ktorú zdobí zreteľná notová hlavička.

Horné končatiny sú na rozdiel od iných častí zastúpené pri všetkých jedincoch. Ruky najčastejšie smerujú viac menej kolmo od tela a v polovici dĺžky sa ohýbajú nahor prípadne nadol, pričom nie je pravidlom, že musia byť obe v rovnakej polohe (tab. III: 2, 3). Takéto jedince pôsobia veľmi dynamicky a navodzujú dojem pohybu na rozdiel od voľne spustených, ohnutých rúk pri tele, ktoré sledujeme napríklad na známej draßburgskej venuši (tab. III: 4). Ruky založené v bok sa objavujú na jednej plastike z Hurbanova-Bohatej (tab. III: 5), pričom podobnú pozíciu by sme mohli očakávať aj na druhom zlomku. Tak ako pri rytých motívoch aj pri plastických sa vo viacerých prípadoch stretávame so zobrazením prstov pomocou drobných zárezov respektíve preliačení (tab. III: 4).

Sledovanie znázornenia dolných končatín z veľkej miery znemožňuje stav zachovania jednotlivých nálezov. Pokiaľ sú pozorovateľné, najčastejšie sú rovné a stoja tesne vedľa seba, s výrazne skrčenými nohami charakteristickými pre ryté jedince sa takmer vôbec nestretávame. Objavujú sa len na protolineárnej zásobnici z Košíc-Červeného raku, kde sú kolmé na líniu tela a v polovici sa ohýbajú v pravom uhle nadol (tab. III: 6).

Vo všeobecnosti môžeme tvrdiť, že hlava býva súčasťou plastických zobrazení. Na rozdiel od rytých postáv, pri plastických často zaznamenávame aj zachytenie jednotlivých črt tváre. Najlepším príkladom je práve draßburgská venuša, ktorá očami a ústami znázornenými pomocou vodorovných línií, výrazným nosom a s ním spojeným plastickým rebrom predstavuje typické zobrazenie tváre v železovskom prostredí, známe z tvárových nádob tejto skupiny. Unikátom je postava z Novej Vsi

Tab. III: Vybrané figurálne motívy z priestoru karpatskej kotliny.
 1 – Vedrovice, 2 – Battonya-Párász, 3 – Tiszavasvári-Paptelekhát, 4 – Taborac bei Draßburg, 5 – Hurbanovo-Bohatá, 6 – Košice-Červený rak, 7 – Nová Ves, 8 – Szegvár-Tűzköves.
 Podl'ia: 1, 7 – PODBORSKÝ – ČIŽMÁŘ 2008, s. 176; 2 – GOLDMAN – SZÉNÁSKY, obr. 2: 3; 3 – KALICZ 1970, s. 81; 4 – WILLVONSEDER 1940, obr. 1-2; 5 – BŘEZINOVÁ – PAŽINOVÁ 2011, tab. II: 6 – KAMINSKÁ – KACZANOWSKA – KOZŁOWSKI 2008, obr. 7-8; 8 – KOREK 1987, obr. 42.

(tab. III: 7) so „stylizovanou hlavou v podobě dvou žeber, která navozují dojem býčích rohů“ (PODBORSKÝ – ČIŽMÁŘ 2008, s. 167). Další takéto znázornění kombinované s určitým zoomorfním prvkom sa v zostavenom súbore nevyskytuje a doteraz k nemu neboli nájdené žiadne analógie ani zo susedných oblastí. Je otáznе, nakoľko má tento nález nejakú súvislosť s „rohatými“ tvárovými fragmentmi z územia Rakúska.

Maľovaný figurálny motív

Z vyčleneného územia pochádzajú tri maľované fragmenty a hoci je každé stváranie jedinečné, spoločným znakom pre všetky je použitie červenej farby, ktorou bol motív vytvorený. Neskoroszakáľhátsky nález z lokality Szentés-Ilonapart (KALICZ – MAKKAY, 1977, s. 157, tab. 189: 7) nie je zachovaný celý, napriek tomu môžeme tvrdiť, že telo je tvorené obdĺžnikovitým útvarom, s dolnými končatinami naznačenými zalomenými líniami v jeho dolnej časti. Postava z Battonya-Párászu (GOLDMAN – SZÉNÁSZKY 2009, s. 53–60, obr. 2: 7) je zobrazená v typickom potiskom štýle s nápadnou geometrizáciou jednotlivých figurálnych prvkov. Exemplár z lokality Szegvár-Tűzköves (tab. III: 8) sa vyznačuje okrúhľou hlavou plynulo prechádzajúcou do tela zobrazeného formou hrubšej línie. Ruky smerujú nahor a následne sa ohýbajú v laktoch.

IIb. Výzdoba zostávajúcej časti nádoby

V prípade zobrazení postáv by sme na rozdiel od predchádzajúcich tvárových nádob samostatné analyzovanie výzdoby hrdla a výzdoby tela mohli označiť za pomerne neúčelové, keďže nič nenasvedčuje podobnej diferenciacii. Na základe máleho počtu zachovaných reprezentatívnejších exemplárov môžeme konštatovať, že zdobenie najčastejšie absentuje úplne, alebo sa nijak dramaticky nelíši od typickej výzdoby „obyčajnej keramiky“ konkrétnej kultúry/skupiny. Rovnako nezaznamenáme ani odlišnú výzdobu prednej a zadnej strany akejkoľvek časti nádob.

Unikátnym nálezom je zrekonštruovaná protolineárna zásobnica z Košíc-Červeného raku s neobyčajne bohatou plastickou výzdobou. Hrdlo je od tela oddeľené dvojitoú plastickou lištou s vhlbenými odtlačkami prstov. Pod ňou sa nachádzali plastické výjavy usporiadané v dvoch horizontálnych pásoch, pokrývajúce vrchnú časť a najväčšiu výduľ. V hornom rade sú zobrazené tri ľudské postavy so silne skrčenými nohami a rukami v adoračnom geste – tzv. oranti. Medzi nimi je umiestnená býčia hlava s výraznými rohmi a jeden neidentifikovaný motív. Dolný rad tvoria štyri rôzne zoomorfné figúrky, označované ako býky. Na povrchu všetkých aplikovaných zobrazení sú viditeľné odtlačky prstov. Z prostredia karpatskej kotliny ide o jediný známy nález zachytávajúci figurálny motív v kombinácii so zoomorfnými aplikáciami. Z východolineárneho prostredia pochádza aj fragment z lokality Tiszavasvári-Paptelekhát (tab. III: 3), na ktorom vidíme časť plastickej lišty zdobenú rovnakým spôsobom. Zachovaná časť povrchu bukovoohorskej nádoby z Borsod-Derekegyházy (tab. II: 3) je celá pokrytá typickými zložitými ornamentmi, tvorenými z viacnásobných rytých línií.

Výzdobu v szakáľhátskom prostredí môžeme hodnotiť iba v jednom prípade – na nádobe zo Szelevény-Vadasu (tab. II: 1). Okraj prednej strany lemujú dva rady vpichov, pod ktorými je figurálny výjav, okolo ktorého sa, najmä v dolnej časti, zoskupujú rôzne ryté motívy – schematizované postavy v podobe písmena Y, zhluky vpichov

a jemné zvislé línie. Podobné prvky, len inak usporiadané, pokrývajú aj zadnú stranu, zatiaľ čo bočné sú nezdobené.

Potiské fragmenty sú charakteristické zložitou rytou geometrickou výzdobou pozostávajúcou z rôzne lomených línií, zapíňajúcich prevažnú časť nádoby. Pri viacerých fragmentoch z lokality Kisköre-Gát (RACZKY 1999/2000, obr. 7: 1 – 4, 6) môžeme predpokladať rozdelenie povrchu na niekoľko plôch, z ktorých každá je zdobená inak. Jedinečná je zásobnica z Öcsöd-Kováshalomu (tab. II: 4), ktorá okrem piatich postáv na najväčšom vyduťi obsahuje aj motív tváre zobrazený na hrdle. Na viacerých nádobách sa nachádzajú aj plastické, viac menej polkruhové výčnelky. Maľované motívy v podobe vodorovného radu malých červených bodiek sa objavuje na úlomku z lokality Szegvár-Tűzköves (tab. III: 8). Ostatné prvky, ktorých náznaky vidíme v hornej časti, sa nezachovali.

Materiál západolineárneho okruhu sa vyznačuje výzdobou typickou pre „obyčajný“ keramický inventár tvorenou rytými líniami. Môžu byť rovné, ľubovoľne zalomené, alebo viaceré rovnobežné, vytvárajúce cik-cakovitý motív, prípadne meandrový vzor.

Chronologické a kultúrne vzťahy

Z analýzy jednoznačne vyplýva, že zozbierané nálezy je možné rozčleniť do niekoľkých časovo a priestorovo vymedzených celkov, v ktorých vykazujú spoločné znaky. Je veľmi zaujímavé sledovať nakoľko rešpektujú hranice rozšírenia jednotlivých kultúr/skupín, a na druhú stranu, či sa v rámci týchto kultúr/ skupín objavuje len jeden štýl zobrazovania alebo viaceré, prípadne či v priebehu ich vývoja dochádza k nejakým zmenám.

I. tvárové nádoby

V prípade tvárových nádob je nápadná štýlová jednota zobrazení predovšetkým vo východnej časti karparskej kotliny, kým na západe môžeme konštatovať určitú unifikáciu až v železovskom prostredí. Hranicu medzi oboma regiónmi, v ktorých si zobrazenia zachovávajú viac menej rovnaké charakteristiky, tvorí oblasť medzi Dunajom a Tiszou.

Ia. keramika s tvárovými zobrazeniami vo východnej časti Karpatskej kotliny

Pre širšiu oblasť horného a stredného Potisia je počas celého obdobia trvania kultúry s východnou lineárnou keramikou typická jednotná triangulárna koncepcia tváre, do ktorej z hora zasahuje zložitý oblúkový symbol z viacerých línií. Rovnaký motív zaznamenávame aj v iných prostrediach východolineárneho okruhu, v súvislosti s aktuálnym súborom ide o bukovo-horskú kultúru a skupinu Tiszadob.

Vzory pre takúto schému sme v prvom rade hľadali v materiáli predchádzajúcej včasnoneolitickej kultúry Körös, ktorá v oblasti Potisia zohrala významnú úlohu aj pri procese formovania následnej kultúry s východnou lineárnou keramikou.

Podobné zobrazenie tváre sa objavuje už na fragmente zo Sonkádu (tab. IV: 1), na ktorom samotná tvár výrazne vystupuje z povrchu nádoby a zdola ju ohraničuje masívne plastické rebro pripomínajúce bradu. Prítomnosť rytého ornamentu sa nezistila. Napriek tomu, že celkový výzor nezodpovedá neskoršiemu znázorňovaniu, ako ho sledujeme na východolineárnom materiáli, pre jednotlivé prvky môžeme nájsť

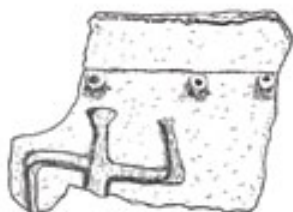
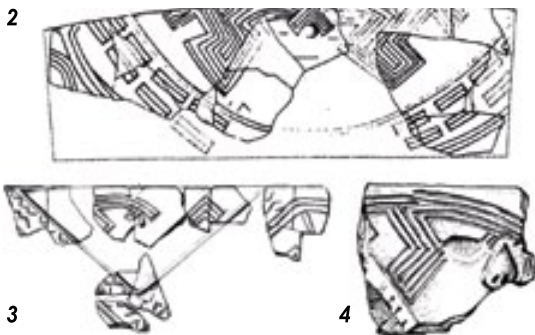
evidentné paralely. Najvýraznejšie však pôsobí plastické rebro v tvare „V“, ktoré sa v rovnakej alebo zaoblenej forme objavuje aj v stredoneolitickom východolínearnom materiáli (lokality Sajószentpéter, Domic, Polgár-Nagy-Kasziba – tab. IV: 2–4). Rovnaký tvar je zachovaný aj pri zobrazení na vystupujúcom triangulárnom tvárovom poli¹¹.

V dolnej časti Potisia v období následnej szakálhátскеj kultúry, ktorej centrálna oblasť rozšírenia leží medzi riekami Körös a Maros, dochádza k výraznej zmene zobrazenia. Vlastná tvár si naďalej udržiava podobný výzor, ale pôvodný klenutý symbol sa úplne vytráca a objavuje sa rytm „M“ motív lemujúci zdola tvár. Práve juhovýchodné situovanie v rámci lineárneho prostredia by mohlo naznačovať, že tento jav súvisí s uplatnením juhovýchodných vplyvov, ktoré v stupni Vinča A-B2 získali na intenzite (KALICZ – MAKKAY 1972, s. 9), čo len potvrdzujú zmienky J. Szénászky (1990, s.160) o tvárových nálezoch zo szakálhátскеho sídliska Battonya-Párász, štýlovo veľmi podobných vinčianskym jedincom. Autorka taktiež naznačuje, že zvyk zobrazovania tváre na pokrievkach, ako ho pozorujeme na fragmente z tej istej lokality, je typický práve pre vinčianske a bucovaňské prostredie, naopak v szakálhátскеm kontexte predstavuje cudzí prvok, aj keď vlastné zobrazenie v tomto prípade zachováva miestne tradície. Viaceré importy na lokalite Csóka-Kremenyák (BANNER 1960, tab. XXIII: 4–5; KALICZ 1970, s. 81, obr. 49, 51), medzi inými aj časť tradičnej vinčianskej pokrievky, tento predpoklad potvrdzujú. Raczký (1982, s. 230) dokonca vyslovil názor o priamom vplyve vinčianskeho prostredia na vznik szakálhátскеj kultúry.

V tomto smere musíme spomenúť aj známu zásobnicu z lokality Vinča (KALICZ 1989, s. 105, obr. 4), ktorá znázornením tváre, charakteristickým rytm „M“ aj výzdobou hrdla a tela výrazne pripomína szakálhátске jedinca. Takéto zobrazenie je vo vinčianskom prostredí netypické a pravdepodobne ide o dokonalú napodobeninu, alebo dokonca pravý szakálhátске import (KALICZ – MAKKAY 1972, s. 12; KALICZ 1989, s. 105; ZALAI-GAÁL 2009, s. 35). Nezanedbateľný je aj rozvoj súčasnej kultúry Bucovaň v Banáte, ktorá mohla taktiež prispieť k premene stvárnenia. Kultúrne prepojenie oboch regiónov bolo na základe podobného znázornenia a uplatnenia do istej miery „deformovaného“ „M“ symbolu dokázané viacerými bádatelmi (LAZAROVICI 1983, s. 131–176, obr. 15: 3, 7, 9; PAVLŮ 1997/98, s. 124). Objavujú sa dokonca názory, že vzory pre szakálhátске tvárové nádoby pochádzajú predovšetkým z Banátu (RACZKY – ANDERS 2003, s. 171).

Môžeme teda tvrdiť, že v oblasti Potisia v priebehu stredného neolitu zaznamenáme dve veľké kultúrne sféry prejavujúce sa viac menej striktným dodržiavaním určitej schémy. V jej severnej časti ide o komplex východnej lineárnej keramiky, bukovohorskej kultúry a skupiny Tiszadob, južná časť predstavuje szakálhátске prostredie. Táto jednota svedčí o udržiavaní určitých vzťahov medzi komunitami daného regiónu, v rámci ktorých bola uskutočňovaná intenzívna informačná výmena zabezpečujúca pretrvanie zobrazenia v nezmenenej podobe. Samozrejme v szakálhátскеm prostredí treba brať do úvahy spomínané cudzie vplyvy, avšak celkové zachovávanie „tradičného“ výzoru tvárových nádob je nesporné.

K štýlovému zjednoteniu v Potisí dochádza až na konci stredného a začiatkom mladého neolitu počas trvania potiskej kultúry. V tomto prostredí sa uplatňuje úplne odlišné zobrazovanie tváre ako v predchádzajúcich kultúrach. Vodorovné ryhy

Tab. IV: Vybrané tvárové a figurálne motívy komplexu Starčevo-Körös-Criș a stredoneolitické nálezy z karpatskej oblasti.

1 – Sonkád, 2 – Domica, 3 – Polgár Nagy-Kasziba, 4 – Sajószentpéter, 5 – Hódmezővásárhely-Kotacpart, 6 – Szentés-Nagyjaksorpart, 7 – Tiszavasvári-Paptelekhát, 8 – Sarvas, 9 – Kolesovice.

Podľa: 1 – KOREK 1977, obr. 17:1; 2 – LICHARDUS 1974, obr. 17; 3 – RACZKY – ANDERS 2003, obr. 3:7; 4 – KALICZ – KOÓS, obr. 9:4; 5,7 – KALICZ 1970, obr. 10, 18, tab. 19; 6 – MAKAY 1971: tab. II; 8, 9 – QUITTA 1957, tab. VI.

predstavujúce oči a ústa boli nahradené kruhovými preliačeniami, charakteristické je aj orámovanie celého motívu rytým štvorcom prípadne obdĺžnikom. Prerod szakálhátkeho zobrazenia na potiské veľmi pekne dokumentuje včasnopotiská zásobnica z Öcsöd-Kováshalomu (tab. II: 4). Tvar aj veľkosť zodpovedá szakálhátkej tradícii a zhodné sú aj niektoré ryté motívy (vodorovné línie deliace hrdlo od tela nádoby, poloblúky v hornej časti vydutia). Novinkou je však znázornenie tváre a hustejšia, takmer celoplošná geometrická výzdoba koncentrovaná v strednej časti, tvorená lomenými rytými líniami, vpichmi a najmä geometrickými vzormi ako sú štvorce, obdĺžniky, kosoštvorce. Napriek viacerým evidentným zmenám v stvárnení sa niektorí bádatelia usilujú nájsť spojenie so starším materiálom. Dvojica autorov Racky a Anders (2003, 170) uvádza na zadnej strane potiských tvárových nádob prežívanie „double band“ objavujúceho sa už v starších fázach východnej lineárnej keramiky, tieto fragmentárne nálezy sú však pomerne nejednoznačné a ťažko identifikovateľné. V rámci tejto oblasti by sme mohli predpokladať o prežívaní určitých kultúrnych tradícií považovať za odôvodnený, ale na vyslovenie konkrétnejších tvrdení zatiaľ chýba archeologický materiál.

Ib. keramika s tvárovými zobrazeniami v západnej časti karpatskej kotliny

V západnej časti karpatskej kotliny sa vývoj tvárových zobrazení uberal iným smerom. Počas trvania kultúry so západnou lineárnou keramikou sa nestretávame s jednotným výzorom aplikovaných motívov a charakteristickým znakom je ich veľká variabilita. Znázornenia v jednotlivých oblastiach jej rozšírenia nie sú tak jednoznačne identifikovateľné ako v predchádzajúcich prípadoch. V širšom stredodunajskom priestore (Morava, Rakúsko, juhozápadné Slovensko, Zadunajsko) predstavuje jediný prvok typický pre všetky fragmenty výrazný plastický nos. Veľmi časté je aj plastické klenuté obočie, ktoré v prípade rakúskych nálezov prechádza do vystupujúcich rohov. Triangulárna koncepcia tváre je aj v tomto prostredí zachovaná, avšak za jej nosné znaky môžeme považovať spomenuté plastické prvky zobrazenia, vytvárajúce v strede výrazné „T“.

Situácia sa výrazne zmenila v prostredí železovskej skupiny, ktorej tvárové nálezy sú pomerne početné a zobrazením jednotnejšie ako v predchádzajúcom období. Spoločným znakom pre tieto exempláre je plastický nos prechádzajúci do vodorovnej líšty nad očami a rytý „M“ symbol v spodnej časti tváre zvyrazňujúci triangulárnu schému. Tradičné je aj znázornenie očí a úst formou vodorovných rýh. Viaceré charakteristiky sa zhodujú so staršími západolineárnymi nálezmi, avšak v tomto prostredí sledujeme ich sformovanie do určitého striktnejšie dodržiavaného zobrazenia. Novým prvkom je ryté „M“ pod tvárou, ktoré niektorí autori vysvetľujú priamym prebratím motívov zo szakálhátkej oblasti a ich aplikovaním na miestne keramické tvary (KALICZ – MAKKAY 1972, s. 12). Na druhú stranu sa nájdu bádatelia presvedčení, že na základe „M“ motívu „nie je možné spájať zobrazenia tvárí železovskej skupiny a východolineárneho okruhu“ (KUZMA 1990, s. 447). Na jednoznačné klasifikovanie tohto symbolu, prípadne celého zobrazenia ako prebratého alebo úplne nezávisle vytvoreného, však nemáme dostatok dokladov. Isté je, že určité vzťahy medzi týmito dvoma prostrediami existovali, otázkou však zostáva, nakoľko v rámci nich ovplyvnili štýl tvárových zobrazení daných spoločensťstiev. O kontaktoch s inými kultúrami sved-

čia bukovohorské importy nájdené v železovskom kontexte ako aj nález nádoby s typickou železovskou výzdobou na lokalite Vinča, datovanou do stupňa B2 (CHEBEN 2002, s. 162). Dvojtvárovosť nádob železovskej kultúry môžeme v karpatskej kotline tiež považovať za cudzí prvok, sprostredkovaný kultúrou Vinča z oblasti centrálného Balkánu a juhovýchodnej Európy, kde k takýmto nálezom nachádzame početné analógie (KALICZ – MAKKAY 1972, s. 12–13, KALICZ 1989, s. 105; VASIĆ 1936, obr. 17).

Kultúrne zmeny odohrávajúce sa v tomto priestore začiatkom mladého neolitu priniesli úplne nové ponímanie antropomorfných motivov, ktoré sa naplno prejavilo v prostredí vznikajúceho lengyelského okruhu. Hoci na niektorých včasnolengyelských jedincoch¹² môžeme pozorovať doznievanie staršej tradície zobrazovania tváre ako jediného antropomorfného znaku, jej celkový výzor sa od predchádzajúcich starších vzorov výrazne líši. Nápadná je najmä zmena spôsobu stvárnenia jednotlivých črt – pôvodné ryté časti úplne ustúpili plastickým, ktoré bývajú doplnené výraznou maľbou. Charakteristickým javom je taktiež postupné pribúdanie ďalších antropomorfných prvkov ako sú ramená, ruky a plastické prsia. Najreprezentatívnejším exemplárom je bezpochyby nález zo Svodína (KALICZ 1998, obr. 58: 6; ZALAI-GAÁL 2009, s. 1–2), podľa ktorého sa ostatné, podobné nádoby klasifikujú ako „svodínsky typ“. Tento materiál spolu s početnými voľnými plastikami už ale predstavuje súčasť mladoneolitického súboru umenia zobrazovania človeka s vlastnými špecifikami, odlišným spoločenským významom, funkciou a informačným obsahom.

II. nádoby s aplikovaným figurálnym motívom

Pri nádobách s aplikovanými figurálnymi motívmi môžeme vo všeobecnosti konštatovať výrazne väčšiu rôznorodosť. V kontexte jednotlivých stredoneolitických kultúr/ skupín sa okrem samotného výzoru figurálneho motívu líši aj spôsob jeho vytvorenia. Typické sú nálezy rytých aj plastických, prípadne maľovaných motívov v rámci jedného kultúrneho celku. S jednotným štýlom charakteristickým pre určité prostredie sa nestretávame, aj keď v niektorých prípadoch by sme mohli zachytiť aspoň jeho náznaky. Vzhľadom na celkovú variabilitu materiálu je však sledovanie konkrétnych vplyvov na výsledné znázornenie ako aj procesu jeho formovania veľmi problematické. K viditeľnej diferenciacii vývoja vo východnej a západnej časti karpatskej kotliny, tak ako sme ju pozorovali v prípade tvárových nádob, nedochádza, napriek tomu sú v rámci týchto geografických celkov postrehnuteľné určité tendencie aj v zobrazovaní figurálnych motívov. Oblasť Gemeru, ktorá sa nachádza približne v strede vyčleneného územia, sa štýlom zobrazovania figurálnych motívov prikláňa k západolínearnému okruhu, preto nálezy z tohto prostredia uvádzame spolu s nálezi z západnej časti karpatskej kotliny.

Ila. keramika s aplikovanými figurálnymi motívmi vo východnej časti karpatskej kotliny

S typickým východolínearným zobrazovaním figurálnych motívov¹³ sa v karpatskom priestore stretávame prvýkrát a pomerne často už v prostredí včasnoneolitckej kultúry Körös, respektíve celého komplexu Starčevo-Körös-Çris, najmä v jeho mladších stupňoch (QUITTA 1957, s. 59; MAKKAY 1971, s. 40–41; ZALAI-GAÁL 1999–2000, s. 5). Adoračné gesto rúk sa však v rovnakej podobe objavuje na körösskom frag-

mente zo Szentes-Nagyjaksorpartu (tab. IV: 6). Ďalším príkladom môže byť nález z lokality Hódmezővásárhely Kotacpart (tab. IV: 5) do detailov zhodný s exemplárom z Tiszavasvári-Paptelekhátu (tab. IV: 7).

Motív ľudských postáv sa v tomto kontexte objavuje výlučne v podobe plastických poloreliéfnych zobrazení, z ktorých niektoré predstavujú mimoriadne blízke paralely k sledovaným neskorším exemplárom. V tejto súvislosti treba spomenúť aj aplikovateľné zoomorfne motívy objavujúce sa na nádobe z Červeného raka. Ide o tri až päť plastických aplikácií hláv s rohmi identifikovaných ako býčie hlavy, ktoré niektorí autori považujú za pozostatok včasnoneolitickej symboliky typickej pre neolitizačné centrá v Anatólii – konkrétne býčí symbolizmus známy z Çatal Hüyükü (KAMINSKÁ – KACZANOWSKA – KOZLOWSKI 2008, s. 85). Nesnažime sa tento názor a priori spochybniť, avšak treba podotknúť, že interpretácia týchto zobrazení ako býkov je pomerne neistá a z körösského prostredia poznáme niekoľko podobných zobrazení považovaných za jelene, prípadne kozy. Ideálnym príkladom je 65 centimetrov vysoká zásobnica z lokality Hódmezővásárhely-Kotacpart (KALICZ 1970, tab. 6, 7), na ktorej sa nachádzajú tri zoomorfne motívy (interpretované ako kozy) a štylizovaná ľudská postava. Radi by sme preto zdôraznili, že k motivike zachytenej na protolineárnej zásobnici poznáme viaceré chronologicky aj regionálne bližšie analógie.

V kontraste s východolineárnym materiálom stoja nálezy pochádzajúce z prostredia potiskej kultúry, ktoré na rozdiel od szakálhátskych plastických zobrazení pridŕžajúcich sa východolineárnemu zobrazovaniu nevykazujú žiadnu zhodu so staršími nálezmi. Tradičný geometrický potiský rytý štýl stvárnenia postáv nemá v predchádzajúcom období priamych predchodcov, preto môžeme predpokladať, že ide o nezávislý kultúrny prejav týchto neolitických spoločenstiev.

IIb. keramika s aplikovanými figurálnymi motívmi v západnej a strednej časti karpatskej kotliny

Pri západolineárnej keramike s figurálnym motívom predpokladáme, že vplyv starčevsko-körösského podložia dlhodobo pretrvával nie len vo východnej oblasti karpatskej kotliny, ale aj v jej západnej časti a prilahlých vzdialenejších územiach. Napriek tomu, že prevažná väčšina stvárnení je rytá, zachytená pozícia tela by u niektorých mohla naznačovať spojitost so staršími vzormi. Ako dokonalá ilustrácia slúži rytý exemplár bukovohorskej kultúry z lokality Borsod-Derekegyháza (tab. II: 3), respektíve fragment západnej lineárnej keramiky zo stredočeských Kolečovic (tab. IV: 9), ktoré sa oba nápadne podobajú na plastické znázornenie ženy zo starčevskej lokality Sarvaš (tab. IV: 8). V oboch prípadoch sledujeme ruky ohnuté v adoračnom geste a silne skrčené nohy. Hlava, dlane aj chodidlá sú na prvom zmienenom úlomku naznačené formou rozširujúcich sa koncov rytých línií, na druhom presne kopírujú reálny tvar jednotlivých častí. Toto pozorovanie nás privádza k otázke, nakoľko sa dajú ostatné takzvané „pseudožabacie“ západolineárne ryté postavy charakteristické viac menej rovnakou pozíciou spájať s pretrvávaním staršej včasnoneolitickej tradície. Aj napriek postupnej premene a zjednodušovaniu zobrazenia (počas ktorého sa prestala objavovať hlava) si stále zachovávajú určité spoločné znaky, najmä silne skrčené držanie končatín smerujúcich do strán. Proces transformácie ľudského stvárnenia vrcholí štylizáciou postavy v najmladšom stupni lineárnej keramiky plynule

prechádzajúcou do stále abstraktnejších vypichovaných foriem. Zaujímavé je, že súčasne dochádza aj k presunu znázornenia z vonkajšej strany nádoby na vnútornú. Tento jav dokladajú početné nálezy z oblasti Čiech, Polabia a Porýnia (QUITTA 1957, obr. 18: 5, 7, 12; HORÁKOVÁ-JANSOVÁ 1938, obr. 31: 2). Postupná štylizácia postavy prebiehala v rôznych regiónoch s inou intenzitou a často nádoby týchto kultúr nie je možné spoľahlivo odlíšiť kvôli pretrvávaniu typickej rytej výzdobnej techniky aj v počiatkových fázach vypichovaného okruhu. Vzhľadom na extrémne vysokú mieru abstrakcie zhodnú s celkovo uplatňovanou výzdobnou motivikou by sme podľa nášho názoru mali v tomto období brať do úvahy možnosť transformácie pôvodného antropomorfného motívu na „obyčajný“ prvok vypichovanej výzdoby.

K zjednoteniu figurálneho zobrazovania v západnej časti karpatskej kotliny dochádza v nastupujúcom lengyelskom kultúrnom okruhu. Na zachovávanie starších západolineárnych vzorov stupni Lengyel I poukazuje fragment dna z moravskej lokality Mašovice (PODBORSKÝ – ČIŽMÁŘ 2008, s. 191). Telo je stvárnené jednoduchými rytmickými líniami a pozícia výrazne skrčených končatín sa zhoduje s mladolineárnymi jedincami. Novinkou je naznačenie hlavy, ktorá sa na starších exemplároch nevyskytovala. V priebehu krátkého obdobia však dochádza k pretváraniu pôvodných motívov a formovaniu vlastného, unikátneho štýlu, ktorý v stupni Lengyel II najlepšie dokladá známa nádoba zo Sřelice (PODBORSKÝ – ČIŽMÁŘ 2008, s. 200–201). Objavujú sa aj plastické stvárnenia, ale svojim výzorom už rovnako ako v prípade tvárových nádob jasne signalizujú odklon od stredoneolitických predchodcov (PODBORSKÝ – ČIŽMÁŘ 2008, s. 197; MAKAY 1971, s. 39–40, obr. 1). Tieto nálezy odrážajú predstavy komunit mladého neolitu a spadajú do inej dejinnej kapitoly, prekračujúcej chronologický rámec predkladaného príspevku.

Záver

Je evidentné, že pôvod antropomorfných aplikovaných motívov na stredoneolitickej keramike sa v priestore karpatskej kotliny nejaví ako jednotný a otázkami vzniku a vývoja týchto zobrazení sa treba zaoberať vo viacerých kultúrnych prostrediach samostatne. Výrazné rozdiely vo vývojových tendenciách sledujeme aj v rámci jednotlivých skupín nálezov.

Pri tvárových nádobách východolineárneho okruhu konštatujeme jednotnú schému zobrazovania tváre, výraznú triangulárnu koncepciu umocnenú plastickým rebrom, prípadne triangulárnym tvárovým polom, ktorá sa neobjavuje v prostredí súčasných juhovýchodobalkánskych kultúr (dokonca ani v starčevskom materiáli) rovnako ani v pôvodných neolitických centrách a identifikujeme ju iba v prostredí predchádzajúcej kultúry Körös¹⁴. Zastávame názor, že je preto veľmi povážlivé hľadať prototypy východolineárnych tvárových zobrazení z karpatskej oblasti na často uvádzaných blízkovýchodných lokalitách Hassuna alebo Hoca Cesme (DOMBORÓCZKI 2013, s. 498). Samozrejme nepopierame jednoznačný súvis s týmto materiálom, avšak jeho význam vidíme skôr vo funkcii centra, z ktorého sa vedomosti a praktiky neolitickej spoločnosti života šíriť ďalej a následne sa jeho jednotlivé prejavy začali autonómne rozvíjať a adaptovať na nové miestne podmienky. Príkladom vytvárania vlastných charakteristických motívov je aj klenutý symbol objavujúci sa nad tvárou vo východolineárnom okruhu. S nijakým podobným zobrazením sme sa

v komplexe Starčevo-Körös-Çris nestretli a prvý nám známy nález je datovaný až do protolineárneho stupňa Szatmár II (fragment z Tiszavalk-Négyes)¹⁵. Ornament je na ňom naznačený veľmi jednoducho, pomocou jednej rytej línie, napriek tomu sa jeho tvar aj umiestnenie detailne zhoduje s mladšími, prepracovanejšími zobrazeniami. Za súčasného stavu bádania by sme tak mohli predpokladať, že samotný symbol predstavuje ideový produkt novej, formujúcej sa kultúry, ovplyvnenej nie len körösskou tradíciou, ale aj pôvodným, domácim podložím.

V prípade najstarších figurálnych motívov z východokarpatského prostredia, ku ktorým sú prototypy už tradične hľadané v blízkovýchodnej oblasti (PAVLÚ 2010, s. 602–603), môžeme naopak konštatovať ich nápadnú súvislosť s predchádzajúcim starčevsko-körösckým okruhom (spôsob zobrazenia postáv, pozícia končatín...). Mladšie nálezy sa však od tohto zobrazovania výrazne líšia a v rámci postlineárnych kultúr a skupín sa stretávame s úplne iným, nezávislým výtvarným prejavom.

Kontakty s juhovýchodným prostredím v sledovanej oblasti podľa nášho názoru naberajú na intenzite až v závere kultúry s lineárnou keramikou a prejavujú sa predovšetkým v železovskom a szakálhátskom prostredí, pričom za ich priamych sprostredkovateľov môžeme považovať susediace vinčianske komunity, avšak oba kultúrne stimuly spolu s predchádzajúcim podložím vytvorili podklad pre vznik nového stvárnenia, líšiaceho sa od predchádzajúceho najmä typickou výzdobou hrdla nezasahujúcou do tváre. Práve doznievajúci starolineárny vplyv je často podceňovaný, respektíve ignorovaný, pričom evidentný dôkaz o jeho pretrvávajúci predstavuje uplatnenie rytého motívu „double band“ (dvoch vodorovných/obľúkovitých pásov) objavujúceho sa na zadnej strane hrdla szakálhátskych nádob (HEGEDŰS 1981, obr. 3; VIRÁG 2000, obr. 8: 5). Rovnaký prvok sa v Potísi vyskytuje už oveľa skôr na zadnej strane plochých idolov kultúry s východnou lineárnou keramikou (RACZYK – ANDERS 2003, obr. 2: 1, 3, 4–5). V tomto prípade je pozoruhodné, že hoci samotné zobrazenie tváre, respektíve ornamentov v jej bezprostrednej blízkosti prešlo výraznou premenou, rytý symbol, dokonca jeho umiestnenie sa v priebehu času nezmenilo.

Úplne inú situáciu konštatujeme v súvislosti s vývojom tvárových nádob v západnej časti karpatskej kotliny, kde sa dokonca objavil názor, že ich existencia v tomto prostredí stratila význam a celý systém striktnej ornamentálnej výzdoby sa rozpadol (PAVLÚ 1997/98, s. 120). V západolineárnom prostredí sa však na formovaní antropomorfnej a zoomorfnej ornamentiky podieľalo v porovnaní s východom iné podložie, bolo by preto neopodstatnené očakávať zhodu v zobrazovaní týchto motívov. V rámci inventára kultúry Starčevo sa tvárové nádoby objavujú výrazne menej ako v körösskom prostredí, je preto pravdepodobné, že tvárové zobrazenia kultúry so západnou lineárnou keramikou odrážajú (aspoň z podstatnej časti) miestne kultúrne tradície a rôznorodosť jednotlivých motívov spôsobujú skôr výrazné lokálne odlišnosti a podstatne nižšia intenzita výmeny informácií v rámci jedného regiónu.

Podobné vývojové tendencie sledujeme aj pri keramike s aplikovanými figurálnymi motívmi. Hoci pri najstarších nálezoch môžeme uvažovať o prežívaní starčevských tradícií, štylizované ryté zobrazenia západolineárneho okruhu predovšetkým v neskorších stupňoch už pravdepodobne predstavujú výtvarný prejav lokálnych komunít.

Sprostredkované juhovýchodné vplyvy sa v tomto prostredí viditeľne neprejavili, aj keď isté pôsobenie nemôžeme vylúčiť. Celé územie sa každopádne javí ako dlhodobo samostatne si vyvíjajúce vlastné tradície.

Poznámky:

- ¹ Z geografického hľadiska je územie definované ako veľká depresia zovretá Karpatmi, Dinármí a Alpami. Jej povrch tvoria predovšetkým nížiny a pahorkatiny s riečnymi terasami, ktoré sa stali miestom vzniku prvých neolitických sídlisk. Rozhodujúcim faktorom ovplyvňujúcim osídlenie bola úrodnosť pôdy. V prostredí kultúry s východnou lineárnou keramikou je až 70 % lokalít situovaných na čierozemiach a hnedozemiach, tvorených na sprašiach a sprašových hlinách. Bezprostrednú blízkosť plôch hnedozeme môžeme konštatovať aj pri jaskynných lokalitách v krasovej oblasti. Spolu s priaznivými klimatickými podmienkami, hustou riečnou sieťou a dostatkom zrážok počas roka vytvárajú tieto faktory ideálne podmienky umožňujúce osídlenie a dlhodobý vývoj poľnohospodárskych spoločností.
- ² TOMAŠOVIČOVÁ 2012, s. 3–6.
- ³ Nálezy kultúry so západnou lineárnou keramikou z lokalít Koňská jama, Kralice na Hané, Mašovice a Mohelnice. SKUTIL 1962, s. 33–37, tab. 11; PODBORSKÝ – ČIŽMÁŘ 2008, s. 154–160; TICHÝ 1958, obr. 11.
- ⁴ Nálezy kultúry so západnou lineárnou keramikou z lokalít Poigen a Pulkau. BERG – MAURER 1998, s. 35–36, obr. 44–45.
- ⁵ KUZMA 1990, s. 447.
- ⁶ RACZKY – ANDERS 2003, s. 155–182, obr. 4:1, 5.
- ⁷ VIRÁG 1998, s. 68–89; CSALLÁNY, G. 1939, 145–146, tab. 15: 1–2; GOLDMAN – SZÉNÁSZKY 2002, s. 55–61, obr. 4.
- ⁸ Takúto štylizáciu sledujeme napríklad na fragmente z lokality Kustánszeg. KALICZ 1998, obr. 14: 1.
- ⁹ S takýmto zobrazením sa stretávame na fragmente z lokality Battonya. GOLDMAN – SZÉNÁSZKY 2002, obr. 2.
- ¹⁰ Ide o nálezy pochádzajúce z dnešných Čiech a Nemecka, datované do záveru kultúry s lineárnou keramikou a nasledujúcej kultúry s vypichovanou keramikou, z ktorých viaceré vykazujú evidentnú súvislosť s hodnoteným materiálom. QUITTA 1957, s. 51–81, obr. 17: 5–6, 18: 8, tab. VI; HORÁKOVÁ-JANSOVÁ 1938, s. 81–139, obr. 31: 2.
- ¹¹ Zobrazenie tváre na tvárovom poli identifikujeme na exemplároch z lokalít Mezőzombor-Temető, Kenézlő-Fazekaszug a Tiszavasvári-Paptelekhát. RACZKY 1999/2000, s. 9–22, obr. 1; KALICZ – MAK-KAY 1977, tab. 186: 7; KALICZ – KOÓS 2000, obr. 9: 2.
- ¹² Napríklad na náleze z lokality Alsónyék-Bátaszék v Zadunajskej. GALLINA – HORNOK – PALUCH – SOMOGYI 2010, tab. 41: 1–4.
- ¹³ Charakteristické pre tieto nálezy je plastické zobrazenie postáv, pričom telo a výrazne ohnuté končatiny pripomínajú tvar písmena H. Horné končatiny bývajú skrčené a ohnuté nadol alebo nahor a nohy stoja tesne pri sebe.
- ¹⁴ Najbližšie má k tomuto typu nálezov fragment z Achilleonu z vrstvy IIIb, ide však o jediný exemplár zachovaný len vo forme malého fragmentu, preto je identifikácia plastickej lišty ako oblúku pod tvárou otázná. PAVLŮ 2010, obr. 1: 3.
- ¹⁵ RACZKY 1988, 27–28, obr. 21: 1.

Literatura:

- BANNER, J. 1960: *The neolithic settlement on the Kremenýák hill at Csóka (Čoka)*. *Acta Arch. Hung.* 12, s. 1–56.
- BECKER, V. 2007: *Early and middle Neolithic figurines – the migration of religious belief*. *Documenta Praehistorica XXXIV*, s. 119–127.
- BERG, F. – MAURER, H. 1998: *DOLE, Kunst und Kult im Waldviertel vor 7000 Jahren*. Horn.
- BŘEZINOVÁ, G. – PAŽINOVÁ, N. 2011: *Neolitická osada Hurbanovo – Bohatá*. *Archaeologica Slovaca Monographiae XIII*. Nitra.
- BUTLER, W. 1938: *Der donauländische und der westische Kulturkreis der jüngeren Steinzeit*. Berlin-Leipzig.
- CSALLÁNY, G. 1939: *Gesichtsdarstellungen auf Gefäßen der Theißkultur*. *Germania* 23, s. 145–146.
- DOMBORÓCZKI, L. 2013: *Neolithic Cult Objects and Their Symbolism*. In: Andres, A. – Kulcsár, G. (ed.): *Moments in Time, Budapest*, s. 487–502.
- GALLINA, Zs. – HORNOK, P. – PALUCH, T. – SOMOGYI, K. 2010: *Előzetes jelentés az M6 AP TO 10/B és 11. lelőhelyrészen az Ásatárs Kft. által végzett megelőző feltárásról. Alsónyék-Bátaszék (Tolna megye) 2006–2009 (Vorbericht über die Ausgrabungen im Fundortsteil Nr. M6 AP TO 10/b und 11. Alsónyék-Bátaszék /Komitat Tolna/ 2006–2009)*. *WMMÉ* 32, s. 7–100.
- GARFINKEL, Y. 1998: *Dancing and the Beginning of Art Scenes in the Early Village Communities of the Near East and Southeast Europe*. *Cambridge Archaeological Journal* 8: 2, s. 307–237.
- GOLDMAN, Gy. – SZÉNÁSZKY, J. 2002: *Ein Gesichtsgefäß der Szakalhát-kultur*. *Budapest Régiségei* 36, s. 55–61.
- HEGEDŰS, K. 1981: *Újkőkori lakótelep Csanytelek határában*. *Arch. Ért.* 108, s. 3–12.
- HORÁKOVÁ-JANSOVÁ, Ľ. 1938: *Ke vzniku české vypíchané keramiky*. *Obzor Praehist.* XI, s. 81–139.
- HORVÁTH, L. – KALICZ, N. 2003: *Újkőkori település feltárása Petriventén (Zala megye). – Excavations of a Neolithic site at Petrivente (Zala county)*. *Régészeti Kutatások Magyarországon 2001. (Archaeological Investigations in Hungary 2001)*, Budapest, s. 5–29.
- HÖCKMANN, O. 2000–2001: *Bandkeramische Menschenbilder: Göttinnen – oder?.* *Mitt. Anthr. Ges. Wien* 130/131, s. 77–92.
- CHEBEN, I. 2000: *Bajč – eine Siedlung der Želiezovce-Gruppe*. Bonn 2000.
- CHEBEN, I. 2002: *Anthropomorphe und zoomorphe Gefäße aus der Siedlung in Bajč, Südwestslowakei*. *Prehist. Alpina* 37, s. 161–169.
- KALICZ, N. 1970: *Götter aus Ton. Das Neolithikum und die Kupferzeit in Ungarn*. Budapest.
- KALICZ, N. 1989: *Chronologische und terminologische Probleme im Spätneolithikum des Theissgebietes*. In: Bökönyi, S. (ed.): *Neolithic of southeastern Europe and its near eastern connections, International conference Varia archaeologia hungarica II*, Budapest, s. 103–122.
- KALICZ, N. 1998: *Figürliche Darstellung und bemalte Keramik aus dem Neolithikum Westungarns*. *Archeolinqa: Ser. min.* 10. Budapest.
- KALICZ, N. – KOÓS, J. 2000: *Neolitische Gesichtsgefäße im Nordosten des Karpatenbeckens*. *Herman Ottó Múz. Évk.* 39, s. 15–44.

- KALICZ, N. – MAKKAY, J. 1972: Gefäße mit Gesichtsdarstellungen in der Linienbandkeramik aus Ungarn. In: Bachmayer, F. – Ruttkay, E. – Melichar, H. – Schultz, O. (ed.): *Idole: prähistorische Keramiken aus Ungarn*. Wien, s. 9–15.
- KALICZ, N. – MAKKAY, J. 1977: *Die Linienbandkeramik in der Großen Ungarischen Tiefebene*. Stud. Arch. 7. Budapest.
- KAMINSKÁ, Ľ. – KACZANOWSKA, M. – KOZŁOWSKI, J. 2008: Košice-Červený Rak and the Körös/ Eastern Linear Transition in the Hornád Basin. *Přehled výzkumů* 49, s. 83–91.
- KAŇÁKOVÁ-HLADÍKOVÁ, Ľ. 2010: Nový pohled na neolitickou antropomorfní motiviku. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university*, M, 8–9, LXI, č. 14–15, s. 59–86.
- KERN, J. 1917: Ein Tierbild auf einem Gefäßschreiben der Spiralmäanderkeramik Böhmens. *Mannus* 9, s. 55–69.
- KOREK, J. 1977: Die frühe und mittlere Phase des Neolithikums auf dem Theißbrücken. *Acta Arch. Hung.* 29, s. 3–52.
- KOREK, J. 1987: Szegvár-Tűzköves: A Settlement of the Tisza Culture. In: Tóth, L. – Raczky, P. (ed.): *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Budapest-Szolnok, s. 47–60.
- KUZMA, I. 1990: Plastika železovskej skupiny z Mužle-Čenkova. *Slov. Arch.* 37, s. 429–450.
- LAZAROVICI, Gh. 1983: Die Vinča Kultur und Ihre Beziehungen zur Linearbandkeramik, *NNU*, 52, s. 131–176.
- LICHARDUS, J. 1974: *Studien zur Bükker Kultur*. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde. Band 12. Bonn.
- MAKKAY, J. 1971: The chalcolithic male relief from Villánykövesd and the earliest male figurines in south-eastern Europe. *JPMÉ* 13, s. 39–62.
- PAVLŮ, I. 1966: Early „Myths“ relating to the Neolic Society. *Arch. rozhledy* 18, 1966, s. 700–717.
- PAVLŮ, I. 1997/98: Kultureller Kontext der Neolithischen Gesichtsgefäße im Donaubecken. *SASTUMA* 6/7, s. 111–131.
- PAVLŮ, I. 2010: Obličejové amfory středoevropského neolitu v evropském kontextu. In: Kalábková, P. – Kovár, B. – Pavúk, P. – Šuteková, J. (eds): *PANTA RHEI. Studies in Chronology and Cultural Development of South-Eastern and Central Europe in Earlier Prehistory Presented to Juraj Pavúk on the Occasion of his 75. Birthday*. Bratislava, s. 601–606.
- PAVÚK, J. 1981: *Umenie a život doby kamennej. Dávnoveké umenie Slovenska (Ars Slovaca Antiqua)* 13. Bratislava 1981.
- PODBORSKÝ, V. 1985: *Těšetice- Kyjovice II. Figurální plastika lidu s moravskou malovanou keramikou*. Brno 1985.
- PODBORSKÝ, V. – ČIŽMÁŘ, Z. 2008: Pokladnice moravského neolitu aneb krása pravěké plastiky. In: Čížmář, Z. (ed.): *Život a smrt v mladší době kamenné*. Katalog výstavy. Brno, s. 154–160.
- QUITTA, H. 1957: Zur Deutung und Herkunft der bandkeramischen „Krötendarstellungen“. *Forsch. Ur- u. Frühgesch.* 2, s. 51–81.
- RACZKY, P. 1982: A Előzetes jelentés a Tisza III. vízlépcsőnöz kapcsolódó régészeti munkálatokról Szolnok megyében (Vorbereit über die Sich der Dritten Theiss-staufufe Anschliessenden archäologischen Arbeiten im Komitat Szolnok). *Arch. Ért.* 109, s. 223–230.
- RACZKY, P. 1987: Öcsöd-Kováshalom. A settlement of the Tisza culture. In: Tóth, L. – Raczky, P. (ed.): *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Budapest-Szolnok, s. 61–83.

RACZKY, P. 1988: A Tisza-vidék kulturális és kronológiai kapcsolatai a Balkánnal és az Égeihummal a neolitikum, rézkor időszakában – Újabb kutatási eredmények és problémák. Szolnok–Budapest.

RACZKY, P. 1999/2000: An unique face pot from the Öcsöd-Kováshalom settlement of the Tisza culture. *Acta Arch. Hung.* 51, s. 9–22.

RACZKY, P. – ANDERS, A. 2003: The internal relations of the Alföld Linear Pottery culture in Hungary and the characteristics of human representation. In: Jerem, E. - Raczky, P. (ed.): *Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag.* *Archeolingua* 15. Budapest, s. 155–182.

SKUTIL, J. 1962: Nálež figurální plastiky na volutové keramice z jeskyně Koňské jámy v Moravském Kráse. *Přehled výzkumů, 1961*, s. 33–37.

SZÉNÁSKY, J. 1990: Arcos edényfedő Battonyáról (Deckel eines Gefäßes aus Battonya). *Arch. Ért.* 117, s. 151–160.

ŠIŠKA, S. 1989: *Kultúra s východnou lineárnou keramikou na Slovensku.* Bratislava.

TOMAŠOVIČOVÁ, T. 2012: *Zobrazenie človeka na keramike v strednom neolite.* Dipl. práca, Nitra.

TICHÝ, R. 1958: Anthropomorfní nádoby z Mohelnice n. Mor. a jiné poznámky k volutové keramice. *PA* 49, s. 1–14.

VASIĆ, M. 1936: *Preistoriska Vinča II.* Beograd.

VIRÁG, Zs. 1998: Neuere anthropomorphe Darstellungen der Linienbandkeramik aus der Umgebung von Budapest. In: Draşovean, F. (ed.): *The Late Neolithic of the Middle Danube Region. International Symposium on the problems of the transition from Middle to Late Neolithic in the Danube Region.* Timişoara, s. 68–89.

VIRÁG, Zs. 2000: Anthropomorphic vessels of Transdanubian Linear Pottery culture. In: Hiller, S. – Nikolov, V. (ed.): *Karanovo III. Beiträge zum Neolithikum in Südosteuropa.* Wien, s. 389–403.

WILLVONSEDER, K. 1940: Die Venus von Draßburg. *Germania* 24, s. 1–5.

ZALAI-GAÁL, I. 1999–2000: Die Eingeritzten Menschendarstellungen der Mitteleuropäischen Linienbandkeramik. *Acta Arch. Hung.* 51, s. 1–7.

ZALAI-GAÁL, I. 2009: Die Stellung des Typs Svodín der anthropomorphen Gefäße im Donaubeckens. *Acta Arch. Hung.* 60, s. 1–49.

K poznání počátků spolkové činnosti ve Valašských Kloboukách Čtenářský spolek Casino (Leseverein Casino), Omladina a spolek veteránů

*/ Recognising the Beginnings of Club Activities in Valašské Klobouky
/ Book Club Casino (Leseverein Casino), Youth Club and Veterans Club*

Petr Odehnal

Abstract:

Liberalisation of political situation at the beginning of the 1860s brought also an important progress of transformation process towards civic society, one of the characteristic features of which was establishment of various clubs and associations. The author focuses on three Valašské Klobouky clubs: Book Club Casino, Youth Club and War Veterans Club.

Keywords:

clubs, 2nd half of the 19th century, Valašské Klobouky

První zákonnou úpravou spolkové činnosti byl císařský patent z 26. listopadu 1852 (č. 253/1852 říšského zákoníku). Uvolnění politických poměrů na počátku 60. let 19. století přineslo také významný pokrok transformačního procesu směrem k občanské společnosti, jehož jedním z charakteristických rysů bylo ustavování různých spolků. Prvním skutečným spolkovým zákonem byl zákon č. 134 říšského zákoníku z 15. listopadu 1867. Spolky, porůznu nazývané také akademie, besedy, jednoty či obce: akademické, čtenářské, dělnické, dobročinné, hudební, obchodní, okrašlovací, pěvecké, podpůrné, tělovýchovné nebo vzdělávací. V tomto příspěvku se věnuji třem valašskoklobouckým spolkům – čtenářskému spolku Casino, Omladině a vojenským veteránům, k jejichž činnosti se dochovalo jen málo pramenů. Několik málo archiválií (veteráni), razítko, dvě fotografie a dva spolkové prapory...

I. Čtenářský spolek Casino

Stanovy tohoto původně národnostně utrakvistického spolku schválilo moravské místodržitelství 19. března 1866 pod č. j. 5711.¹ Čtenářský spolek Casino byl **nejstarším spolkem nejen v Kloboukách, ale vůbec v celém klobouckém soudním okrese**. O tři roky později, roku 1869, vznikl v Brumově čtenářský spolek Sušil.

Na přelomu 60. a 70. let 19. století „v Kloboucích nastávala nová éra i ve veřejném životě. Dosud město Klobouky vedeno bylo v duchu německém. Na obci se úřadovalo česky, zapisovalo a dopisovalo se po německy, státní úřady spravované úředníky Němci až na těžkopádné dorozumívání s lidmi zrovna tak. Bylo tu „Kasino“ pod jménem „Lesverein“ a tam museli být všichni vzdělanci a význačnější Klobučané členy. Ždichynec jako nový lékárník ovšem též a to pod přísnou dohlídkou, aby se neopovážil národní vědomí probouzet. Neboť každý „národovec“ měl v kasině nepřátele,“ vzpomínal šedesát let po dotčených událostech František Šerý.²

Své kořeny měl ovšem tento čtenářský spolek hlubší, učitel Antonín Ugwitz napsal, že byl založen již v roce 1851. „Z počátku scházíváli se údové v radnici v místnostech nynějšího obecního sluhu Tob. Šerého; vstupné obnášelo stříbrný dvacetník, příspěvek ročně 2 zl. Z novin odbírána: „Die Presse“. Později přesídlil spolek do hostince p. Al. Bratmannova, kdež až dosud dlí. Ačkoliv dle stanov utraquistickým býti má, převládá v něm nyní německý živel, což vysvětluje z názvu „Kasino“, jimž údové sami spolek pokřtili. Údův čítá 46, vstupné obnáší 1 zl., měsíční příspěvek 25 kr. Předsedou spolku jest p. Frant. Brattmann ml., továrník na sukna. Z časopisů odbírá spolek: „Neue freie Presse“, „M. Correspondent“, „Mor. Orlici“, „Moravana“ a „Palečka“.“ Spolek měl také zpěvácký sbor, kterému k roku 1878 předsedal Bohumír Heblein.³

Z Šerého paměti se nám jeví Casino a Beseda Dobrovský (její stanovy byly mo-

ravským místodržitelstvím schváleny v listopadu 1870) jako dvě jádra komunálních politických uskupení. A z tohoto pohledu také Šerý hodnotil své předchůdce v křesle starosty. Karel Matyáš „v městě jako starosta snažil se být nestranným, s besedou i záložnou při volbách vždy se spojoval, ale i do kasina chodíval, aby prý Němci nedělali opozici. Duchem byl asi nakloněn více kasinu. [...] Při volbách, při naší soustavě dvou stran – beseda, kasino – míval Matyáš přátele na obou stranách. Beseda proti němu nic neměla, ale v kasině také ovšem upřímných přátel mnoho neměl.“ Do tohoto kontextu také Šerý zasazuje Matyášův pád a růst politického vlivu Františka Bratmanna: „V kasině byl však jednatelem továrník František Bratman, houževnatý Němec, ač se narodil a byl vychován v Kloboukách. Ten zatoužil dostat se v městě k veslu, neboť i jeho otec mnoho a mnoho let býval „bürgermeister“. [...] Mladý tento snaživce Bratman hledal všechny možné cesty, jak Matyáše překonat. Když viděl, že mnoho občanů šlo i politicky s besedou a záložnou, vstoupil do záložny s větším počtem podílů a prosadil, že zvolen i do výboru. Ač jako jednatel Lesevereinu poslal kdysi besedě přepis, že svých místností kasino besedě propůjčí jen na záruku, že se tam české obrazy ani odznaky nepověsí a že se česky ani deklamovat nebude, ucházel se nyní o přízeň českých lidí a tvářil se, jako by hodlal přeseďlat.“⁴

V roce 1872 pořádala kloboucká Beseda v prostorách Casina dvě zábavy, z nichž měla čistý výtěžek 26 zl. Ludmila Portlová v této souvislosti píše: „Je zajímavé, že „besedy“ odbývány v Kasinu, ba někteří členové Besedy byli i členy Casina. Ale v roce 1873 chtěla Beseda pořádat obvyklou besedu, k níž místní malíř-naturista Obadal namaloval české znaky jako ozdobu na zeď. To členy Casina přinutilo odhlasovat, že sál zapůjčí jen pod tou podmínkou, když se nebudou věšet žádné obrazy na zeď a nebude deklamace. Podepsáni Kristian Gessner a Franz Bratmann. To způsobilo hlubokou roztržku mezi Besedou a Kasinem a dlouho v Besedě visela ostrá odpověď – („Na věčné časy“).“⁵ Zjevně jde o situaci, kterou připomínal i František Šerý; dodejme, že Karel Matyáš byl starostou města do října 1880, po něm zastával až do konce roku 1882 tento úřad jeho bratr Antonín, následně byl zvolen klobouckým starostou František Bratmann.

Ve fotoarchivu Městského muzea Valašské Klobouky je **fotografie členů Casina**,⁶ ze zadní strany někým později popsaná, byť většinou jen orientačně,⁷ takže bylo zapotřebí jednotlivé osoby blíže identifikovat. Tento snímek je velmi cenným pramenem pro poznání čtenářského spolku Casino. Kdo tedy je na fotografii?

Přední řada zleva: Eduard Dokoupil, c. k. listovní, Ebner (?), Alois Bratmann a Emil Zapletal, učitel;

druhá řada zleva: Benedikt Kohn, obchodník, Podhájský, František Sušil, učitel, František Bratmann ml., soukeník, Antonín Škoda ml., mlynář, a Zapletal, úředník;

třetí řada zleva: Josef Bratmann, soukeník, posířhač a podnikatel ve stavebnictví, P. František Trávníček, kaplan, Josef Matulík, aktuár, Emanuel Poděbrad, kancelista c. k. okresního úřadu, dr. Chytil, Karel Gessner, poštovní, MUDr. Antonín Tomsa, lékař, a František Bratmann st., soukeník;

čtvrtá řada zleva: Václav Velebil, úředník c. k. okresního úřadu, Josef Matyáš, koželuh, Josef Řezucha, městský kancelista, Arnold Jakob Rosenbusch, barvíř, Josef Šimšálek, soukeník, Antonín Matyáš, koželuh, František Škoda st., mlynář, Jan Kolbinger, hostinský, a Karel Stolař, obecní sluha (?);

pátá řada zleva: zaměstnanec finanční stráže, František Švach, hostinský, Jan (?) Malcher, obchodník, Karel Švach, postříhač, dozorce finanční stráže, úředník, dozorce finanční stráže, Emanuel Sušil, hostinský, a Karel Matyáš, koželuh.

Datace fotografie je **na straně jedné vymezena** příchodem MUDr. Antonína Tomsy do Klobouk: obecní výbor ho z uchazečů o místo lékaře vybral na svém jednání **22. února 1866; na straně druhé** úmrtím městského kancelisty Josefa Řezuchy: **25. leden 1870**. Jistě tedy jde o fotografii členů již **(čerstvě?) ustaveného čtenářského spolku Casino**.

Měl-li spolek k roku 1878 46 členů, zdá se, že oněch **36 osob** na fotografii bude valná většina členské základny krátce po založení spolku. Není sporu o tom, že se jednalo o tehdejší intelektuální, kulturní, ale také do značné míry ekonomickou elitu města. Příznačné přitom je, že je tvořena téměř z poloviny úřednictvem, jehož charakteristickým znakem byla velká fluktuace: jedenáct úředníků c. k. okresního úřadu, berního úřadu, notářství a finanční stráže doplňují zaměstnanec poštovního úřadu a městský kancelista.⁸ Dále zde vidíme jednoho lékaře, jednoho kněze a dva učitele.⁹ Také obchodník Benedikt Kohn (jeden čas také nájemce pivovaru) nebyl v užším sepětí s městem. Z „Klobučanů“, počítám jich 18, na snímku vidíme pět soukeníků,¹⁰ tři koželuhy (z těchto osmi mužů se celkem čtyři postupně vystřídali v křesle klobouckého starosty),¹¹ tři hostinské, dva mlynáře (otec a syn), dále jednoho ob-

Čtenářský spolek Casino, 2. polovina 60. let 19. století. |
Městské muzeum Valašské Klobouky, Fotoarchiv, inv. č. 5669.

Razítko čtenářského spolku Casino. |
Městské muzeum Valašské Klobouky, Historická a etnografická sbírka, inv. č. 3875. |

Razítko čtenářského spolku Casino (detail). |
Městské muzeum Valašské Klobouky, Historická a etnografická sbírka, inv. č. 3875. |

chodníka, barvíře, postřiháče, poštmistra a obecního sluhu. Ale zeptejme se také, kdo z elit chybí. Na fotografii není farář (pokud byl snímek pořízen za P. Jakuba Neděly, mohl být nemocný, zemřel 18. září 1867, pokud byl realizován po květnu 1868, chyběl by P. František Žák). Nejsou zde ovšem dva kloboučtí starostové a koželuhové Mikuláš Raška (v úřadu od ledna 1857 do července 1859) a Jan Šuchma (srpen 1870 až červen 1873), obchodník Jan Horný, ale ani radní z druhé poloviny 60. let Antonín Pechanec či pozdější radní František Šerý (otec budoucího starosty a továrníka), František Blažík a František Tomašík.

Ve sbírkách valašskoklobouckého muzea je uloženo také **kovové razítko** tohoto spolku (průměr 3,4 cm) s opisem LESEVEREIN IN WALL. KLOBOUK.¹²

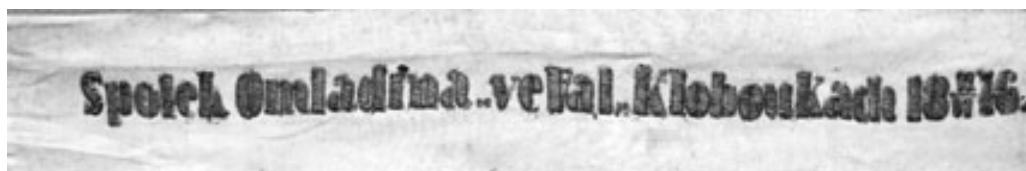
Čtenářský spolek Casino byl činný ještě k roku 1905.¹³

II. Omladina

„Spolek „Omladina“ r. 1876 založený hodlá zdařilými přednáškami, čtením poučných knih a ušlechtilými zábavami vzdělávati zdejší omladinu. Předsedou jest p. Josef Ostrčil, kooperator zdejší,“ napsal krátce po založení spolku učitel Antonín Ugwitz.¹⁴

„Přišel rok 1876. Neúčast mých vrstevníků v činnosti divadla, besedy a vůbec v sebezvzdělání mne bolívala, byl bych rád je přivábil za sebou,“ zapsal o více než padesát let později ve svých pamětech¹⁵ toho času dvaadvacetiletý František Šerý.¹⁶ „Připadl jsem na myšlenku založit na to spolek „Omladinu“, jehož účelem podle stanov bylo poučovat odrostlejší mladíky četbou a pokračujícím cvikem v předmětech školské výuky, psaní, počítání aj., pak pořádat slušné společenské zábavy, aby se učinila přítrž nočním toulkám, holdu lihovinám i karbanu a jiným necnostem. Stanovy napsat mi pomohl [...] P. Ondřej Látal, který naši rodinu navštěvoval a jehož jsem se stal přítelem. Na místo druhého kaplana P. Kvasničky přišel do Klobouk P. Jos. Odstrčil. I ten se chopil z počátku horlivě Omladiny a měl zajisté dobré úmysly. [...] A pomalu také Omladina zůstávala po většině mně na starosti. Najal jsem místnost u souseda Jana Fúska v č. 173 a opatřil nábytek. Co den večer se mládež scházela. Někdo učil psát, jiný počítat a vždy alespoň hodinu se předčítalo. Povídky Pravdovy, Kosmákovy, Jiráskovy aj. rády poslouchány. Též časopisy bývaly zde vyvěšovány a mládež z počátku pěkně i četně se zúčastňovala. Pořádali jsme i taneční zábavy s deklamacemi, což zvláště docházelo všeobecné obliby. Bývala na nich v místnostech německého kasina taková účast, že se tančívало na tři střídy, označené v barvách bílé, červené a modré. Sluší vysvětlit, proč jsme používali místnosti německého spolku. Především příhodné jiné místnosti v Kloboukách nebylo a pak Omladina protěžována byla i společností německou, zvl. dámami. Povím hned proč.

Když totiž Omladina vešla v život, navrženo, aby pořízen byl – což se uznávalo za nezbytnost – i spolkový prapor. Vzaly si to na starost paničky předních rodin bez

Valašskokloboucká Omladina, praporová stuha. |
Městské muzeum Valašské Klobouky, Historická a etnografická sbírka, inv. č. 4032.

zřetel, byly-li české neb německé, opatřily látku a přípravy a ušítí se ujala paní městského tajemníka Talská, která k součinnosti přizvala paní Hornou, rodem Malchevovou, paní Bratmanovou, paní Ždichyncovou a skoro všechny slečny z rodin městské honorace. Prapor pořízen nádherný! Podle požadavku doby bylo jej i posvětit, a to slavnostně. A tu šlo o „matku“ a „kmotru“ praporu. Slavnosti takové Klobouky ještě neviděly, šlo nám o to, aby se vydařila, a proto nám hrubě nezáleželo na tom, kdo bude kmotrovat naší zástavě. Omladina byla všem sympatická, protože dřívější nevázanost jako by se do země propadla. My ve spolku jsme ani nevěděli, že o hodnost matky a kmotry praporu ucházejí se některé dámy z německého klobouckého patriciátu. Bylo by slušno vyznamenat rodiny české, na prvním místě rodinu Ždichyncovu, ta si toho zvlášť zasloužila, ale tak daleko jsme ještě v Kloboukách nebyli. Z čista jasna podán návrh, aby matkou praporu byla paní Horná, velká Němka před Bohem, a kmotrou spřízněná s ní „švigermutter“ sestry provdané ku Bratmanům, a to zas proto, že byla velkou dobroditelkou zdejší chudiny a sirotků. [...] A tak tedy podané návrhy hladce prošly.

Slavnost uspořádána velkolepá. Pro posvěcený prapor vyhrazeno místo před oltářem v kostele, bylyť na něm obrazy sv. Cyrila a Metoděje na jedné a sv. Josefa na druhé straně. Prapor byl barvy červeno-modré a měl bílou stuhu, na níž pozlacenými nitmi vyšito jméno Omladiny a datum posvěcení. Na náměstí pořízena velká tribuna a průvod z kostela vypraven imponantní. Omladinu obého pohlaví ozdobenou stuhami doprovázelo obecenstvo všech stavů na náměstí. Promluveny slavnostní řeči, matka prapor rozvinula a zatlukání hřebů dalo se jak obvykle za pronášení hesel, ovšem jen po česky, ale bylo slyšet i češtinu jako: „Ad síje Omladin!“, „Próžit mladým“ apod. Zdálo se tehdy, že Klobouky jsou jedna rodina.

Po slavnosti naše věc trpěla poněkud, že se národní ruch štěpil dvěma proudy, Besedou Dobrovský a Omladinou, ale rozvíjela se celkem dobře i nadále. Omla-

Spolkový prapor valašskokloboucké Omladiny (avers).
Městské muzeum Valašské Klobouky, Historická a etnografická sbírka, inv. č. 4025.

dině i německé kasino rádo své místnosti propůjčovalo bez podmínek, kdežto když Beseda žádala o místnosti v kasině k zábavě, výbor to povolil jen s podmínkou, že se tam nebude česky přednášet a neozdobí se místnosti národními odznaky. Omladina však zařizovala se podle chuti a tu pomalu pak i na besedních zábavách v sále kasina přednášíváno se a zpíváno česky, což páni Ždichynec, Heřmánek, Hrubý a jiní obstarávali. Píseň „Vltavo ty modrooká“ pan lékárník Ždichynec podal tak půvabně, že potom i naši Němci rádi si poslechli české popěvky.“

Jmenovaný prapor se dochoval (má rozměry 221,5 × 113,5 cm) a je součástí sbírek valaškoklobouckého muzea.¹⁷ Doplňme, že datem slavnostního posvěcení **praporu** je 11. listopad **1876** (jak čteme na praporové stuze).

Z dobových záznamů Besedy Dobrovský se vztah Besedy a Omladiny jeví spíše jako konkurenční. Když Omladina světila prapor, Beseda, která sama prapor neměla, se slavnosti nezúčastnila. V roce 1881 se v Besedě řešilo („byla velká debata“) přijímání členů Omladiny: jsou vítáni, budou mít stejná práva, musí se ale podrobit besedním stanovám, „a proto musí každý svůj vstup výboru ohlásit“. Roku 1886 byl sál Besedy zapůjčen Omladině: v případě stížností vyžádala si Beseda uplatnění práva, aby „Omladina místnosti nepoužívala“, členové Omladiny také měli být v takovém případě voláni k pořádku, případně mohli být i vypovězeni.¹⁸ Situace se jeví tak, že první generace Omladiny postupně přešla do silnější Besedy a Omladina tímto odlivem ztratila dech. Takto to za svou osobu ostatně naznačuje i Šerý: „A pomalu také Omladina zůstávala po většině mně na starosti.“ Rivalitu obou spolků pak řekněme skrývá za tvrzení: „Naše věc trpěla poněkud, že se národní ruch štěpil dvěma proudy.“

Další doklady činnosti spolku již bohužel nejsou k dispozici. Omladina v Kloboukách fungovala do roku **1888**.¹⁹

Spolkový prapor valaškokloboucké Omladiny (revers).
Městské muzeum Valašské Klobouky, Historická a etnografická sbírka, inv. č. 4025.

III. Spolek vojenských vysloužilců

Nejstarší spolek vojenských vysloužilců v monarchii byl založen v Liberci, a to již roku 1821. Většina těchto spolků však byla zakládána až od přelomu 60. a 70. let 19. století (na základě § 9 spolkového zákona č. 134/1867 říšského zákoníku). Jejich členy se mohli stát pouze bývalí vojáci c. k. rakouské armády, a to od hodnosti šikovatele níže. Tyto spolky působily jako dobročinné a charitativní stavovské organizace finančně podporující své členy v době nemoci a v případě úmrtí (zajišťování pohřbů zemřelých a podle možností i podpora vdov a sirotků). Pěstovaly kamarádského vojenského ducha, loajální a patriotické smýšlení, věrnost a oddanost císaři a vlasti. Veteráni byli ozdobou církevních, místních i státních slavností. Veteránské spolky byly zrušeny výnosem ministerstva vnitra z 29. listopadu 1919, mnohé z těchto spolků nicméně využily možnosti přeměny na podpůrné spolky bývalých vojáků. Pokud v příštích letech samy nezakly, přinesl jejich definitivní konec prezidentský dekret z 25. září 1945.²⁰

Spolek vojenských vysloužilců byl v Kloboukách ustaven roku **1881**. V roce svého pátého výročí si pořídil spolkový **prapor**. V deníkových zápiscích Antonína Pechance z roku **1886** čteme: „Září. Sucho a horko. 2. sme dožali. 5. ho slavili veteráni a světili prapor na městě před svatým Janem. Měli tam udělaný kostelík pěkný, prostranný. Střechu měli čistě z chvojí uvitú a při kostelíku kazatelnu postavenú. O půl jedenácté

Spolek vojenských vysloužilců Valašské Klobouky, prapor (avers).
Městské muzeum Valašské Klobouky, Historická a etnografická sbírka, inv. č. 4026.

hodině bylo tam kázání, po kázání byla tam mše sv. [atá] slúžená s asistencí a s muzigú. Při slavnosti té byly tu tři spolky. Spolek brodský veteránský stál v řadě po pravé straně sv. [atého] Jana při mši sv. [até] aj se svým krásným praporem. Vsetínský spolek veter. [ánský] stál po levé straně sv. [atého] Jana. Ten přijel také s praporem aj se svú landú.²¹ Brumovský spolek veter. [ánský] aj deputace hasičů stály v té řadě po levé straně sv. [atého] Jana. Také přijeli s praporem aj čtyřma koňmi vezeným národním dělem. Z něho střílali p[ř]i tej mši svaté. Před sv. [atým] Janem stáli veteráni klobucký.²² Jedná se o pamětihodnou událost, a to i proto, že podle všeho právě ona je zachycena na vůbec nejstarší fotografii Valašských Klobouk.

Ve sbírkách Městského muzea Valašské Klobouky je uchováván symbol spolku, totiž spolkový prapor i se dvěma praporovými stuhami, ozdobně vyšívanými zlatou nití.²³ Prapor o rozměrech 180 × 135 cm je vyroben z rypsovaného hedvábí a bavlněného plátna. Na okrajích listů obou stran kromě okraje žerďového je kombinace žlutých a černých plamenných trojúhelníků. Aversní i reversní strana mají zlatou barvu (barvami císařství byly žlutá a černá). Na aversu praporu je skvostně vyšit rakouský malý státní znak (tříkrát korunovaný dvouhlavý orel se zlatou zbrojí). Ve středu reversu je umístěna aplikace: kruhová malba, zobrazující svatého Martina (na bílém koni) púličího svůj plášť, aby polovinu mohl dát polooděnému žebrákovi. Kolem malby je vyšit vegetabilní ornament; nad malbou čteme nápis „Mil. Veteranen Verein Vall. Klobouk.“, pod malbou „Spolek voj. vysloužilců ve Vall. Kloboukách.“. Díky první

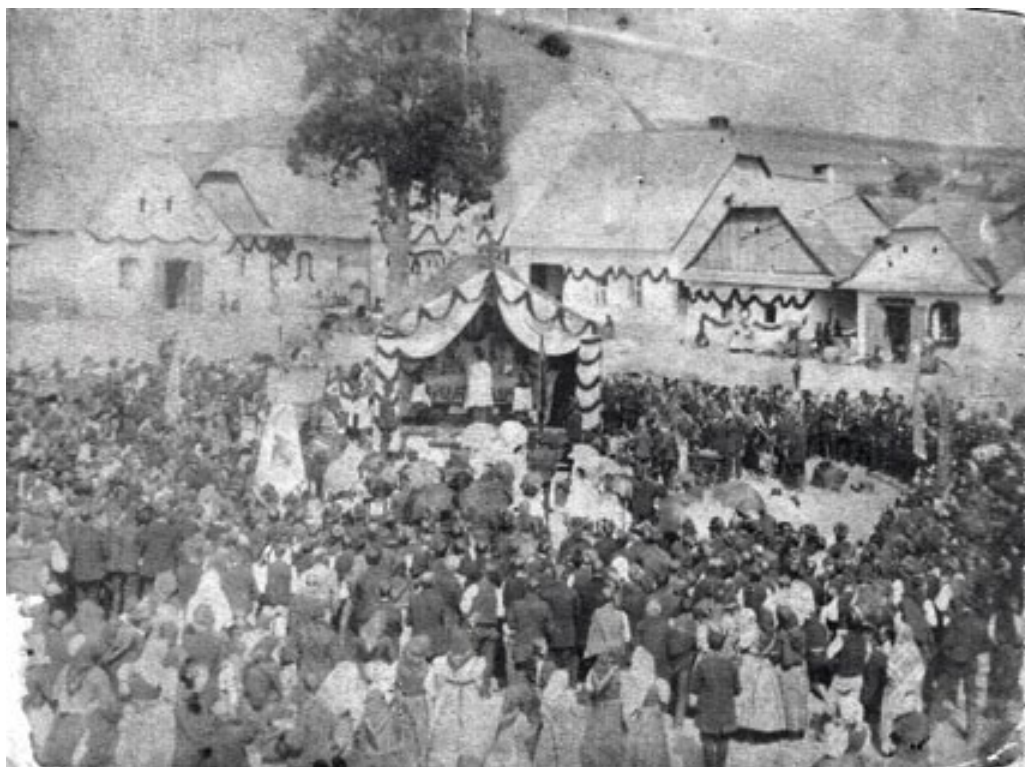

Spolek vojenských vysloužilců Valašské Klobouky, prapor (revers).
Městské muzeum Valašské Klobouky, Historická a etnografická sbírka, inv. č. 4026.

z praporových stuh poznáváme jméno kmotry spolkového praporu: byla jí arcivévodkyně Marie Terezie Rakouská-Este.²⁴ Druhá stuha nese nápis: „W. Klobouk 5/9 1886.“ Doplňme, že na stuhách je přišit oválný štítek s vyšitým nápisem TAPISSERIE MANUFACTUR MATHILDE HORN TROPPEAU.

K poznání činnosti valašskoklobouckého spolku vojenských vysloužilců toho máme k dispozici jen málo: zlomek účetních dokladů²⁵ a zápis z poslední valné hromady.

Součástí účetních dokladů jsou také archy s evidencí plateb členských příspěvků, a to jak členů řádných, tak i členů přispívajících.²⁶ Úhrnem je zde za léta 1902–1912 zachyceno 73 jmen.²⁷ Vidíme, že počet členů soustavně klesal. Zatímco v roce 1902 měl spolek 48 členů, roku 1912 se do spolku řadilo již jen 26 osob.²⁸ Pravda, přicházeli noví členové: v letech 1903 a 1906 jeden, v roce 1905 tři, roku 1904 čtyři a v roce 1908, který byl plný oslav, dokonce pět členů. Ale především odcházeli – „na věčnost“: v roce 1903 Josef Řemesníček a Antonín Zima, v roce 1904 Jan Ondrušek, František Prokopík a František Bratmann, v roce 1906 Jan Horný, roku 1907 Jan Talský, 1908 Karel Gessner, 1909 Jan Susedík, 1911 František Frňák a Rudolf Gessner, 1912 Antonín Šuchma a Fabián Hanáček.²⁹ Někteří se odstěhovali a někteří – vystoupili; tímto způsobem své členství ve spolku ukončili Antonín Mňachko starší (1902), Josef Fusek (1904), Jan Dolínský (1907), Josef Benedík (1908), Josef Cmajdálka, Antonín Lucký, František Polomík, Cyril Štajer a zřejmě i František Rein (všichni 1909), Jan Fojtík (1910)

*Svěcení praporu valašskoklobouckého spolku vojenských vysloužilců, 5. září 1886.
Městské muzeum Valašské Klobouky, Fotoarchiv, inv. č. 6336.*

*Spolek vojenských vysloužilců Valašské Klobouky, praporové stuhy. |
Městské muzeum Valašské Klobouky, Historická a etnografická sbírka, inv. č. 4027.*

a Tobiáš Bařinka (1912). Z výčtu členů je zřetelné, že se nejednalo o národnostně zaměřený spolek; charakterizoval jej spíše konzervativní prorakouský postoj, vycházející ze společné vojenské minulosti ve službách císaře.³⁰

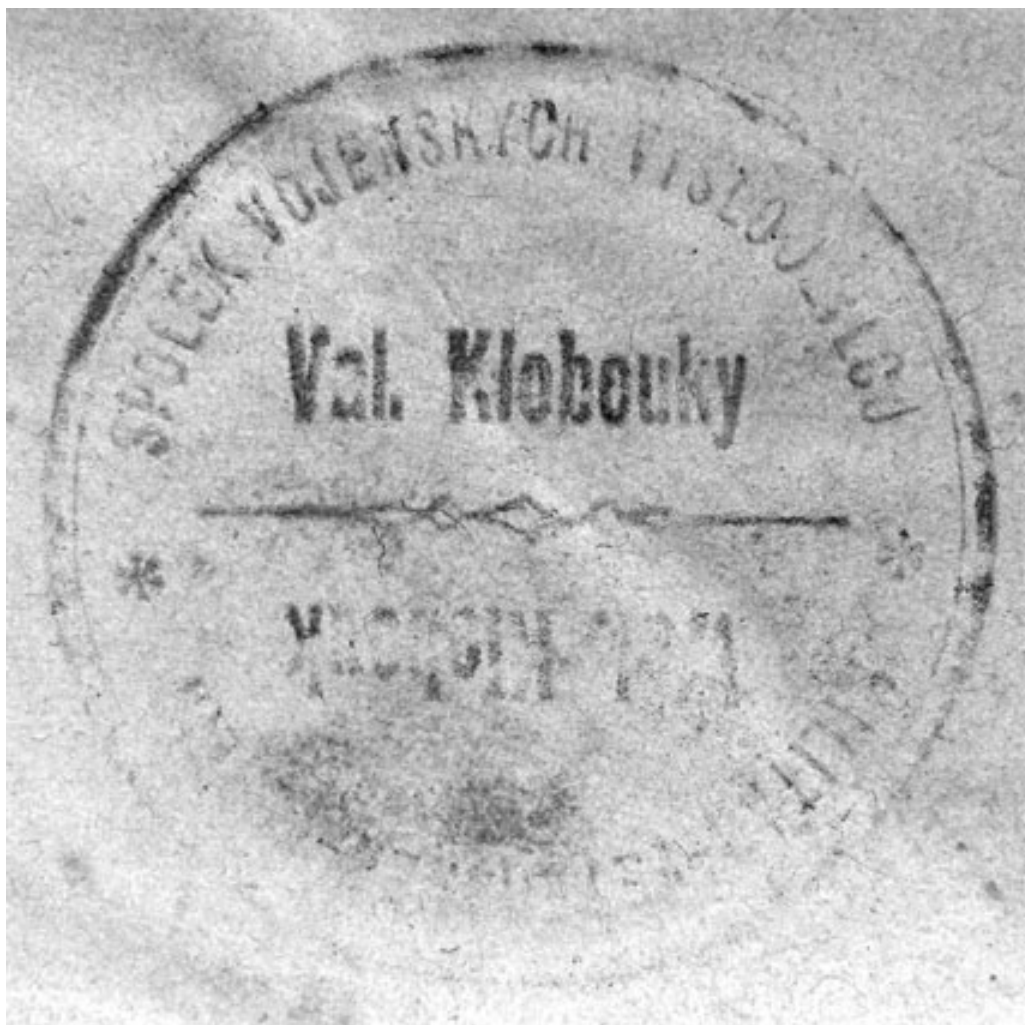
Z archiválií nám vystupují také některé z funkcí ve spolku. Jako předsedu poznáváme k roku 1920 dr. Jana Überbachera. Pokladnu spravoval (přínejmenším v letech 1902–1912) Rudolf Janáč, k roku 1920 byl pokladníkem František Smetana. Důležitý byl také post trubače: v letech 1902 a 1903 jím byl Tobiáš Kovalčík a (přínejmenším) v letech 1908 až 1912 František Ročák.

Dochované účty za léta 1902 až 1912 nám dovolují nahlédnout do činnosti spolku v jeho třetí dekádě. Zkoumáme-li podrobněji příjmy, zjišťujeme, že 79,4 % příjmů v tomto období tvořily vybrané členské příspěvky (samozřejmě byly každoročně evidovány i jisté nedoplatky), jejichž výše ovšem vykazuje klesající tendenci: v roce 1912 byla vybrána jen třetina toho, co v roce 1902. Jistě důležitým příjmem byly dary: přijatých 84 K (v letech 1903, 1905, 1906 a 1907) tvoří 7,2 % příjmů ve zkoumaném období. Jako významný příjem se jeví pořádání akcí (výletů, tedy řekněme zábav na nějakém výletním místě, kterým mohl být třeba i jen dvůr některého z hostinců). Za oněch 11 let sice činí tato položka pouze 10,8 % příjmů, veteráni ale tyto akce pořádali pouze v letech 1902 (s výnosem 62,32 K), 1903 (s výnosem 61,65 K) a 1904 (s výnosem 2,44 K). Když se tedy akce vydařila, tvořil výtěžek velmi slušný příjem do spolkové pokladny. Z uvedených údajů je nicméně patrná klesající aktivita spolku, který už zřejmě v této době byl za svým zenitem (s tím souvisel i trvalý pokles členské základny). Doplňme, že 2,6 % příjmů veteránské pokladny tvořily nárazové prodeje doplňků k uniformám a podobně.

Výdajová část rozpočtu, kterou můžeme soustavně sledovat jen za léta 1902 – 1911 (k roku 1912 se dochovaly jen doklady spojené s pohřbem Fabiána Hanáčka ve výši 44 K), ukazuje daleko rozmanitější strukturu. Více než třetinu peněz vydaných ve sledovaných letech (385,62 K, tj. 36 % všech výdajů) utratili kloboučtí veteráni za oslavy. V letech 1903, 1904, 1905 a 1908 se s hudbou a pompou slavily jmeniny císaře (4. října, průvod s hudbou do klobouckého chrámu Páně), v letech 1904 a 1905 se obdobně slavily také císařovy narozeniny (18. srpna), v roce 1908 se konala také oslava 60 let panování Františka Josefa I. (2. prosince). V roce 1906 si kloboučtí vysloužilci připomněli pětadvacetileté trvání spolku a v roce 1908 také blíže nespecifikované „Jubiläum“ (18. října). – Téměř pětinu výdajů (17,3 %) činily podpory potřebným čle-

číslo	Předmět	K. h.		K. h.	
	roční vydání za rok 1903.				
	do městské společnosti 100. — 3 1/2 1903			100	
	na památku pro jeho voličenstvo Lisarů Pánů	20			20
	od barvení Bluce Horního	60			60.
	černá flóra na papír	2	8		2 — 8
1, při.	príspevek na pohřeb p. Řemesnickovy ze společky	25	40		25 40
2,	za hudbu při průvodu do chrámu Páně 3. 1903	8	—		8 —
3,	za Jaxou sukno in. Fecabni so p. Tillas ze společky	25	47	i sprostovim	25 47
3,	za knihu valky 66 roce	1	37	" " "	1 37
4,	za formanty do Brumova 10. 1903 a 22. 1904 ze společky	13			13
	Lisanos novoroční	2			2
5,	vydání při zábavě dne 2. 5. pro hudbu a poličast Licens dne 30. 4. 1903	59	68		59 68
	splaceno p. Předsedovy	9	24		9 24
	splaceno p. Předsedovy	15			15
6,	od vybirani príspevku ^{Košar}	2			2
7,	za Občinitky p. Ondrušck	2			2
8,	p. Košar	4	80		4 80
	Licens 7. 1904	9	24		9 24
	Úhrnem	299	88		299 88

Výdaje valašskoklobouckých vojenských vysloužilců v roce 1903.
MZA Brno, Státní okresní archiv Zlín, fond Spolek vojenských vysloužilců, inv. č. 2.

Spolek vojenských vysloužilců Valašské Klobouky, otisk razítka. | MZA Brno, Státní okresní archiv Zlín, fond Spolek vojenských vysloužilců, inv. č. 2.

nům v nemoci a příspěvky na jejich pohřeb, tedy výdaje spojené s jednou z podstat spolku; k tomu můžeme přidat i výdaje za věnce a flór spojené s dalšími pohřby (5,4 % výdajů). – Za pořizování uniforem a jejich výbavy bylo v daném období zaplaceno 14,2 % výdajů. – Za dvě licence k pořádání výletu a taneční zábavy bylo v letech 1903 a 1904 zaplaceno 18,48 K (1,7 % výdajů). S pořádáním výletů či zábav souvisely platby za hudbu a přítomnost policisty (5,7 % výdajů). Jinými „výlety“ byly jistě oblíbené výlety do Brumova (a zřejmě jde také o doklady spolupráce se spolkem brumovským), které zaznamenáváme v letech 1902, 1908 a 1909 (a pravděpodobně i 1904), vydání s nimi spojená dosáhla 3,7 % všech výdajů. – Další výdaje byly spojeny s běžnou činností spolku: odměny za výběr příspěvků a práci kolem oběžníků (6,5 %), poštovné a formanky (5,1 %), ojedinělé platby za kancelářské potřeby a nákup člen-

*Dr. Jan Überbacher, předseda valaškoklobouckého veteránského spolku. |
Městské muzeum Valašské Klobouky, Fotoarchiv, inv. č. 4249.*

ských knížek (0,2 %) a nákup knihy o roce 1866 a kalendáře (0,2 %). Kloboučtí veteráni také ve sledovaném období dvakrát vydali finance jako dar: na pomník císaří (20 K v roce 1903) a na vojáky v Bosně (5 K, Vánoce 1908), celkem se jednalo o 2,3 % výdajů. Pro úplnost ještě uvedme „různě“ výdaje, jakými byly uhrazení dluhu předsedovi spolku a vydání o martinských hodech v roce 1904 (1,6 %).

Kloboucký spolek byl jednomyslně dobrovolně rozpuštěn na valné hromadě konané 22. února **1920**. Jednání valné hromady, které vedl předseda dr. Jan Überbacher, se zúčastnilo 11 z 23 tehdejších členů. Ze stávajících aktiv spolku (131,45 K na knížce v městské spořitelně, bonifikace a vyplacené úroky spojené s válečnou půjčkou ve výši 59,51 K, 10 K jako dar Antonína Koukaly, odkaz z pozůstalosti po Františku Onderkovi z Poteče³¹ ve výši 57,43 K a pokladní hotovost, tj. 7,85 K) bylo po předložení účtů za léta 1913 až 1919 odečteno 190 K. Aktuální spolkové jmění tedy tvořilo zbylých 76,24 K spolu s obligací (300 K zmíněné válečné půjčky z roku 1915, uloženo na rentovní knížce c. k. poštovní spořitelny ve Vídni) a úrokem na odkaz a dědický podíl po Františku Onderkovi (325,26 K, obnos byl nicméně splatný až po smrti Onderkovy matky). Valná hromada se usnesla, že toto jmění bude rovným dílem rozděleno mezi sedm členů, totiž Františka Dvořáka, Františka Fуска, Tobiáše Fуска, Rudolfa Janáče, Františka Košaře, Josefa Slavíka a Františka Smetanu, a to jako příspěvek na jejich pohřeb. Správou likvidovaného jmění byl pověřen dosavadní pokladník (a nejmladší člen výboru spolku) František Smetana.³²

Rozhlédneme-li se po nejbližším okolí, zjistíme, že na území někdejších okresů Uherské Hradiště, Vsetín a Zlín fungovalo 24 veteránských spolků (11 Uherské Hradiště, pět Vsetín a osm Zlín): Brumov, Buchlovice, Fryšták, Hluk, Huštěnovice, Hutisko, Kunovice, Napajedla, Otrokovice, Šumice, Tupesy, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Uherský Ostroh, Valašské Klobouky, Valašské Meziříčí, Velehrad, Velké Karlovice, Vizovice, Vlčnov, Vsetín, Zašová, Zlín a Želechovice nad Dřevnicí.³³ Tyto spolky patřily ke koloritu mnoha obcí, rozšíření sborů dobrovolných hasičů však nedosáhly.

Ve valašskoklobouckém soudním okrese tedy veteránský spolek existoval kromě Klobouk ještě v Brumově. **Brumovský spolek veteránů** byl založen roku 1871, za patrona si zvolil sv. Václava. Účelem spolku bylo obstarávání průvodů na pohřbech jeho členů, prokazování úcty zemřelým členům jejich doprovázením k poslednímu odpočinku a uhrazování pohřebních nákladů. Pohřebního průvodu se účastnili všichni členové spolku, a to se spolkovým praporem a dělem, 12 zvolených neslo nebožtíka na hřbitov. Při spouštění rakve do hrobu se třikrát vypálilo z děla. Vedle toho spolek přisluhoval při slavnostních církevních průvodech.³⁴ Na svěcení praporu brumovských vysloužilců byla pozvána i kloboucká Beseda Dobrovský, její představitelé ale odhlasovali, že se slavnosti nezúčastní, „protože veteráni nemají ve svém programu směr národní“; nakonec se ale přece jen šlo – kvůli brumovskému kaplanovi.³⁵

Zápisy ze zasedání klobouckého obecního výboru ustavení čtenářského spolku Casino, Omladiny a spolku vojenských vysloužilců ani slavnostní svěcení spolkových praporů nijak nereflktují.³⁶

Poznámky:

- ¹ Moravský zemský archiv v Brně, fond B 40/I, kn. 436 Spolkový katastr okresu Uherský Brod.
- ² Šerý, František: Z mých pamětí klobouckých II. In: Naše Valašsko 3, 1932, s. 35–36.
- ³ Ugwitz, Antonín: Místopis a dějiny města Valašských Klobouk. Kroměříž 1878, s. 12–13.
- ⁴ Šerý, František: Z mých pamětí klobouckých IV. In: Naše Valašsko 3, 1932, s. 137.
- ⁵ Portlová, Ludmila: Beseda „Dobrovský“ ve Valašských Kloboukách od svého vzniku do roku 1935 ve světle zápisů a protokolů. In: Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka 1969/70, s. 2.
- ⁶ Městské muzeum Valašské Klobouky, Fotoarchiv, inv. č. 5669.
- ⁷ Diurnist, Dokoupil, Finanzwache-Aufseher, finanzwache Respicient, Gessner, Kaufmann Kohn, Matulík, Poděbrad, Řezucha, Sušil Lehrer, Sušil Wirth, Škoda junior atd., často s křížky nad jmény, označujícími ty, kteří už zemřeli.
- ⁸ K roku 1878 registruje Antonín Ugwitz ve městě deset c. k. úředníků (finanční stráž sídlila v Kloboukách do roku 1873), osm učitelů s industriální učitelkou, tři duchovní, dva lékaře, lékárníka, c. k. notáře a poštmistra, dále mimo jiné 13 hostinských, čtyři barvíře nebo dva mlynáře. Ugwitz, Antonín: Místopis a dějiny města Valašských Klobouk, s. 10.
- ⁹ Učitel František Sušil se narodil 24. února 1842 jako nemanželský syn Terezie Františky Sušilové čp. 133, v roce 1871 se v Kloboukách oženil – jako nadučitel z Pozlovic – s Aloisíí, dcerou postřiháče Josefa Horného.
- ¹⁰ Počítám k nim i mladého Aloise Bratmanna.
- ¹¹ František Bratmann (srpen 1850 až říjen 1855, červenec 1864 až červenec 1870), Karel Matyáš (červenec 1859 až červenec 1864, červenec 1873 až říjen 1880), Antonín Matyáš (listopad 1880 až prosinec 1882) a František Bratmann ml. (leden 1883 až říjen 1897).
- ¹² Městské muzeum Valašské Klobouky, Historická a etnografická sbírka, inv. č. 3875.
- ¹³ Peřinka, František Václav: Val.-Kloboucký okres. Vlastivěda moravská. Brno 1905, s. 58. (Se spolkem vojenských veteránů jsou podle Peřinky „posledními zbytky bývalého povrchního německého nátěru v Kloboucích“.)
- ¹⁴ Ugwitz, Antonín: Místopis a dějiny města Valašských Klobouk, s. 13.
- ¹⁵ Šerý, František: Z mých pamětí klobouckých III. In: Naše Valašsko 3, 1932, s. 73–75.
- ¹⁶ Odehnal, Petr: Galerie představitelů Valašských Klobouk. František Šerý. In: Valašskokloboucký zpravodaj, říjen 2014, s. 13–14.
- ¹⁷ Městské muzeum Valašské Klobouky, Historická a etnografická sbírka, inv. č. 4025 a 4032. Na praporové stuze je zlatou nití vyšito: „Spolek Omladina ve Val. Kloboukách 18 11/11 76.“ Žerď je evidována pod inv. č. 1018 a špice pod inv. č. 3976 (délka žerdi i se špicí je 374 cm). Prapor, praporová stuha, špice i žerď byly ve sbírce poněkud nepochopitelně zapsány jako jednotliviny bez vzájemné provázanosti.
- ¹⁸ Portlová, Ludmila: Beseda „Dobrovský“ ve Valašských Kloboukách, s. 3–4. (Datace svěcení praporu Omladiny je zde chybně uvedena k roku 1877.)
- ¹⁹ Peřinka, František Václav: Val.-Kloboucký okres, s. 58.
- ²⁰ Indra, Jaromír: Spolky C. k. vojenských vysloužilců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. S. I. 2010, s. 5–31. – Téma veteránských spolků se netěší přílišné pozornosti badatelů. Vedle citované práce bych chtěl upozornit ještě na článek Krůl, Martin: Prapory spolků vojenských vysloužilců ve sbírkách Muzea Těšínska. In: Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník 4, 2010, s. 301–316. Ve sbírkách Muzea Těšínska jsou čtyři veteránské prapory: z Karviné-Solci (jeden z druhé poloviny 80. či počátku 90. let 19. století, druhý z roku 1925), Jablunkova (1925) a Stonavy (1925). Je zjevné, že se těchto praporů – a zvláště těch starších roku 1900 – nedochovalo mnoho.
- ²¹ Tj. s kočárem.
- ²² Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Zlín (dále jen SOKA Zlín), fond Archiv města

- Valašské Klobouky, inv. č. 436. Záznamy z roku 1876, kdy se odehrálo svěcení praporu Omladiny, bohužel Pechancovy zápisky neobsahují.
- ²³ Městské muzeum Valašské Klobouky, Historická a etnografická sbírka, inv. č. 4026 a 4027. Špice, zdobená na jedné straně císařským orlem a na straně druhé císařovými iniciálami, má inv. č. 3978 a žerď č. 1019 (délka žerdi i se špicí je 363 cm). Také v tomto případě byly prapor, praporové stuhu, špice i žerď do sbírky zapsány jako jednotliviny bez vzájemné provázanosti.
- ²⁴ Marie Terezie Rakouská-Este se narodila 2. července 1849 v Brně jako dcera rakouského arcivévody a modenského prince Ferdinanda Karla Rakouského-Este (z vedlejší habsbursko-lotrinské linie Rakouských d'Este) a jeho manželky Alžběty Františky Rakouské. Rakouská arcivévodkyně, princezna modenská a bavorská královna (1913–1918), manželka posledního bavorského krále Ludvíka III. Zemřela 3. února 1919.
- ²⁵ SOKA Zlín, fond Spolek vojenských vysloužilců Valašské Klobouky, inv. č. 2 a 3.
- ²⁶ K roku 1907 jsou tři z přispívajících členů – František Ludikovský, Josef Sušil a Antonín Šuchma – uváděni (výjimečně) také jako členové čestní: spolek od nich přijal dary ve výši 40 K.
- ²⁷ Jan Balejka, Antonín Bařinka, Tobiáš Bařinka, Cyril Bednář, Josef Benedík, Martin Běleja, Antonín Bluma, Florián Boženek, František Bratmann, Josef Cmajdálka, Jan Dolinský, František Dvořák, František Fadrus, Jan Fojtík, František Frňák, František Fusek, Josef Fusek, Tobiáš Fusek, Karel Gessner, Rudolf Gessner, dr. Sigismund Grohs, Jakob Haas, Jan Haas, Fabián Hanáček, Jan Horný, Rudolf Janáč, František Košar ml., František Košar st., Tobiáš Kovalčík, Mani Löwi, Pinkus Löwi, Antonín Lucký, František Ludikovský, Leopold Malcher, Jan Matyáš, Jan Melšek, Antonín Mňačko ml., Antonín Mňačko st., Albert Mondschein, Josef Müller, Josef Nozar, František Onderka, Jan Ondrušek, František Pěček, František Polomík, František Prokopík, František Rein, František Ročák, Josef Řemesníček, Vincenc Řepka, dr. Sachsel, František Slabiňák, Jan Slabiňák, Rudolf Slabiňák, Josef Slavík, František Smetana, Jan Susedík, František Sušil (obchodník), František Sušil (soukeník), Josef Sušil, Cyril Štajer, Antonín Šuchma, Jarolím Šuchma, Karel Šuchma, František Švach, Jan Talský, František Tichý, Josef Trčka, dr. Jan Überbacher, Karel Valůšek, Juda Weinstein, Emil Witmann a Antonín Zima.
- ²⁸ V roce 1902 měl spolek 48 členů, 1903 – 47, 1904 – 43, 1905 – 46, 1906 – 41, 1907 – 38, 1908 – 41, 1909 – 35, 1910 – 33, 1911 – 29 a 1912 – 26.
- ²⁹ Podrobnější studium matrik by jistě osvětlilo i některé další případy, kdy se některá jména ztrácejí z platebních archů.
- ³⁰ Srovnej Krůl, Martin: Prapory spolků vojenských vysloužilců ve sbírkách Muzea Těšínska, s. 315.
- ³¹ František Onderka měl jako řádný člen platit příspěvky za léta 1905 a 1906 (podle výkazů je ale ve skutečnosti nezaplatil), zemřel v lednu 1912. V dochovaných záznamech není zpráva o tom, že by ze spolku vystoupil, uvedený odkaz naopak dokládá jeho velké sympatie k vojenským vysloužilcům. Zároveň vidíme, že skutečnost, že se některé osoby „ztrácejí“ z platebních archů, ještě neznamená, že se se spolkem rozešly.
- ³² SOKA Zlín, fond Spolek vojenských vysloužilců Valašské Klobouky, inv. č. 1.
- ³³ Indra, Jaromír: Spolky C. k. vojenských vysloužilců, s. 56–129. Celkem zjistil autor 1520 českých, moravských a slezských obcí, v nichž tyto spolky působily. Sám nicméně upozorňuje, že tento výčet ještě nelze považovat za definitivní. Přesto: tvrzení, že jde o „nejpočetnější a nejmasovější společenskou organizaci na území Čech, Moravy a Slezska“ od 70. let 19. století až do roku 1919 (tamtéž, s. 5), není přesné. Prvenství nepochybně patří sborům dobrovolných hasičů.
- ³⁴ Pluskal, František Saleš: Památky hradu, města a panství Brumova na Moravě. Brumov 1926 [2. vydání], s. 92.
- ³⁵ Portlová, Ludmila: Beseda „Dobrovský“ ve Valašských Kloboukách, s. 2.
- ³⁶ SOKA Zlín, fond Archiv města Valašské Klobouky, inv. č. 22 a 23.

Z malých lidí velké lze vybudovati jen výchovou aneb Firma Baťa a školství

*| From Small People Great People Can Be Made Only Through
| Education - or Baťa Company and Educational System*

Hana Kuslová

Abstract:

Bafa Company put a great emphasis on educating their employees and their families. Bata's School of Work, which integrated theoretical education and practical experience in the factory, was founded in 1925. At the same time, thanks to compulsory accommodation in halls of residence, the education could also form the overall life style of the students, or young men and young women as they were known. The School for Girls had already existed since 1929, until 1933 it was, however, organised as a family skills school. Bata's School of Work was scheduled as a three-year course, nevertheless as early as the 1930s Bafa Company established a Secondary Technical School. In the school year 1933/34 a Specialist Engineering School opened, which, in 1937 expanded into the Technical School divided into three departments: engineering, electro technical and technology for shoemaking industry and chemistry focused on leather and rubber processing. It was a four-year school, divided into two levels: a two-year Professional School followed by a two-year Master School, where only the best school-leavers of the first level were admitted. Later a hosiery department was added and the school was run on three levels. The last, and highest, level was the two-year Technical High School. Within the framework of the Technical School existed also the Trade School which educated future employees of repair and company shops. The Technical School also offered courses for former students who wished to obtain a qualification in different field as well as specialised courses for the company employees.

Tomášov was to become a specific institution in the framework of Bafa educational system, providing education for future managers of the company. The prerequisite for being accepted to Tomášov was finished training on the shop floor and completed education at one of the professional secondary schools.

In 1933 a two-year Business School opened in Uherské Hradiště as a subsidiary of the Business Academy. In the school year 1937/38 Tomáš Bafa Business Academy was established in Zlín.

Having become the Lord Mayor of Zlín in 1923, Tomáš Bafa declared his objective to reform the school system in the town. That was the beginning of Zlín experimental education an example of which is Masaryk Experimental Differentiated School.

Bafa Company contributed considerably towards building and running new schools, primary, secondary and grammar; new kindergartens were opened and, between 1932 and 1936, also foreign languages schools.

Importance assigned by Bafa Company to language skills of their employees resulted in opening a Private Secondary Language School in 1934.

In 1932, Tomáš Bafa Higher Public School was founded; it organised lectures for general public focusing on various topics. The Study Institute, within the framework of which originated departments of pedagogy, economy and a study institute for business cooperation became its successor. Specialised libraries were available in all three departments and archives of Tomáš Bafa were integrated in the Study Institute.

Keywords:

Bafa, educational system, work, education

Firma Baťa kladla velký důraz na rozvoj vzdělání svých zaměstnanců a jejich rodin.

Tomáš Baťa v roce 1930 řekl: „*Z malých lidí velké lze vybudovati jen výchovou. Čím je člověk mladší, tím je výchova snazší. Chceme učití naše děti tak dokonale, aby ony mohly býti nejen našimi žáky, ale i našimi učiteli. Není to konečně nic nového. Pamatuji se, že já jako hoch jsem učil svého otce psátí latinkou, protože on se naučil ve škole psátí pouze švabachem.*“ (BAŤA T. 1932, s. 132)

V roce 1925 byla založena Baťova škola práce, která kombinovala teoretickou výuku se získáváním praktických zkušeností přímo ve výrobě. Zároveň ovšem díky internátnímu způsobu výuky mohla formovat kompletní životní styl žáků a žákyň, neboli mladých mužů a mladých žen. Škola pro dívky existovala již od roku 1929, až do roku 1933 však byla organizována spíše jako škola rodinná. Baťova škola práce byla tříletá, ale již počátkem 30. let 20. století firma Baťa iniciovala vznik střední průmyslové školy. Ve školním roce 1933/4 začala fungovat odborná škola strojnická, která se v roce 1937 rozšířila v průmyslovou školu, rozdělenou na tři oddělení: strojnické a elektrotechnické, technologické pro obuvnický průmysl a chemické zaměřené na kožařství a gumárenství. Škola byla čtyřletá, rozdělená na dva stupně: dvouletou školu odbornou pokračovací a dvouletou školu mistrovskou. Na tu byli přijímáni jen nejlepší absolventi prvního stupně. Později přibýlo oddělení pletařské a škola byla třístupňová, posledním nejvyšším stupněm se stala dvouletá vyšší průmyslová škola. V rámci průmyslové školy působila i škola živnostenská, která připravovala budoucí zaměstnance správkáren a prodejen. V průmyslové škole byly také pořádány kurzy pro absolventy, kteří chtěli získat kvalifikaci pro jiný obor a speciální kurzy pro zaměstnance firmy. Stejně jako v Baťově škole práce po celou dobu studia posluchači zároveň pracovali v továrně.

Po celou dobu studia na Baťově škole práce byl režim mladých mužů i mladých žen velmi přísný. Václav Štastný, který v letech 1936 až 1941 absolvoval nejprve 3 roky průmyslové školy a poté 2 roky mistrovské školy chemického odboru v Otrokovicích, vzpomíná: „*Na internátě vládl vojenský režim. Na světnici bylo 20 chlapců, budíček byl v 6 hod., v letních měsících v 5,30 hod. a šlo se na „cvičák“. Pak následovala osobní hygiena, vzorné ustlání postele, vyřízení přikrývek, postelí, kufrů, zamezení světnice atd. Na snídání se chodilo na obchodní dům. Práce začínala v 7 hod. do 12 hod. s 10 min. přestávkou na svačinu. Polední přestávka měla být od 12 do 14 hod., ale před 13 hod. továrna jela naplno. ... práce končila v 17 hod., načež se musel udělat pořádek na pracovišti, vykoupat se, jít na večeři a v 18 hod. začínala škola. Denně 1–3 hod., v mistrovské škole ještě k tomu v sobotu 12 hod. vyučování. Ve 21 hod. byla večerka, kdo chtěl číst, psát dopis apod., k tomu byla společenská místnost, kde se končilo ve 22 hod.*“ (MJVM, H 18530)

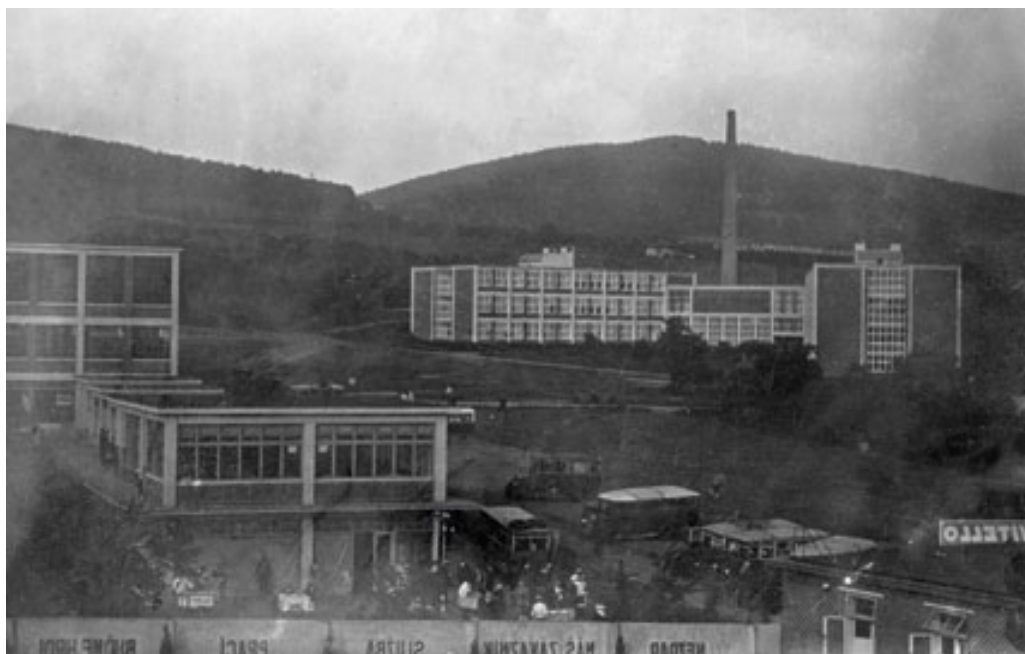
Mladí muži a mladé ženy za svou práci v továrně dostávali plat. Nemohli s ním ovšem nakládat libovolně, protože dalším cílem Tomáše Baťy bylo naučit je hospodárnosti. V projevu ke školní mládeži v roce 1925 ji vyzýval: „*Vydávejte jen po důkladném uvážení! I když myslíte, že vydání jest nevyhnutelné, poradte se s dospělými lidmi, nejlépe se svými rodiči neb učiteli!*“ (BAŤA T. 1932, s. 139).

V Baťově škole práce byla stanovena přesná pravidla. Takto na ně vzpomíná Vác-

lav šťastný: „Výplaty byly na poměry domácí slušné. První mzda činila 124,- Kč, to v Milovicích nevydělal ani havíř. Práce byla úkolová, pracovalo se v běžných provozovnách. Se mzdou však nebylo možno volně nakládat. Každý chlapec – mladý muž – měl „ročenkou“, kde si podle ročníků rozepisoval nároky na stravu, ubytování, školné, daň ze mzdy (ze 150,- Kč byla 1 Kč daně), strava podle ročníků 70, 75, 80, 85 Kč, kapesné a paušál po 5 – 10 Kč, praní prádla – muselo se doložit stvrzenkou. Rozdíl mezi vydáním a příjmem se povinně ukládal na 10 % úrok. Byli jedinci, kteří během 3 roků našetřili i 10.000 Kč, což byl v té době slušný kapitál. ... Když někdo potřeboval nové boty, košili, šaty apod., musel mít k tomu povolenku podepsanou vychovatelem a koupenou věc předložit, což mu vychovatel v ročence potvrdil.“ (MJVM, H 18530)

Režim výuky, výchovy i práce nastavený v Baťově škole práce byl přísný a tvrdý. Ne každý vytrval. Ti, kteří to dokázali, však byli připraveni v životě prakticky na všechno. Jan Antonín Baťa v jednom ze svých dopisů z Brazílie takto charakterizuje baťovské mladé muže: „Je na to zapotřebí těch našich tvrdých chlapců, odhodlaných a nebojácných. Mohou získati ty vědomosti, kterých budou potřebovati, každý třeba od těch akademiků. Ale přímo s akademiky počítati pro tuto tvrdou „černou“ práci nelze. Oni dovedou něco udělati jenom v čistých prostorách a tam, kde mohou žiti takovým kulturním životem, jaký si sami představují. A my potřebujeme lidi, kteří budou při své práci tento kulturní život budovati pro ty budoucí, – ale sami budou ochotni se plahočit a průkopničit.“

Naši chlapci jsou k tomu jedinečně dobří. Ti se nebojí ani tohoto života, ani práce. Neutekou a neustoupí. Musíme je mnohdy donucovati, aby opustili tato místa, když vidíme, že jim tu či onde zdravotně neslouží. A to z toho bývají zpravidla ještě

Masarykovy školy v roce 1929, vpředu vstupní brána do baťovské továrny. Fotoarchiv MJVM. |

trampoty, protože chtějí alespoň vydržeti ještě jedno období, aby viděli plody své práce.“ (MZA Baťa III, 11)

Tomáš Baťa svůj názor na funkci školství shrnul v projevu při návštěvě prezidenta T. G. Masaryka v roce 1928 před otevřením Masarykovy pokusné školy: „V těchto školách chceme vychovávat zdatného člověka, o jakého jste usiloval ve své výchovatelské činnosti. Člověka, kterému je práce radostí a mravní povinností. Průkopníka, který je ochoten závodit svojí službou s celým světem. Který hledá své štěstí v dokonalosti svého díla a ve službě svým spoluobčanům – ve službě veřejnosti...

Tato škola má spojit učebnu s dílnou. Má ukázat, jak možno učiniti slovo tělem, jak proměnit vědu v chléb.“ (BAŤA T. 1932, s. 130–131).

Specifickou institucí v rámci baťovského vzdělávacího systému se měl stát Tomášov, zaměřený na výchovu budoucích vedoucích pracovníků firmy. Jeho absolventi měli být nejen odborníky ve výrobní sféře, ale zároveň důstojnými reprezentanty firmy. Měli studovat cizí jazyky, literaturu, společenskou výchovu, nauku o veřejné

Obecná škola Palackého na Letné, 1937. Fotoarchiv MJVM. |

správě, národní hospodářství a organizaci podnikání. Podmínkou pro přijetí do Tomášova bylo absolvování výcviku v továrně a některé z odborných středních škol.

Jan Antonín Baťa ve svém příkazu z 31. března 1936 určeném řediteli Hradilovi a vedoucímu osobního oddělení Jaroňkovi vysvětluje, že Tomášov by se měl stát pokračovací kolejí pro absolventy Baťovy školy práce. V ročníku by mělo být asi 100 absolventů a ústav by měl zahrnovat internát, učebnu, tělocvičnu. Jako jeho sídlo navrhuje zámek Napajedla a počátek jeho činnosti stanovuje 1. červen, případně 1. srpen 1936. Návrh struktury a činnosti nové vzdělávací instituce vypracoval Stanislav Vrána. Napajedelský zámek byl jako sídlo vyloučen pro svou velkou vzdále-

nost od Zlína a továrny, kde měli studenti podle tradice firmy dopoledne pracovat. Byla pro něj postavena samostatná budova a v roce 1937 začal fungovat. Podle jeho vzoru měl vzniknout podobný ústav pro dívky, jak vyplývá z příkazu Jana Antonína Baťa z 20. února 1939. Protože však šlo o zcela nový typ vzdělávací instituce, byly jeho počátky provázeny obtížemi a komplikacemi. Jan Antonín Baťa ve svém dopise z 1. srpna 1939 (již z USA) píše: „Máme ještě dále potřebu Tomášova, nebo lépe průmyslové koleje, jež by vychovávala průmyslové vůdce? Ano. ... Máme stále horoucí nedostatek vychovaných a vycvičených a osvědčených vedoucích lidí. ... Chyba dnešního Tomášova je, že je to ústav, kde vlastně se jenom spí a jí. Neučí se tam. Není souvislý naprosto s výrobou.

Bylo by potřeba jej rekonstruovati tak, aby těch 60 studentů mohlo denně vyrobiti svůj normální plán zboží, by i třeba jen za půl dne a pak aby každý ze studentů pokračoval v učení odpoledne až do pozdního večera s výjimkou asi 2 večerů v týdnu. ... Tyto Tomášovy by měly býti nadstavbou dosavadního odborného školství.“ (MZA Baťa II/5, 192)

K rekonstrukci zlínského Tomášova a vybudování dalších stejných institucí už z důvodu začátku 2. světové války nedošlo.

Firma Baťa usilovala i o vybudování školy obchodní. Již v roce 1924 pořádala večerní obchodní kurzy pro své zaměstnance, v roce 1930 zřídila obchodní kurzy pro své zaměstnance při Baťově škole práce. V roce 1933 byla zřízena jako pobočka Obchodní akademie v Uherském Hradišti dvouletá obchodní škola, která se osamostatnila ve školním roce 1934/5. Její absolventi mohli dokončit vzdělání v Uherském Hradišti. Ve školním roce 1937/8 byla otevřena Obchodní akademie Tomáše Baťa.

Tomáš Baťa řekl v roce 1924 posluchačům večerních kurzů: „Pro obchodní a průmyslové školství nehodí se vzor středních nebo vysokých škol. ... Škola povolána jest k tomu, aby naučila všemu, co lidé v minulé době vynalezli. – Všechno umění a všechny vědomosti z minulé doby však nestačí k vedení obchodu nebo továrny. Obchodník nebo výrobce musí být nadán schopnostmi pozorování a vynálezavosti a hlavně odhadováním budoucnosti, má-li vyhověti svému poslání tvořit hospodářské hodnoty.“ (BAŤA T. 1932, s. 142–143)

Vliv firmy Baťa na zlínské školství obecné a měšťanské podstatně vzrostl poté, co se Tomáš Baťa stal v roce 1923 starostou města a vyhlásil jako svůj cíl reformu zlínského školství. To byl počátek zlínského pokusného školství, jehož příkladem je Masarykova pokusná diferencovaná škola, v níž bylo zahájeno vyučování ve školním roce 1929/30 a jejímž ředitelem se stal Stanislav Vrána.

Již na prvním zasedání nové městské školní rady v roce 1925, když byl zvolen jejím předsedou, objasnil Tomáš Baťa svůj názor na uspořádání školství ve Zlíně: „Školství, má-li býti dobré, musí bráti ohled na zaměstnání obyvatelstva, musí udržovati živý styk s rodiči. Žádná obec v naší republice nepotřebuje tak nalahavě účelného vedení školství, jako obec naše. Průmysl naší obce vyžaduje, aby naši mladí lidé udržovali spojení se všemi díly světa, aby si osvojili vědomosti nutné pro nové jejich zaměstnání, pro nový způsob výživy celého našeho kraje.“ (MZA Baťa II/4, 5)

Velký důraz kladl Tomáš Baťa na úroveň a angažovanost učitelů a kritizoval způsob jejich finančního ohodnocení pouze podle věku a let praxe. V projevu na konferenci učitelů v roce 1929 v Brně řekl: „Pokrok výchovné vědy je závislým na těchž podmín-

kách jako pokrok umění. Nejsou možní velcí malíři, není-li ctitelů malířství, kteří veliké umění malířské jsou ochotni platiti velkými penězi. Nemůžeme míti velikého umění pedagogického, pokud nemáme otců, kteří vyhledávají veliké pedagogické učence a jsou rozhodnutí zaplatiti jim za jejich mimořádné výkony mimořádné odměny, jak se děje v rámci soukromých škol u jiných národů, kde honorář za jednoho žáka činí tolik tisíc, kolik jest ochoten zaplatiti náš otec korun.“ (BAŤA T. 1932, s. 136–137)

Firma Baťa výrazně přispívala na stavbu i provoz nových škol obecných a měšťanských, jejichž počet rostl v souvislosti s nárůstem obyvatel města. I tyto školy se snažily uplatňovat nové metody výchovy a vzdělávání. Vznikaly i školy mateřské (první vznikla již v roce 1918).

Firma Baťa podporovala i školství střední. Přispívala na provoz živnostenských škol pokračovacích a podílela se i na zřizování škol nových. V roce 1936 vzniklo spolkové reálné gymnázium, které navazovalo na měšťanskou pokusnou školu. O rok dříve byla zřízena dvouletá odborná škola pro ženská povolání.

Podpora školství se neomezovala pouze na město Zlín. Nové školy byly postaveny v Prštém, Loukách, Salaši, Kudlově, Malenovicích, Slušovicích a samozřejmě také v Otrokovicích. Při otevření Masarykovy měšťanské školy v Otrokovicích v roce 1933 řekl Jan Antonín Baťa: „Vaše práce se neskončila postavením krásné školní budovy. Zde teprve začíná.

Budova sebe krásnější zůstává vždycky pouze hromadou cihel a kamení.

Jedině vy, občané a učitelé, rozhodnete o tom, jak veliká míra požehnaní vzejde z této školy pro vaše děti, obec a pro celou naši práci. ... Žáci jsou budoucí občané! Taková bude obec, jaké žáky učitel vychová. My, občané, jsme povinni podporovati práci takových učitelů všemi prostředky: porozuměním, radou, působením na své děti a penězi.“ (BAŤA J. A. 1936, s. 137–138)

Mladí muži v průvodu na 1. máje 1936, vpředu vychovatel Radomír Nitsche. Fotoarchiv MJVM. |

Důraz kladený firmou Baťa na jazykové znalosti svých spolupracovníků vyvrcholil zřízením Cizojazyčné soukromé měšťanské školy s větví anglickou, německou a francouzskou v roce 1934, měsíční školné zde koncern dotoval 60 %. Páteční Zlín otiskl 26. října 1934 zprávu: „Jako jediná v republice, byla v září t. r. otevřena zatím v budově Komenského školy soukromá cizojazyčná měšťanka, kterou dnes ve dvou třídách anglických, jedné francouzské a jedné německé navštěvuje 81 žáků a žákyň. ... Za týden bude cizojazyčná měšťanka přestěhována do nové vlastní budovy, která byla v posledních týdnech dostavěna ve školní čtvrti. Ve velké pětietážové stavbě bude celkem 23 vybavených učeben, z nichž část bude vyhrazena jazykové měšťance, část pak třídám zlínské obchodní akademie.“

V letech 1932 až 1936 vznikly postupně i mateřské jinojazyčné školy.

K velkému významu, který firma Baťa přikládala jazykovým znalostem, se váže i dobová skoroanekdota: „Nedávno šel od Baťova památníku ve Zlíně cizinec. Rozhlížel se pátravě a ptal se: „Hotel, hotel?“ Potkal ho dvanáctiletý Zlíňan a zeptal se ho německy: „Hledáte hotel?“ Cizinec odpověděl anglicky: „Nerozumím, nerozumím, mluvím anglicky. Kde je tady hotel?“ A mladý Zlíňan spustil anglicky: „Ach tak, vy jste Angličan! Prosím, zavedu vás do hotelu.“ Cizinec byl tak mile překvapen, že vyzvedl hocha do výše a div ho nezlíbal. Město Zlín oceňuje význam znalosti cizích jazyků. Proto zřídilo cizojazyčnou školu, kde jsou oddělení německé, anglické a francouzské s učiteli rodilými Němci, Angličany a Francouzi. Žáci těchto škol – 11–14 letí chlapci a děvčata – umějí vedle mateřské češtiny ještě jeden nebo dva cizí jazyky.“ (Duch času Moravská Ostrava, 16. 10. 1935)

Studijní ústav, schodiště s letadlem firmy Baťa, 1937. Fotoarchiv MJVM. |

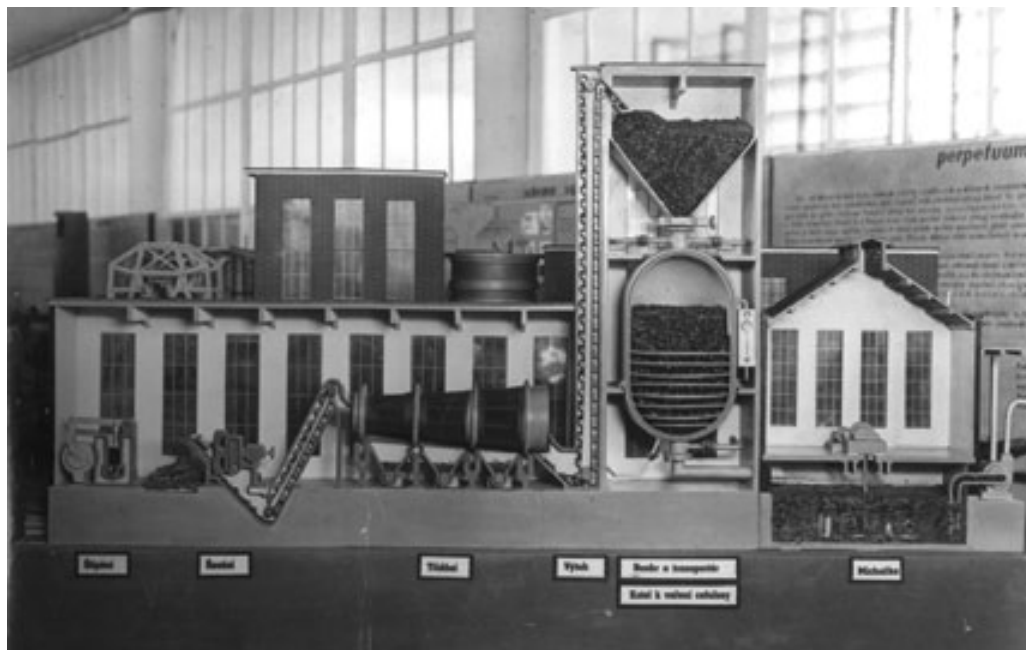
V letech 1928 až 1937 věnovala firma Baťa zlínské místní školní radě 3 790 242 korun. To však byla pouze část jejich výdajů na školství. Celkové náklady firmy Baťa na školství jen v letech 1931 až 1937 činily 10 465 302 korun. V letech 1924 až 1940 firma Baťa postavila 22 školních budov, aulu, tělocvičnu a hřiště. Budovy byly jejím majetkem, což ovšem na druhé straně znamenalo, že firma hradila veškeré náklady, které byly spojeny s jejich provozem a údržbou.

V únoru 1939 bylo rozhodnuto o založení Školy umění. Na první schůzce, 17. února, vysvětlil Jan Antonín Baťa svůj záměr. Škola umění měla sloužit v první řadě k výchově průmyslových výtvarníků se zaměřením na obuvnický průmysl. Škola byla v podstatě spojením umělecko průmyslové školy a výtvarné akademie. Její absolventi měli po čtyřech letech studia získat výuční list některého uměleckého řemesla a závěrečné vysvědčení umělecko průmyslové školy. Do prvního ročníku se hlásilo přes 150 zájemců, z nichž bylo po přísných přijímacích zkouškách vybráno 36. První absolventi vyšli ze školy v roce 1943, bylo jich 20. V témže roce v červnu byla uspořádána první výstava prací žáků Školy umění.

Firma Baťa však nezůstávala pouze u péče o vzdělání dětí a mládeže. V baťovském periodiku Zlín napsal 17. října 1930 Tomáš Baťa: „Abychom umožnili všem nejlepší příležitost k rozšíření vzdělání, organizujeme lidovou školu pro dospělé. Tato rozsáhlá škola má naučiti i tu nejmladší lepičku opatků, jak si má zlepšiti svoji práci a příjmy, stejně, jako má poraditi i zkušenému technikovi, jak naléztí způsob k řešení technických problémů jeho práce.

Její pomocí máme se naučiti, jak budovat lepší budoucnost pro sebe a pro své děti.“

V roce 1932 vznikla Vyšší lidová škola Tomáše Bati, která pořádala přednáškové cykly pro nejširší veřejnost zaměřené na různé tematické oblasti. Například kromě

Studijní úsativ, část modelu na výrobu celulózy. Fotoarchiv MJVM. |

jazykových kurzů to byla zdravotnická osvěta, pedagogika, péče o auto, zahrádkářství, těsnopis a další. Přednášeli zde vysokoškolští profesoři, vědečtí pracovníci, lékaři, inženýři. Brněnské Nové noviny psaly 24. října 1932: „*Tomáše Baťi vyšší škola lidová byla právě zřízena ve Zlíně městským osvětovým sborem. Pravidelné vyučování a přednášky budou zahájeny ve čtvrtek 3. listopadu o 19. hodině v nové dvoraně Masarykových škol slavnostní přednáškou poslance a zemského školního inspektora v Čechách V. Beneše na téma „Škola v demokratickém státě“.* Jejím pokračovatelem se stal Studijní ústav, který byl určen prakticky pro všechny věkové skupiny nejširší veřejnosti. O jeho založení bylo rozhodnuto v roce 1934, první budova byla otevřena v dubnu 1936, druhá v roce 1938. Postupně se v jeho rámci vytvořila tři oddělení: pedagogické, národohospodářské a studijní ústav hospodářské spolupráce. Pedagogické oddělení zabezpečovalo pořádání odborných kurzů, další dvě organizovala přednáškové cykly. Součástí všech tří oddělení byly odborné knihovny, v rámci ústavu byl začleněn i archiv Tomáše Baťi, v první budově byly umístěny také dílny, laboratoře, posluchárny a studovny. Po otevření první budovy vyšel v pražském Nedělním listu 3. května 1936 článek K. Wernera, v němž se psalo: „*Návštěvník si tu zopakuje středoškolskou látku od páky a kladky až po fotočlánek. A jak zopakuje. Všecko na praktických přístrojích, se kterými si můžete klidně a svobodně pohrát, jako když si malý kluk hraje s mašinkou. A věru si hrají svorně všichni, od malých dětí až po staré, vážné pány. Žáci Baťovy školy vytvořili tu pohyblivé modely vysokých pecí, uhelných dolů, cementáren, vodních mlýnů, vodních elektráren atd. Strašně názorně pochopíte – otočením klikou – na čem spočívají principy nejkomplikovaněj-*

Tomášov při slavnostním otevření 28. srpna 1938. Fotoarchiv MJVM. |

Písemné maturity strojařů Bařovy školy práce, červen 1940, zleva Alois Řezáč, Ferdinand Čagánek. | fotoarchiv MJVM.

ších strojů. Vřak jsme si říkali s kolegy novináři, kdybychom tohle měli ve střední škole, tak jsme všichni dělali fysiku bez učení s vyznamenáním.“

Firma Bařa pokládala řkolní vzdělání za velmi důležité, ale za nezbytnou podmínku jeho kvality považovala spojení teorie s praxí již od nejtlejšího věku dítěte. Při otevření Bařovy školy práce řekl Tomáš Bařa budoucím mladým mužům: „Vy, mladí muži, vykročte s odvahou do světa. Nermuffte se tím, že vaři rodiče nemohou nebo nechťejí vás vydržovati na řkolách. Celý svět je řkola a nejlepřím učitelem je práce, nejlepřím pomocníkem je chudoba. Větřina vynikajících mužů naří doby opouřřtela rodný krov s uzlíkem zrovna tak malým, jako vy. Velikost naří doby je v tom, že i ta nejvyšří místa v republice jsou dostupna chudému muži. Záleží jen na něm, na jeho schopnostech a vytrvalosti, aby jich dosáhl.“ (BAŘA T. 1932, s. 148)

Literatura:

BAŘA, T. 1932: *Úvahy a projevy*, Zlín.

BAŘA, J. A. 1936: *Spolupráce*, Zlín.

HORNÁKOVÁ, L. 2007: *Rozvoj řkolství, vzdělávání, kultury. Jan Antonín Bařa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáře Bati: mezinárodní konference: sborník: Zlín 2. – 3. května, vyd. 1., s. 52–55.*

KLEGA, V. 2007: *Bařovské řkolství. In: Tomáš Bařa – doba a společnost: sborník příspěvků ze stejnojmenné zlínské konference, pořádané ve dnech 30. listopadu – 1. prosince 2006 [uspořádala Nadace Tomáře Bati ve spolupráci s Ústavem soudobých dějin Akademie věd České republiky... et al.; organizátor Marek Tomařtík], vyd. 1., s. 199–203.*

RYBKA, Z. 1996a: Tomáš Baťa a školství: O Baťově systému (24). Zlínské listy č. 128, s. 6.

RYBKA, Z. 1996b: Tomáš Baťa a školství: O Baťově systému (25). Zlínské listy č. 131, s. 6.

WICHEREK, J. 2005: Školy a vzdělávací činnost na Zlínsku ve dvacátých a třicátých letech XX. století, Acta Musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, suplementa č. 1, Zlín.

Prameny:

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně (MJVM), podsbírka historie.

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv ve Zlíně (MZA), fond Baťa III, fond Baťa II/5, fond Baťa II/4.

Motivace v prodejnách a domech služby firmy Baťa

*/ Motivation in the Shops and Customer Service Department Stores
of Baťa Company*

Tereza Kovaříková

Abstract:

The structure and organisation of Bafa Company sales network was based on a system of autonomous units in which the key element was the personality of an employee – a shop assistant. Applicants for jobs with Bafa Company were motivated by remuneration and self-reliance as well as modern way of work and life. A good shop assistant was not only well informed about the sales techniques but also had thorough knowledge of technology of offered goods as well as administration skills. The employee was responsible for initiating various marketing strategies and always strived to improve the quality and quantity of sales. Through Bafa Company press he then shared his experience with other colleagues so that everybody could learn from it and make the best use of it in future. An honest and diligent shop assistant would achieve positive assessment and important career advancement.

Keywords:

Bafa, motivation, shop, customer service department store

Motivace v prodejnách a domech služby firmy Baťa

V počátcích fungoval prodej obuvi firmy Baťa prostřednictvím výhradních prodejců, kteří přijímali zboží do komise. Od roku 1917 firma začíná zřizovat vlastní prodejny,¹ nejprve ovšem ve velké míře využívá najímaných prostor. Protože prodej je základem prosperity, pokouší se Tomáš Baťa od začátku maximálně zefektivnit zásobování prodejen, jak co se týče širě sortimentu, tak flexibility provozu dodávek samotných. Prodejny pak v rámci firmy fungují jako jakési samosprávné jednotky, které později ukazují cestu samosprávě dílenské. S rokem 1928 přichází plán na zřízení 2000 prodejen,² který si vyžádá změnu koncepce prodejní sítě hned v několika ohledech. Najímané (a často též zastaralé a nevyhovující) prostory jsou postupně opouštěny ve prospěch objektů postavených samotnou firmou Baťa, resp. prostřednictvím Zlínské stavební a. s.

Prodejní objekty lze rozdělit do sedmi až deseti základních typů, které jsou číslovány a jejichž vzhled odpovídá prostředí a klientele, pro niž byly určeny. Od nejmenších domků na maloměstech, do nichž se vešla prodejna, správkárna, technické zázemí i byt pro obchodvedoucího, až po nejvyšší typy tzv. *domů služby* pro centra velkoměst. Typologie se však v případě potřeby operativně rozrůstala o další meziprody a podtypy. Konkrétní typ prodejny totiž nezávisel pouze na počtu spádových obyvatel, ale také na sortimentu, který byl pro něj dodáván – tedy na tzv. *standardu*.³ Právě tvorba standardů se stala nejsložitější částí prodejní strategie firmy. Cílem bylo především zohlednit v sortimentu množství párů v určitých vzorech a velikostech (délkách i šířkách) tak, aby zákazníci byli plně uspokojeni a ve skladu nezůstávalo žádné nedoprodané zboží. Obchodvedoucí totiž obdrželi sortiment dle stanovené objednávky a ten také centrále zaplatili. Jejich hlavním zájmem bylo vyprodání celé objednávky a splnění plánu na 100% a poté mohlo následovat zvyšování prodeje třeba až dvojnásobně. Obchodvedoucí si měli vést podrobné záznamy o prodeji, které se stávaly podkladem pro tvorbu standardů na další rok.

Již roku 1928 vyslovil Tomáš Baťa požadavek na standardizaci firemních prodejen a k tomu účelu zřídil standardizační oddělení. Zavedl dnes běžnou praxi, a sice sjed-

Standardní byty prodavačů v Brně, palác Morava. Zpravodaj prodejního oddělení fy Baťa. | Příloha časopisu Zlín, dne 21. listopadu 1930.

nocení výbavy a uspořádání veškerého zboží tak, aby je zákazníci našli na stejném místě, ať vstoupí do kterékoli z prodejen Baťa. V roce 1929 Tomáš Baťa osobně dohlížel na změnu organizace práce v centrálním skladu firmy.⁴ Nově bylo možné expedovat jednotlivé páry velmi rychle tak, aby byly k dispozici i ve vzdálených prodejnách. Do vylepšeného regálu se ukládalo na výšku deset a na šířku šest párů obuvi dle velikostí, aby měl obchodvedoucí okamžitý přehled o stavu zboží. Rozlišení krabic napomohly také barevné viněty Aloise Vaňka a tiskly se i speciální výkazy ve firemní tiskárně, založené právě pro tento účel. Takto úzce zaměřené objednávky pak ulehčily život i samotným prodejcům. Celá síť se organizovala do tzv. okrsků a rayonů, tj. oblastí, které zhruba odpovídají někdejšími okresům, resp. krajům.⁵ K tomu v roce 1930 přišly typy luxusních a lázeňských prodejen.⁶ Měly být zřízeny ve vybraných městech odpovídajícího charakteru – např. Bratislava, Karlovy Vary, Liberec, Zlín, Košice, Mariánské Lázně, Luhačovice. Nenabízely partiové zboží, zato však disponovaly dílnou o výkonu asi 200 párů denně, která plnila individuální přání zákazníků.

Speciální postavení v baťovské síti prodejen měly tzv. domy služby. Dnes pro tento typ několikapodlažních staveb používáme pojem „obchodní domy“. První z domů služby Baťa dodnes stojí na jižním konci Václavského náměstí v Praze a jeho hlavním rysem se stala mnohem větší šíře sortimentu, který se tematicky dělil do jednotlivých pater. V domě služby však zákazníci nenašli jen prodejnu, správárnu obuvi a punčoch či nabídku drobného zboží, ale také speciální oddělení dámské, pánské

a dětské obuvi (včetně zábavního koutku), obuv ortopedickou a luxusní, dále prodej gumového sortimentu (hračky, oděvy i pneumatiky) a konečně též kavárnu či restauraci s cenami baťovskými nízkými. Později však nastal posun ve významu domu služby. Stále se rozšiřující prodejní síť totiž obsahovala větší počet vícepatrových prodejen v městech s dostatečnou poptávkou a kupní silou. Všechny tyto stavby, ač ve srovnání s prvními domy rozsahem značně menší, byly běžně nazývány domy služby, protože skladba prodejních oddělení tomu odpovídala. V roce 1933 použil Jan Antonín Baťa tento výraz v širším smyslu slova, a to ve spojení s hromadným zaváděním pedikérských služeb, kdy rozhodl, že budou „všechny naše prodejny proměněny v Domy Služby, kde ošetřujeme zákazníkům nohy a přitom jim prodáváme obuv, punčochy a jiné.“⁷ O dva roky později se toto označení stalo chráněným.⁸

1. Motivace zaměstnanců a zákazníků

Jednou z hlavních příčin velkého zájmu o práci u Bati bylo finanční zajištění. Firma Baťa byla známá vysokými výdělky, přičemž dobový měsíční plat se zhruba rovnal baťovskému týdennímu. Vysoké nároky na pracovní výkon tak kompenzovalo zvýšení životní úrovně zaměstnanců, kteří i díky účasti na zisku a povinnému spoření dosahovali dostatečných úspor k tomu, aby si po několika letech mohli pořídit vlastní bydlení a založit rodinu. Samozřejmostí nebylo ani zajištěné bydlení pro zaměstnance prodejen a domů služby. Bydlelo se buď přímo v objektu, nebo ve firemních svobodárnách, které se však zřizovaly jen ve velkých městech. Společné jídelny a prostory k trávení volného času se staly automaticky součástí plánovaných novostaveb, aby obchodvedoucí a jeho manželka disponovali dostatečným vlivem na chování jím svěřených zaměstnanců. Ze Zlína známe kontroly zaměstnanců přímo v jejich domcích. Moderní styl bydlení, který je nám dnes vlastní a který firma tvrdě prosazovala, totiž činil některým rostlým venkovanům potíže. Každý pokoj rodinného domu sloužil k určitému účelu, volný čas se neměl trávit dřinou na zahradě, ale sportem a vzděláním.

Další podstatnou výhodu pro nekvalifikované zájemce představovala firemní strategie, která počítala se zapracováním nových zaměstnanců na nejjednodušších úkolech, a ti se pak měli vlastní pílí vypracovat na posty vyšší. Tento „americký sen“ tak mohl končit až na ředitelských místech v zahraničí. Samostatnost rozhodování byla nedílnou součástí práce. Tomáš Baťa chtěl z dělníků učinit kapitálové účastníky závodu, povznést je hmotně, ale i mravně. Měli rozumět obchodu, cítit s ním, a růst a zvýšených příjmů využít k zlepšení svých životních poměrů a ke vzdělání.⁹ Peníze, které firma investovala do jejich rozvoje, se pak vrátily zpět do závodu skrze zvýšené pracovní schopnosti. Nejdůležitějším heslem firmy Baťa (a prodavačů zvláště) se stala „*služba veřejnosti*“. Ta nikdy nekončila a Tomáš i Jan Antonín Baťové neustále zdůrazňovali, že práce je člověku nutnou potřebou a podstatou veškerého snažení zaměstnance musí být služba, kterou se každý musí snažit plnit k největší spokojenosti zákazníků.

Pokud se týče motivace zákazníků ke koupi, firma sama ovlivní především šíři sortimentu, cenu a kvalitu výrobků, jejich dostupnost a včasné dodání do prodejen. Kromě toho stanovuje základní nabídku služeb a vytváří vzhled a vybavení prodejen. Oproti tomu zaměstnanec disponuje mnohem pestřejší paletou možností, jak

DESATERO PRODAVAČE

1. Měj na mysli především službu.
2. Osvoj si všechny odborné znalosti.
3. Méně mluv, více zkoušej.
4. Pamatuj si jména a obličeje zákazníků.
5. Mluv řečí zákazníka (s rol-níkem jinak než s profesorem).
6. Neslibuj, co nemůžeš do-držet.
7. Přidávej ke zboží úsměv.
8. V přítomnosti zákazníka ne-jez a nebav se.
9. Nehanob konkurenci.
10. Měj svůj cíl stále před očima.

Desatero prodavače. Zpravodaj zaměstnanců prodejního oddělení firmy Baťa. Příloha časopisu Zlín k číslu 45. Zlín, dne 18. listopadu 1933.

zákazníka přimět k nákupu – od vzhledu a vystupování prodavače přes ochotu, erudici, rychlost a zručnost obsluhy až k aktivnímu přístupu k inovacím. Firma Baťa si toho byla dobře vědoma, a proto do svých zaměstnanců neváhala investovat, aby se prodavač, tvář firmy, s níž se zákazník setkává, naučil, jak zákazníky nejlépe motivovat ke koupi.

2. Vzdělání, práce a soukromí

Ideální příklad představuje výchova zaměstnanců v Baťově škole práce. Spočívá v praktické výuce pod heslem „spojení učebny s dílnou“,¹⁰ kdy se žáci přímo v dílnách naučí to nejdůležitější, co pro svou práci budou potřebovat. Teprve odpoledne a večer si doplňují teoretické vzdělání, které jim umožní posunout se vpřed a inovovat tradiční postupy, jež si dříve osvojili. Veškerá výuka musela být maximálně názorná. Tomáš Baťa totiž nesnášel učební příklady, které se odpoutávaly od reality, počítaly s nesmyslnými ciframi a zbožím. Úlohy se tak vždy věnovaly konkrétním

Co vidí zákazník na prodáváči

špatném:

?

dobrém:

Sešlé, neošetřované boty — dřevé ponožky — zmuchlaný oděv — nedbale uvázanou kravatu — špinavý límeček — neoholenou tvář — rozcuchané vlasy.

Dobré boty — bezvadné ponožky — vyžehlený oblek — pečlivě upravenou vázanku — čistý límeček — oholenou tvář — zastřížený účes.

Kontrolujte denně svůj zevnějšek!

Co vidí zákazník na prodáváči. Zpravodaj zaměstnanců prodejního oddělení firmy Baťa. Příloha časopisu Zlín k číslu 44. Zlín, dne 11. listopadu 1933.

potřebám žáků v budoucí profesi, používaly se reálné nástroje, výrobky nebo třeba firemní tiskopisy. Právě na odborné předměty byl kladen největší důraz, protože ty byly pro výkon práce nepostradatelné.

Ani soukromý život učňů nezůstával stranou pozornosti vedení. Pevný celodenní rozvrh, který zahrnoval v zásadě budíček, rozcvičku, hygienu, snídani, práci, oběd, školu, domácí přípravu, volný čas, večeři a večerku, budoval správné životní návyky a učil samostatnosti. Úklid a drobné opravy šatstva si každý obstarával sám, dívky se navíc učily efektivnímu hospodaření, modernímu a zdravému vaření a správné péči

o rodinu. Osobní hospodaření s penězi bedlivě kontrolovali vychovatelé. Není třeba dodávat, že alkohol, kouření a návštěvy hostinců se netrpěly. Volný čas vyplňovalo studium, četba, sport, výlety či jiné bohuželé aktivity. Jedině člověk mravný a spořádaný se totiž může stát úspěšným pracovníkem!

3. Cvičením k dokonalosti

Obuvnickí učni a učnice tak za odpovídající mzdu pracovali buď přímo v továrně, nebo ve správkárnách prodejen. Ve druhém případě výkony kontroloval obchodvedoucí či mistr správkárny, a to podle firmou stanovených pracovních programů. Učni pak dojížděli na kurzy a zkoušky do Zlína, případně do jiného většího města. Tím však vzdělání nekončilo a bylo žádoucí, aby si i obuvnickí mistři dodělali prodavačský kurz a vypracovali se na vedoucího etáže či obchodvedoucího celé prodejny. Prodavači si mohou zapsat i jiné kurzy – punčochářský, pedikérský, aranžérský, pneumatikářský apod. Původně měli vyšší posty zastávat hlavně muži a dívkám byla po svatbě určena starost o domácnost, případně neplacená podpora a kontrola svých zaměstnaných manželů. S příchodem války však i ženy začínají dosahovat vyšších příček.

Pracovní plán. Zpravidaj zaměstnanců prodejního oddělení firmy Bafa. Příloha časopisu Zlín k číslu 41. Zlín, dne 15. října 1932.

Protože kurzy trvaly zpravidla týdny, museli se uchazeči samostatně připravovat předem. K tomu účelu vydávala firma Baťa vlastní vzdělávací tiskoviny, které bylo možno objednat v osobním oddělení prodejen. *Prodavačská příručka* z roku 1934 a německo-česká instruktážní brožura *Achtung Verkäufer! / Pozor prodavači!* z roku 1940¹¹ v zásadě shrnují různá doporučení z firemních novin *Sdělení* (resp. přílohy zvané *Zpravodaj prodavačů*). Věnují se především prodejní strategii, coby nejdůležitější součástí prodavačova umu. Praktické příklady přístupu k zákazníkům, obslužení různých typů lidí, vypořádání se s návaly a slabými dny na jedné straně doplňuje strategie nabízení drobného zboží a služeb na straně druhé. Odborné znalosti ve formě zbožiznalství zahrnují znalost technologií, materiálů, jejich složení, postupu práce s nimi a také typy ošetřování. Prodavač se musí orientovat v sortimentu, znát vlastnosti každého vzoru obuvi, ale rovněž identifikovat vady nohou, protože jedině tak může zákazníkovi doporučit nejvhodnější typ a ortopedické pomůcky.

Kromě praktických prodavačských znalostí se zaměstnanci školili také ve vedení administrativy prodejny. Tvorba zákaznických kartoték se stala hlavní povinností prodavačů i správkařů. Kromě tradičních údajů, jako jsou jména, adresy a velikosti nohou, se zapisovaly také všechny zakoupené páry, drobné zboží či ošetření, podle čehož pak bylo možno dopředu určit, co nového ten který člověk potřebuje. A pokud se nedostavil sám, prodavač neopomněl zákazníka upozornit například telefonicky. Obchodvedoucí navíc vedli statistiky a podle nich zhotovovali plány prodeje, vypracovávali účetnictví, počítali výplaty zaměstnancům, daňové odvody atd. Školili se tedy v managementu – umění řízení prodejny a jejímu vedení k úspěšnému rozvoji.

4. Reklama

Samostatnou kapitolou by se mohlo stát pojetí reklamy u firmy Baťa. Reklamní strategie firmy Baťa zahrnují nepřeberné množství různých typů reklam. Od plakátů, poutačů a vlajek přes pohyblivou reklamu v podobě dekorovaných zvířat či vozidel, průvody a shazování letáků z letadla až po speciální akce v prodejně. Právě poslední jmenované se staly doménou zaměstnanců samotných. V prodejnách se konaly soutěže, přehlídky, výstavy i divadelní představení. Kromě toho bylo žádoucí využít různých akcí ve městě – svátků, slavností, trhů, plesů – a zvýšit tak prodej. Reklamní předměty dodávalo reklamní oddělení firmy Baťa a šlo je objednat pomocí klasického formuláře, potřebné dekorace si však vyráběli i prodavači sami. Nejúspěšnější byly zcela jistě balonkové akce, které přilákaly zejména děti. Tato specifická skupina zákazníků vždy stála v centru pozornosti firmy. Ne tak kvůli kupní síle, o to více však proto, že do prodejen přivedly rodiče – a to častěji, než by si držitelé peněženek přáli. Při každé návštěvě totiž děti obdržely balonek, papírového draka, čepici apod.

Obsluhou v prodejně ovšem povinnosti prodavačů nekončily. Ke zmapování terénu sloužily návštěvy zákazníků přímo v jejich domovech, a to v celé spádové oblasti prodejny, v případě venkovských obchodů pak v sousedních obcích. Prodavač kontroloval obuv, osobně rozdával brožurky, doporučoval nové výrobky a radil s ošetřením obuvi. Osobně nebo spolu se správkařem vyzvedl obuv poškozenou a po opravě ji na své náklady odeslal zpět. Zapisoval podrobné údaje o jednotlivých členech i celých rodinách, aby měl přehled o četnosti návštěv. Při vhodných příle-

PŘES VÁNOCE MÁTE DOBROU PŘÍLEŽITOST UDĚLAT SI PROGRAM NA ROK 1933

Stanovte si, kolik chcete tržít (v párech, obnosech - po družích a týdnech) - kolik chcete vydělat a co pořídíte, abyste svého cíle dosáhli!

Nebud'te skromní!

Chtějte si hodně vydělat!

Chtějte hodně utržít - hodně posloužit!

Dobře skončit 1932

- dobře začít 1933!

Přes Vánoce máte dobrou příležitost... Zpravodaj zaměstnanců prodejního oddělení firmy Bafa. Příloha časopisu Zlín k číslu 51. Zlín, dne 24. prosince 1932.

*Máte trhlinu
ve svých do-
savadních
tržbách?
Překleňte ji
lávkou pro-
myšlené jarní
akce a dosta-
nete se tam,
kam patří
každý ob-
chodvedoucí
— na břeh
stoprocent-
ních.*

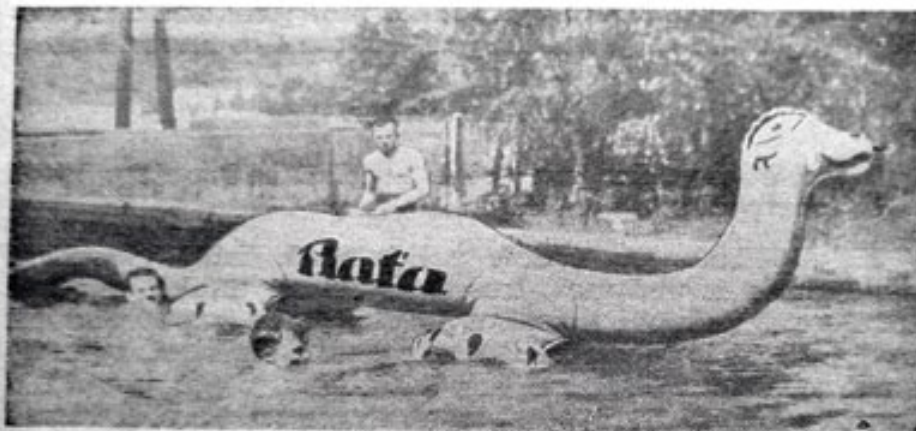
Máte trhlinu ve svých tržbách. Zpravodaj zaměstnanců prodejního oddělení firmy Bafa. Příloha časopisu Zlín k číslu 16. Zlín, dne 20. dubna 1935.

D. S. Brno: originální reklamní průvod na akci „20% slevy na letní obuv”.

Pohyblivá reklama na 20% slevy. Zpravodaj zaměstnanců prodejního oddělení firmy Baťa. Příloha časopisu Zlín k číslu 31. Zlín, dne 10. srpna 1935.

Tuto gumovou nestvůru z Loch Ness

můžete si objednat závazně dopisem, přiloženým k výkazu hraček. Cena Kč 370.—. Výborná atrakce na plovárny. Obluda je 6 m dlouhá, 1½ m vysoká a 180 cm široká. Plní se vzduchovou pumpou. Hlavu drží zaručeně vzhůru.

Loch Ness. Zpravodaj zaměstnanců prodejního oddělení firmy Baťa. Příloha časopisu Zlín k číslu 25. Zlín, dne 20. června 1934.

žitostech zákazníkům telefonoval novinky v sortimentu a zval k návštěvě. Zastupoval vlastně funkci dnešního e-mailového newsletteru. Odbyt zvyšovaly i návštěvy škol, kde se prodavač přesvědčil, jak kvalitně jsou obuty děti, a všechna zjištění opět zanášel do kartotéky.

5. Průběžná motivace zaměstnanců prodejen

Prostřednictvím firemního tisku byli zaměstnanci prodejen průběžně motivováni ke zlepšení služeb a zvýšení zisku. Nejvíce je patrná honba za dosažením zmíněných 100%, za „členstvím v klubu stoprocentních“. Motivační statistiky, žebříčky úspěšnosti (a též neúspěšnosti) zaměstnanců pravidelně plnily všechna čísla. Prodejny se přitom dělily dle typů a oblastí a v určitých časových intervalech se v tisku objevila kompletní celorepubliková statistika prodejen, aby se každý mohl přesvědčit, jak si stojí ve srovnání se svými spolupracovníky. Soutěže mezi prodavači, správkaři, pedikéry či aranžéry byly na denním pořádku a úspěchy se zaznamenávaly na kartotéku v osobním oddělení firmy Baťa ve Zlíně – což spolu s pochvalami zpravidla znamenalo kariérní postup.

Jednoznačně motivační charakter měly též otištěné rozhovory s úspěšnými pracovníky, které mapovaly jejich dosavadní kariéru, uváděly zásluhy na napravení špatných provozů a chválily jejich inovativní přístup, jenž je dovedl k úspěchu. Ke všem jménům se v tisku důsledně připojovaly fotografie, aby bylo možné úspěchy a neúspěchy zosobnit.

Hana těm kdož budou poslední...

Měřitko pile našich obchodvedoucích v 21. týdnu:

Obchodvedoucích	%
600	100
44	96-99
66	91-95
126	81-90
136	71-80
150	61-70
168	51-60

A vy poslední vzhopte se!

Hana těm kdož budou poslední. Zpravodaj prodejního oddělení fy Baťa. Příloha časopisu Zlín k číslu 22. Zlín, dne 29. května 1931.

*Nášemu milému
okrskáři, panu
Zoltánu Fabrymu,
přejeme na nové
dráze životem
mnoho zdraví a
úspěchů.*

Svatební fotografie. Zpravodaj zaměstnanců prodejního oddělení firmy Baťa. Příloha časopisu Zlín k číslu 4. Zlín, dne 28. ledna 1939.

Příkladem ke zlepšení nejrůznějších činností sloužily tipy ke zvýšení prodeje či návody, jak se nejlépe vypořádat s praktickými problémy při reklamacích, zavádění nového vybavení atd.

Firma Baťa od počátku dbala na to, aby se její zaměstnanci učili cizím jazykům. Nutnost ovládat je zdůrazňoval i Jan Antonín Baťa. Firma doporučovala zápis do vlastních kurzů angličtiny, francouzštiny, holandštiny, španělštiny i orientálních jazyků. Němčina, jejíž základy byly brány spíše jako samozřejmost, se koncem 30. let stala nutností, což mnoho zaměstnanců neslo nelibě. S masivním rozvojem zahraniční prodejní sítě bylo cílem firmy i to, aby se pracovníci mohli uplatnit v zahraničních pobočkách, kde se stále nedostávalo kvalitního obsazení a kam se také mohly odebrat osoby, které nebyly pohodlné nacistickému (a zanedlouho komunistickému) režimu.

6. Kontrola a ohodnocení

Základním mechanismem pro kontrolu výkonnosti prodavačů a hospodaření obchodvedoucího byly výkazy prodejen, které se týdně zasílaly do centrály ve Zlíně.

Radostné události v D. S. Brno

dne 13. srpna 1939.

Třináctka je prý nešťastné číslo. Dům Služby v Brně zaznamenal 13. srpna tři přírůstky do baťovské rodiny.

Manželce zaměstnance p. F. Pečírky se narodila dvojčátka, holčičky, a ve stejný den stal se p. A. Jelínek, rovněž z D. S. Brno, šťastným tatínkem děvčátka.

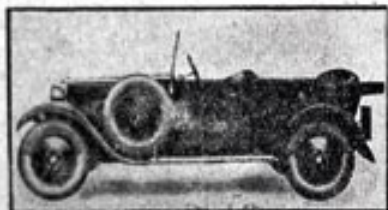
Přinášíme fotografie maminek i s novorozeňátkou, kterým třináctka pranic nevadila, aby se právě v jejím znamení narodila. Rodičům i narozeným blahopřeji. Tichý.

Narození dětí. Zpravodaj zaměstnanců prodejního oddělení firmy Baťa. Příloha časopisu Zlín k číslu 33. Zlín, dne 26. 8. 1939.

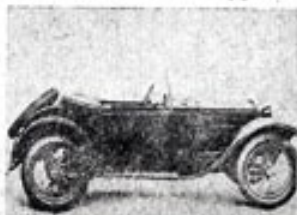
Ceny pro ty nejlepší. V týdnu 36 až 46 nejméně **100%!**

Která cena je vaše?

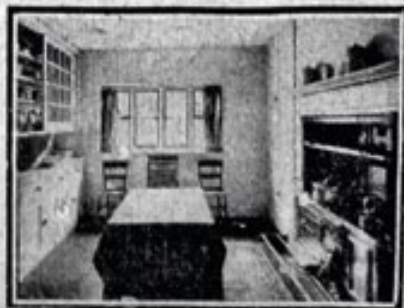
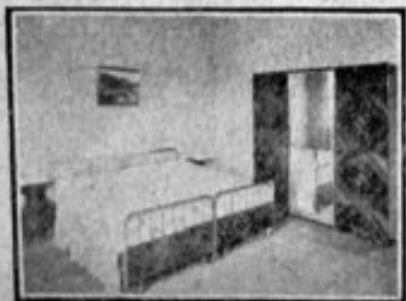
I. cena
pro nejlepšího vedoucího z typu 1 - 5

I. cena
pro nejlepšího vedoucího z typu 6 - 7

I. cena
pro nejlepšího vedoucího z typu 8 - 9

Ceny pro ty nejlepší. Zpravodaj zaměstnanců prodejního oddělení firmy Baťa.
Příloha časopisu Zlín k číslu 34. Zlín, dne 26. srpna 1932.

Raději dáváme odměny, než pokuty!

To je obchodvedoucí pan
Kačírek ze Sobranců, který
dostal

Kč 1.000,- odměny

za vzorně vylepené pla-
kátovací plochy

Naproti tomu udělili jsme panu V. z prodejny K. Kč 1.000,— pokuty za to, že na
plochách měl ještě vylepeny staré plakáty s druhem 1137-03 za starou cenu Kč 25.—,
ačkoli tento druh stojí pouze Kč 19.—.

*Raději dáváme odměny. Zpravodaj zaměstnanců prodejního oddělení firmy Baťa.
Příloha časopisu Zlín k číslu 33. Zlín, dne 19. srpna 1932.*

Odměna za dobrou práci

Pan Machalínek, obchodvedoucí prodejny v
Praze, Vinohrady, Jiřího nám. dostal

Kč 1000,-

odměny od šéfa závodů p. J. A. Bati za řádně upravenou
pánskou obuv ve výkladech a byl současně ustanoven vedoucím
rayonu pražských prodejen, na místo p. Holotíka.

*Odměna za dobrou práci. Zpravodaj zaměstnanců prodejního oddělení firmy Baťa.
Příloha časopisu Zlín k číslu 29. Zlín, dne 22. července 1932.*

Odrážely nejen plnění plánu prodeje, ale také druhy prodaného, a zejména pak neprodaného, zboží. Objevovaly se též stížnosti zákazníků adresované buď prodejnám, nebo přímo vedení firmy. Týkaly se kvality výrobků, obsluhy, pochybení při opravách obuvi, ale v době protektorátu také neochoty obsloužit německy mluvící zákazníci.

Všechny prodejny pravidelně kontrolovali příslušní skupináři a rayonisté. Vedení firmy však při svých služebních cestách nikdy neopomnělo navštívit některou prodejnu či dům služby. Některé z bloků poznámek, pozitivních i negativních, jsou dodnes zachovány v SOkA Zlín a obsahují informace týkající se takřka všeho, od obsluhy a nabídky zboží, přes čistotu a úpravný vzhled prodejny až po různá osobní zjištění, např. že se obchodvedoucí rozvedl.¹² Zájem o soukromý život zaměstnanců byl mnohem vyšší, než bychom snesli dnes. V tisku se také pravidelně objevovaly gratulace snoubencům i k narození potomků.

Firma však zaměstnance dovedla také ocenit. Nejčastěji finančními a věcnými dary, k nimž náležejí též výhry v soutěžích. Mohlo se jednat i o studijní cestu na jiný kontinent nebo rekreaci spojenou s návštěvou zahraničních veletrhů. Tou největší odměnou však měl být zaměstnancům kariérní postup. Cílem každého baťovce se měla stát snaha stále vylepšovat svou službu a posloužit tak co největšímu počtu zákazníků.

Závěr

Systém firmy Baťa byl velmi náročný nejen, co se týče požadavků na vzdělání a pracovní nasazení, ale také co se přesnosti a vynalézavosti týče. Ze strany firmy měl každý zaměstnanec dostatek možností, jak ze sebe vydat to nejlepší a přesvědčit vedení, že je člověkem na svém místě, ba co více, že dokáže samostatně plnit také náročnější úkoly. Stát se výborným prodávčem nebyla jednoduchá cesta, avšak těm, kteří vytrvale plnili všechny nároky na ně kladené, snažili se o zlepšení a svědomitě plánovali další kroky, umožnila nevídaný rozvoj profesní i osobní. Činnost prodávčů se neomezovala na pracovní dobu, stávala se životní náplní. Motivace ke zlepšení byla všudypřítomná a záleželo jen na jednotlivci, jak se ke svému dílu postaví.

Poznámky:

- ¹ Bohumil Lehár, *Dějiny Baťova koncernu (1894-1945)*, Praha 1960, s. 37.
- ² František Hodáč, *Tomáš Baťa – život a práce hospodářského buditele*, Zlín 2015, s. 192.
- ³ MZA v Brně, SOkA Zlín, fond Baťa a. s. Zlín, sign. II/6 – Publikace, tiskoviny, inv. č. 12, ev. č. 1272, Dominik Čipera, *Ve službách práce a lidu*, Zlín 1944, s. 16, 33.
- ⁴ MZA v Brně, SOkA Zlín, fond Baťa a. s. Zlín, sign. II/6 – Publikace, tiskoviny, inv. č. 12, ev. č. 1272, Dominik Čipera, *Ve službách práce a lidu*, Zlín 1944, s. 19–20. – srov. MZA v Brně, SOkA Zlín, fond Baťa a. s. Zlín, sign. I/3 – Vedoucí činitelé firmy, inv. č. 28, ev. č. 18, fol. 284, Jan Knap, *Náš zákazník – náš pán*.
- ⁵ Podrobněji k organizaci prodejního oddělení Stanislav Křeček, *Má dáti-dal: účtoval jsem u Baťů*, Zlín 2015, s. 169.
- ⁶ Předpisem č. 517/500 ze dne 14. dubna 1930. MZA v Brně, SOkA Zlín, fond Baťa a. s. Zlín, sign. X – Prodejní oddělení, inv. č. 101, ev. č. 1536, fol. 100.
- ⁷ František Račanský, *Učebnice péče o nohu*, Zlín 1933, s. 8 – předmluva J. A. Bati.

- ⁸ MZA v Brně, SOkA Zlín, fond Baťa a. s. Zlín, sign. II/8 – Výstřižková služba, inv. č. 103, ev. č. 102, fol. 113, *Moravsko-slezský deník – Moravská Ostrava*, 18. 1. 1935.
- ⁹ Tomáš Baťa, *Úvahy a projevy*, Praha 1990, s. 49.
- ¹⁰ *Tamtéž*, s. 101.
- ¹¹ *Oboje k nahlédnutí např. v: MZA v Brně, SOkA Zlín, fond Baťa a. s. Zlín, sign. II/6 – Publikace, tiskoviny.*
- ¹² MZA v Brně, SOkA Zlín, fond Baťa a. s. Zlín, sign. X – Prodejní oddělení, inv. č. 50, ev. č. 1526, fol. 143.

MUSEALIA

Baťa – strojírenství – budoucnost

Pavel Novosad

Úvod

V roce 2013 byla realizována výstava „Dny strojírenství“, která představila dvanáct zlínských strojírenských firem navazujících na odkaz strojíren firmy Baťa. Součástí výstavy byla i historie strojíren ve Zlíně od roku 1903 po současnost.

Příprava výstavy trvala více než jeden rok. Při hledání útržků minulosti jsem si uvědomil, že naši strojaři mají možnost navazovat na tradici vytvořenou našimi otci a dědy. Je nespornou skutečností, že vznik strojíren a zejména jejich neskutečný rozvoj v letech 1932 až 1939 měl pevný základ a hybnou sílu, na něž lze ve Zlíně úspěšně navázat i dnes.

Vždyť ve Zlínském kraji má strojírenství čtyřicetiprocentní podíl v průmyslu, což je nejvíce ze všech krajů České republiky. Ve strojírenství je zaměstnáno asi čtyřicet tisíc pracovníků.

Fenomén Baťa a Zlín

Baťa je Zlín a Zlín je Baťa. Zlín se během pouhých deseti let (1930 až 1939) stal doslova hansovním městem Československé republiky. Město Zlín a firma Baťa se staly symbolem moderní doby a do nového moderního města přicházeli lidé z celé republiky, kteří díky systému řízení dokázali vybudovat centrum známé na celém světě. Pro všechny pracovníky bylo ctí u Baťů pracovat a vzdělávat se.

Nejen rozvoj firmy Baťa jako centra výroby obuvi, ale i rozvoj architektury, kultury, bydlení a dalších oblastí se stal synonymem města Zlína. Kdo je navštívil, byl nadšen. Byla to doslova „Amerika“, kde se získávaly odborné zkušenosti s velmi vyspělou technikou. Výchova a vzdělání dávaly mladým lidem perspektivu dalšího osobního rozvoje. Moderní způsob bydlení, vzdělávací systém a vysoké platy, včetně osobních podílů, zajišťovaly rozvoj osobností, které se později uplatnily v různých místech Československa, ale i v zahraničí.

Fenomén značky Baťa je zlínským pokladem a zůstává dědictvím celého Zlína. Zaslouží si instituci, kde lidé najdou inspiraci pro svůj další rozvoj, kde se mohou vzdělávat, získat informace nebo se setkávat s největšími odborníky z tuzemska i zahraničí.

Neroddělujeme značku Baťa, nehledíme, kdo byl lepší a kdo horší, značka Baťa je jen jedna v minulosti, současnosti i budoucnosti.

Strojírenství

Rozvoj strojíren ve Zlíně navazuje na expanzi výroby obuvi ve firmě Baťa. Na přelomu 19. a 20. století existovalo ve Zlíně několik strojníků, kteří se starali o opravy a údržbu ručních strojů a jednotlivých strojních zařízení nahrazujících namáhavou manuální práci. Tomáš Baťa si (především při svých cestách po Německu a USA) uvědomil potřebu strojních zařízení, které výrazně zvýší produktivitu práce.

Vznik strojíren je kladen do roku 1903, kdy Tomáš Baťa vybudoval v dřevěném přístavku o rozměrech 15 x 5 metrů strojnickou dílnu. Jejím vedením byl pověřen Jaroslav Lízal a pracovalo v ní šest dělníků.

V letech 1913 až 1923, v návaznosti na rozšiřování výroby obuvi, byla strojírna vyba-vena moderními obráběcími stroji, vesměs nakoupenými v zahraničí, které sloužily především pro výrobu náhradních dílů, sekacích strojů a forem pro gumárenský průmysl.

V roce 1923 byla založena odborná strojnická škola a v roce 1930 průmyslová strojnická škola sídlící v budově Masarykových škol. Zde po skončení pracovní doby probíhala až do večerních hodin jak teoretická, tak i praktická výuka.

Po rozšíření strojíren (vybudování tří nových budov) byla v roce 1933 zavedena výroba nových obuvnických strojů. Byly mj. vyrobeny první vulkanizační lisy na výrobu pneumatik pro auta, motocykly i jízdní kola.

Ovšem největšího rozvoje strojíren ve Zlíně bylo dosaženo v letech 1933 až 1939. Byla postavena první halová budova, vybudována moderní slévárna a další několika etážové budovy. Uvedené investice znamenaly nebývalý rozvoj strojíren a především vývoj nových obráběcích strojů přinesl doslova revoluci na evropských trzích. Poptávku po nových strojích nestačila pokrýt vytvořená kapacita, proto byly zakládány nové strojírenské firmy na Slovensku a později v Čechách.

Strojírenská výroba byla (vedle obuvnických strojů) rozšířena o:

- pletací stroje včetně jehel
- koželužské textilní a papírenské stroje
- obráběcí stroje
- jízdní kola MAS
- výroba letadel v Otrokovicích
- slévárenské výrobky
- nákladní i osobní výtahy

Ve všech uvedených oborech bylo vlastním výzkumem a vývojem i spoluprací s konstruktéry a inženýry dosaženo velkého rozkvětu baťovského strojírenství.

Rozmach strojíren si vyžádal založení dalších továren mimo Zlín (Sezimovo Ústí, Zruč, Třebíč), vytvoření specializovaných konstrukčních kanceláří, patentového oddělení, firemní normalizace, laboratoří atd.

Od roku 1938 byl ředitelem technických skupin, v nichž pracovalo osmnáct tisíc zaměstnanců, Bohuslav Ševčík. Význam technických skupin pro firmu Baťa dokládalo i umístění kanceláře ředitele Ševčíka v budově 21 v bezprostřední blízkosti šéfa. Jako jediný odborný ředitel měl svou kancelář vedle Jana Antonína Bati.

Je nutno zdůraznit, že v tomto období pracovali na vývoji nových strojů přední čeští konstruktéři, které Baťa získal z leteckého, automobilového a zbrojního průmyslu. Ti přinesli do konstrukčních kanceláří nové moderní myšlenky a ve spolupráci s mladou generací zlínských strojařů dokázali porazit evropskou konkurenci.

Rok 1938 se stal i posledním rokem rozkvětu Baťových strojíren. Za 2. světové války byl další rozvoj strojíren ovlivněn válečnou výrobou pro Wehrmacht.

Teprve po roce 1945 nastává další rozvoj strojíren ve Zlíně, Sezimovo Ústí a dalších československých městech, v nichž měl zlínský koncern své společnosti a továrny. Toto období však bylo velmi složité zejména pro vývoj obráběcích strojů, jejichž výroba měla být ve Zlíně ukončena. Zásluhou především vynikajících konstruktérů kopírovacích frézovacích strojů byla nakonec podmíněně zachována a v dalších letech dále rozvíjena.

V letech 1950 až 1990 byla výroba obráběcích strojů v Československu soustředěna do dvou největších společností, a to ZPS Gottwaldov a MAS Sezimovo Ústí. Obě

značky navazovaly na vývoj obráběcích strojů u firmy BAŤA a největším potenciálem pro rozvoj obou firem byly konstrukční osobnosti, jež navázaly na slavnou předválečnou epochu.

Moderní obráběcí stroje byly v 70. a 80. letech 20. století exportními skvosty našeho strojírenského průmyslu, proto se i další rozvoj nezastavil ani po roce 1990. Produkce a zejména vývoj strojů u obou firem pokračoval bez přerušení i v dalších letech.

Budoucnost ve strojírenství

Budoucnost průmyslu – to je a bude základ ekonomiky.

Ve Zlínském kraji je registrováno v průmyslu osmdesát pět tisíc zaměstnanců, z toho čtyřicet tisíc strojařů, což je téměř 50 %. To je síla a to je i budoucnost. Každá moderní společnost, všechny její sféry (průmysl, zemědělství, služby) potřebují stroje, potřebují dobré techniky s odbornými znalostmi. Vzdělávací proces od základního školství až po technické univerzitní vzdělání je nutno modernizovat a tím i zatraktivnit pro mladou generaci. Moderní strojírenství vyžaduje odborné znalosti ve všech technických činnostech.

Strojírenství budoucnosti, to jsou:

- supermoderní technologické procesy – průmysl 4.0 ve všech průmyslových oblastech
- obráběcí stroje řízené počítačem ve více pracovních osách
- technologie výroby dílů na 3D tiskárně
 - o např. ozubená kola do čerpadel
 - o rychlá výroba prototypových modelů
 - o vývoj tiskáren v USA tvoří skupina 300 lidí a je zaměřen na výrobu součástí na bázi FE
- nové kompozitní materiály, uplatňované především v leteckém a automobilovém průmyslu a postupně zasahující do všech oborů
- propojení informační technologie a výroby a tím vytvoření flexibilní tovární výroby (automatizované výrobní procesy) s označením Průmysl 4.0.

Velkým příslibem dalšího pokroku ve strojírenství je nástup mladé generace. Přes dnešní problémy malých i velkých firem se zájem o technické obory postupně zvyšuje. Dokladem je zvýšený počet studentů na středních technických školách. Zda tento trend bude pokračovat, záleží i na jednotlivých firmách, podmínkách pro další vzdělávání a především na finanční motivaci. U „Bařů“ byli strojaři nejlépe placenou skupinou spolupracovníků. A to je i jeden z budoucích cílů strojírenského odvětví.

Na závěr si dovolím několik rad mladým budoucím technikům:

a) VZDĚLÁVEJME SE – VE ŠKOLE, PO ŠKOLE, V PRÁCI

Věřím, že v dalších letech bude ve zlínské univerzitě otevřena fakulta strojní.

b) LOAJÁLNOST

Tato vlastnost byla pro bařovce typická, zejména u českých pracovníků pracujících u bařovských firem v zahraničí byla vždy patrná hrdost na svou firmu.

c) PŘÍCHÁZEJME S NOVÝMI MYŠLENKAMI, MĚJTE SVÉ SNY, KTERÉ SI BUDETE PLNIT

Ve svém úsilí nesmíte povolit! (Kdo chvíli stál...).

- d) DISCIPLÍNA
- pořádek
 - využití pracovní doby
 - aktivita na svém pracovišti – spolupráce s ostatními
- e) VÍRA
- Myslet pozitivně je základ úspěchu, naslouchejte a seberealizujte se.
- f) SPOLEČENSKÝ ŽIVOT
- Umožňuje budovat nové profesní kontakty – zahraniční stáže, práce u zahraničních firem atd.
- g) ČÍM VÍCE UMÍŠ, TÍM VÍCE SE UPLATNÍŠ

Příloha:

Srovnání vývoje dvou světových firem.

Přestavím dva průmyslové magnáty, kteří stáli u zrodu vlastních firem s podobnými osudy, ale rozdílnými konci. Na jedné straně Tomáš Baťa a na straně druhé Robert Bosch. Oba začínali s malými firmami a největšího rozmachu dosáhli zejména v letech 1932 až 1939. Válka a nástup Hitlera k moci znamenal u obou firem převedení výroby pro potřebu Wehrmachtu. Poválečný rozvoj znamenal na jedné straně postupné vyklizení světových pozic a na druhé straně vývoj společnosti vedoucí ke světové špičce.

BAŤA obuvnický magnát	versus	BOSCH globální dodavatel automobilové techniky
Tomáš Baťa zakladatel – narozen 1876		Robert Bosch zakladatel – narozen 1861
Vznik obuvnické dílny 1894	vznik firmy	Vznik 1. dílny pro jemnou mechaniku 1886 Rozvoj magnetického zapalování
Obě firmy měly prvních 5 až 8 let velké finanční problémy, byly zadluženy a musely propouštět zaměstnance		
Cesta do USA, získání zkušeností	1904–1906	Vznik první obchodní společnosti v USA a získávání zkušeností
Rozvoj obuvnické výroby a rozšiřování obchodní sítě v ČR a Evropě	1918–1930	Již v roce 1913 měl BOSCH zastoupení na všech klíčových trzích Rozvoj světelného systému do aut, vznik nových obchodních jednotek
1932 – Úmrtí Tomáše Bati, který ve své závěti určil svého nástupce Jana Bata		1926 – Z vedení firmy odstupuje Robert Bosch a vedením pověřil nový tříčlenný tým
Rozvoj obuvnické výroby po celém světě Rozvoj další průmyslové výroby - strojírenství - letectví - stavebnictví - chemický průmysl - vodní doprava	1932–1939	Diverzifikace firmy – automobilové komponenty: - elektrické nářadí - plynové kotle - chladničky Rozvoj obchodní sítě po celém světě

1940–1945		
Ve válečném období byly kapacity obou společností využívány pro válečnou výrobu a pro potřebu Wehrmachtu		
Znárodnění firem BAŤA v ČSR	1945–1946	Spojenci zničili leteckými nálety značnou část továren a firma BOSCH musela poskytnout spojencům všechny své patenty a průmyslové vzory
Firma BAŤA má všechny zahraniční společnosti a 30 tis. zaměstnanců	1946	BOSCH má 2 vlastní závody a 10 tis. zaměstnanců
Doc. PhDr. Jiří Pernes, PhD.: „Jestliže Tomáš Baťa starší, stejně jako Jan Antonín Baťa, dokázali v meziválečném období překonat neskutečné ekonomické problémy včetně velké hospodářské krize 30. let a přivést podnik k dalšímu rozmachu, Tomíkovi se to nepodařilo. Když se v 70. a 80. letech musel potýkat se stále silnější konkurencí asijských ekonomických tygrů, nenašel žádný úspěšný recept ke zvládnutí tohoto problému, který by byl srovnatelný s geniálním řešením obou jeho předchůdců. Za vedení Tomáše juniora podnik Baťa vyklízel pozice na světovém trhu, baťovské továrny v Evropě i jiných částech světa, které budoval jeho zostuzený strýc Jan, zanikaly. Firma se soustředila spíše na prodej buví od jiných výrobců než té vlastní a dnes je již jen slabým stínem bývalé velikosti.“ (Pernes 2013)	1947–2015	Vývoj zaměřen na nové technologie – elektronika pro automobily. Vznik vstříkovacího systému pro zážehové motory – rozšíření sortimentu elektrického nářadí pro domácnosti – vznik divize balčících strojů pro farmacie a potravinářský průmysl – telekomunikační aktivity – vznik globální sítě vývojových, výrobních a prodejních organizací
Dnes má firma Baťa 20 tis. zaměstnanců a obrát firmy nemám k dispozici		Dnes má firma Robert Bosch 360 tis. zaměstnanců a roční obrát 49 mld. EUR

Závěrečné hodnocení nechávám na čtenáři.

Literatura:

PERNES, J. 2013: *Fenomén Baťa: český podnikatelský zázrak, který ohromil svět. Jak se zrodilo zlínské impérium? 1900*. In: *Extra historie: Kauzy*. Brno: Extra Publishing.

DUBEN, J. 1980: *Historie Baťových strojíren*. Rkp.

BOSCH, R. 2014: *Leben und Werk, Magazin zur Bosch-Geschichte*.

Robert Bosch GmbH– Wikipedia, https://cs.wikipedia.org/wiki/Robert_Bosch_GmbH

Dva příklady využití animované tvorby v muzeu

Petra Peštová

Kateřina Hausenblasová

Příspěvek představuje dva přístupy k využití filmové animované tvorby v rámci vzdělávacích programů v muzeu. V prvním případě byla animační dílna zařazena jako závěrečná, rozšiřující nabídka vzdělávacího programu k výstavě s environmentálním podtextem. Tvorba scénáře krátkého filmu a jeho zpracování žáky mělo sloužit mimo jiné jako jedna z metod získávání dat k ověření didaktického zpracování učiva, aplikovaného v prostředí muzea.

Druhý případ nastiňuje naopak využití animované tvorby a její specifické formy poznávání jako primárního nástroje edukace v muzeu. Animovaný film o životě a díle Jakuba Jana Ryby zde vznikl na základě cílené, několikaměsíční spolupráce žáků ZUŠ JJR a Podbrdského muzea. Žáci v rámci sběru materiálů a výtvarnému zpracování podkladů k filmu navštívili řadu míst a institucí a v duchu objektového učení se učili konfrontovat realie. Snaha o zprostředkování vědomostí pomocí filmové řeči nutila žáky formulovat myšlenky do vizuální filmové podoby tak, aby byly srozumitelné pro diváka a měly nosnou informativní složku.

„PŘÍBĚH ZEMĚ“ – animační dílna jako závěrečná, rozšiřující nabídka vzdělávacího programu s environmentálním podtextem

V roce 2011 byla ve Vlastivědném muzeu Nymburk prezentována výstava Y. A. Bertranda Energie. Vzdělávací program k výstavě vznikl v úzké spolupráci s nymburským gymnáziem a místními základními školami, vycházel z RVP ZV a hlavním mottem byla otázka: „Mohu také já sám přispět ke zlepšení svého okolí?“. Proto jsem z pozice muzejního pedagoga výstavu doplnila o výtvarné objekty recyklující výtvarnice Dagmar Urbánkové a vzdělávací program k oběma výstavám jsem tak zaměřila nejen na představení globálních problémů naší planety (obnovitelné a neobnovitelné zdroje energie, trvale udržitelný rozvoj, biodiverzita), ale také na konkrétní příklady lidí, kteří se pokusili své způsoby života z ekologických důvodů změnit. Práce v expozici byla doplněna o komentovanou projekci, která se opírala o poznatky socioložky Hana Librové (Pestří a zelení a Vlažní a váhaví – ekologická stopa, ekologický tlumok, ekologické bydlení, způsob života, recyklace). Každý vzdělávací program završovala recyklační výtvarná dílna – žáci po příkladu recyklujících výtvarníků vytvořili kolážovou postavu, která odkazovala k pozitivnímu nebo negativnímu (spotřebnímu) způsobu života.

Nabídka vzdělávacích programů byla rozšířena o EKODEN pro žáky nižšího gymnázia. V rámci setkávání s osobností (Dagmar Urbánková) jsme zvali školy na autorské dramatické představení, literární besedu a výtvarnou dílnu. Jako závěrečná nabídka vzdělávacího programu k výstavě s environmentálním podtextem byla zařazena **dílna animační**.

Tato dílna je příkladem využití mediální tvorby v prostředí muzea, a to i v případě, kdy muzeum regionální úrovně nemá odpovídající technické vybavení ani prostory pro vzdělávací programy. Byla realizována ve spolupráci se studentkami Pedf UK za využití dvou notebooků, dvou fotoaparátů, malého stolu a skleněné desky. Animační dílny se zúčastnily dvě skupiny žáků, které dříve absolvovaly vzdělávací program (Prima A nymburského gymnázia a výtvarný kroužek DDM Symfonie). Přípravná, motivační fáze byla realizována v prostorách gymnázia. Primáni dostali za úkol vymyslet scénář krátkého filmu, příběh, ve kterém by uplatnili některé vědo-

mosti, získané při vzdělávacím programu v muzeu. Podmínkou bylo využít při animaci všechny kolážové postavy, které při programech vznikly. Tak se všichni žáci, kteří program navštívili, stali aktéry filmu. Vlastní animace byla realizována v prostorách DDM Poděbrady (úvodní část filmu, časová dotace 4 hodiny), druhá přímo v prostorách muzea (hlavní část filmu, časová dotace opět 4 hodiny). Hudbu k filmu složil žák primy A. Tvorba scénáře kratičkého filmu a jeho zpracování žáky mělo sloužit mimo jiné jako jedna z metod získávání dat k ověření didaktického zpracování učiva, aplikovaného v prostředí muzea. Film byl po dokončení rozeslán do všech škol, jejichž třídy program navštívily.

<https://www.youtube.com/watch?v=MIBKMy-eVhK&feature=youtu.be>

„JAKUB JAN RYBA DĚTSKÝMA OČIMA“ – příklad využití animované tvorby jako primárního nástroje edukace v muzeu i ve škole

Výtvarný obor ZUŠJJR Rožmitál pod Třemšínem, Podbrdské muzeum, Aeroškola

V roce 2015 jsme si připomínali výročí 250 let od narození a 200 let od smrti rožmitálského učitele a hudebního skladatele Jakuba Jana Ryby (1765 – 1818). Jakub Jan Ryba byl tedy hlavním mottem všech školních projektů. Žáci výtvarného oboru ZUŠJJR vytvořili animovaný film, který vznikl na základě cílené, několikaměsíční spolupráce žáků VO ZUŠJJR, Aeroškoly, Podbrdského muzea a Společnosti přátel J. J. Ryby.

Záběr z filmu – pan učitel Ryba hraje žákům na housle |

Naším cílem bylo vytvořit animovaný dokument, který bude součástí vzdělávacího programu (jako prvotní motivace pro dětské návštěvníky muzea – před vstupem do expozice). Projekt byl vystavěn na pilířích konstruktivistické pedagogiky a objektového učení – důraz byl kladen na autenticitu exponátů a prostředí, projektové metody, reflexi a sebereflexi a prezentaci tvorby dětí. Trval od září 2014 do května 2015, kdy vyvrcholil vernisáží výtvarných prací a premiérou animovaného filmu. Animovaná tvorba a její specifické formy poznávání byly v rámci projektu využity jako primární nástroj edukace v muzeu.

Projekt byl realizován ve třech fázích. Přípravné fáze se účastnilo šest malých třídních skupin žáků výtvarného oboru, pouze dvě skupiny nejstarších žáků však animovali vlastní film. Žáci v rámci sběru materiálů a díky výtvarnému zpracování podkladů k filmu navštívili řadu míst a kulturních institucí, spjatých se životem a dílem místního pedagoga a hudebního skladatele Jakuba Jana Ryby (sbírkové, předměty, archiv, chrámy, kde Ryba poslouchal hudbu a hrál). Navštívili i místa související s tvorbou profesionálních animovaných filmů, například studio Via Lucis. V duchu objektového učení¹ se pak učili konfrontovat realie. Velký důraz byl kladen na kresbu v plenéru, děti kreslily místa, kde Ryba působil, a pro kolorit doby na malém měště například i živá zvířata.

Ve druhé fázi připravili nejstarší žáci na základě získaných vědomostí a praktických zkušeností podle filmového scénáře storyboard. Snaha o zprostředkování vědomostí pomocí filmové řeči nutila žáky formulovat myšlenky do vizuální filmové podoby tak, aby byly srozumitelné pro diváka a měly nosnou informativní složku. Podle storyboardu

Animační soustředění, pohled do studia a práce ve vrstvách na animačních stolech. Foto Jana Fischerová.

*Animační soustředění, pohled do studia a práce ve vrstvách na animačních stolech. |
Foto Jana Fischerová.*

pak kreslili konkrétní figury dle skutečných modelů v dobových kostýmech, dle kreseb připravovali plošné loutky.

Podklady pro animaci žáci zpracovávali formou několika výtvarných technik. Základem byla kresba, při přípravě loutek byla uplatněna koláž a assembláž. Dramatické scény či duševní vypětí JJR jsou ilustrovány linorytem.

Vlastní animaci filmu předcházely dva animační semináře, které již byly vedeny ve spolupráci s pražskou Aeroškolou a jejichž cílem bylo seznámení dětí se základními principy animace, jejími možnostmi a limity. Jednalo se o jednoduché animační stop-motion etudy, které měly žáky připravit na souvislou práci ve studiu. Během prvního semináře vznikly kromě pixilovaných etud také titulky, během druhého pak měli žáci možnost pracovat již přímo v animačním studiu, kde se seznamovali s prostorem, technikou a vyzkoušeli si ploškovou animaci ve vrstvách. Před vlastním soustředěním byl k dispozici dabing, na kterém spolupracovaly děti z literárně dramatického oboru.

Poslední fází projektu bylo závěrečné týdenní animační soustředění, které proběhlo v prostorách Podbrdského muzea. Zde již jen 14 žáků ve věku od 10 do 14 let pracovalo 6 hodin denně ve třech pracovních skupinách na závěrečné přípravě podkladů a vlastní animaci, opět ve spolupráci s Aeroškolou. Žáci měli ve studiu k dispozici jeden přípravný stůl a dva stoly animační – se třemi vrstvami skel. Harmonogram dne obsahoval kromě vlastní animace také hry vztahující se k filmové řeči, projekce krátkých animovaných filmů a procházky na místa, která Jakub Jan Ryba sám navštěvoval a která pak žáci ve filmu animovali.

Během soustředění byli žáci neustále konfrontováni s filmovým storyboardem, podle kterého byla rozdělována práce do skupin a který sloužil i k celkové orientaci v čase a prostoru. Byl kladen důraz na pečlivou přípravu každé scény od fixace kulís, přes nastavení techniky a světel až po rozpis časování každé animované sekvence. Pozorování reálného pohybu se stalo základním východiskem pro fázování animace. Každý den byl zaměřen na jeden konkrétní problém týkající se dynamiky animace a na jeho aplikaci do vybraných záběrů. Důležitým prvkem byla i každodenní projekce profesionálních animovaných filmů a reflektivní projekce hotových animačních sekvencí z předešlých dnů, které dávaly žákům zpětnou vazbu k jejich stávající práci.

Postprodukcí zajišťovala z časových důvodů již samotná Aeroškola, která však důsledně respektovala dětskou vizi filmu a při skládání sekvencí postupovala podle dětmi vytvořeného storyboardu. Ukázalo se jako nutnost věnovat ještě jednu vyučovací jednotku tzv. dotočkám a nafotit do filmu ještě několik animovaných sekvencí. Na závěr byl film konzultován s Prof. Rudolfem Adlerem z pražské FAMU a jeho připomínky byly reflektovány v závěrečné části postprodukce.

Projekt se podařilo zrealizovat včetně dílčích cílů. Žáci díky práci na filmu poznali, že mohou dohledat množství materiálů, vypovídajících o konkrétní době. Jejich snaha o zprostředkování vědomostí pomocí filmové řeči, tedy snaha formulovat myšlenky do vizuální filmové podoby tak, aby byly srozumitelné pro diváka a měly nosnou informativní složku, umožnila jejich nabyté vědomosti reálně aplikovat a pomohla je upevnit.

Velmi důležitým shledáváme fakt, že jejich dílo je dále k dispozici Podbrdskému muzeu jako součást výukových materiálů. Projekt byl tak pro děti skutečnou „zákazkou“, vidí, že jejich práce může být užitečná a sloužit druhým. Spolupráci žáků s kulturními institucemi vnímáme jako velmi prospěšnou a rozhodně budeme na podobných projektech dále pracovat.

Poznámky:

¹ Petraková, B., 2009: Příběhy sbírkových předmětů. *Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, supplementa*, 2009/3, s. 109.

Základní literatura:

Adler, R., Myslík, J. 2006: *ABCD pro všechny, Film a video. VČVSAFV a Impuls, Hradec Králové.*

Hofmeister, R. R. 1971: *Uštváný génius. SN a K, Praha.*

Librová, H. 1994: *Pestří a zelení. Hnutí duha.*

Librová, H. 2003: *Vlažní a váhaví. Doplněk, Brno.*

Němeček, J. 1957: *Školní deníky Jakuba Jana Ryby. SPN, Praha.*

Pastorová, M., Adler, R., Šlaisová, J.: *Filmová/audiovizuální výchova; metodická podpora – informační zdroje. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/10717/filmova-audiovizualni-vychova-metodicka-podpora-informacni-zdroje.html>.*

Ryba, J. J. 2005: *Můj život a hudba. Přepis a překlad Smolová, V. Společnost Jakuba Jana Ryby, Národní knihovna ČR a Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Rožmitál pod Třemšínem.*

Dobové mapy a vyobrazení měst z 18. – 19. století.

PERSONALIA A MISCELANEA

Vzpomínám, abych zapomněl...

Světlana Divilková

O staříčkovi Jugásovém z Ostraty se říkalo, že dohazoval kravám býky a cérkám ogary. Svůj rajón měl obslápnutý od Štípy po Chrastěšov. Jeho vysoká štíhlá postava byla nepřehlédnutelná, a když na stáří přišel o jedno oko a nosil přes něj černou pásku, musel si ho zapamatovat každý, kdo ho na jeho výšlapech potkal.

Jaroslav Jugas (1892 – 1973) byl vyučený tesař, drobný zemědělec, nadšený mladý koňák, muzikant a vypravěč. Zůstala po něm chalupa číslo popisné deset, dvě malá políčka a podíl v singulární společnosti. Ale svým potomkům předal i své vzpomínky. Hlavně na svá trápení a na válku. Ve svých třiapadesáti letech si pořídil sešit s pevnými černými deskami, zasedl ke stolu a během pár týdnů sepsal kroniku svého života a vlastně i života na Podřevnicku.

Rukopis Jaroslava Jugase zachránil a na počítači přepsal jeho vnuk Jaroslav Dolanský. V roce 2013 ho zaměstnanci Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně pomocí skeneru převedli do elektronické podoby. Originál je na přání staříčka uložen v Ostratě v rodném domě Jaroslava Jugase, kde žije jeden z jeho pravníků s rodinou. „Se stářím rukopisu se zhoršuje jeho čitelnost, proto jsem chtěl „zastavit čas“ a převést myšlenky do formy, která je snáze reprodukovatelná. Zpočátku jsem usiloval o přesný přepis, ale ten by ztrácel na srozumitelnosti, proto jsem češtinu textu částečně upravil, aby zůstal zachovaný smysl sdělení. Při jeho živém a hlasitém vyprávění na návštěvách ve Zlíně na Zálešné, vyslovoval např. sloveso ‚vypsál‘ dlouze a také tak psal. Tuto interpunkci jsem vynechával. Jinak jsem se snažil respektovat větnou stavbu, která přibližuje dobu ve které žil. Znal jsem staříčka jako vypravěče, který vždy odněkud nečekaně přišel, při jídle povykládal, co je nového, a zase někam spěchal něco zařídit. Ve šrajtofli nosil ‚podobenky‘, jak říkával, svobodných cérek a ogarů, takový předchůdce seznamovacích internetových portálů. Vysoký, štíhlý, dlouhý krok a s čaganem v ruce. Při našich návštěvách v Ostratě většinou nebýval doma, takže motyka zůstávala stařence. Zkrátka extrovert, co měl rád lidi a pohyb pěšky od Zlína až po Vizovice,“ popsal staříčka vnuk Jaroslav Dolanský, syn Marie Jugasové, provdané Dolanské, která pocházela z Ostraty.

Celý rukopis je psaný úhledným a dobře čitelným písmem. Staříčkova těžká upravená ruka vládala perem stejně dobře jako tesařským náčiním. Staříček moc neškrtil ani nepřepisoval, měl naprosto přirozený cit pro jazyk, používal sice slova v nářečí a psal, jakoby vlastně vyprávěl, ale například výrazné gramatické chyby se v jeho rukopisu nevyskytují. Celkový počet stran v originálu sešitu A4 je sedmdesát dva. Přepis obsahuje třicet osm stran.

Jaroslav Jugas: Životopis můj a památka z války z roku 1939 až 1945

„Tuto knihu sám osobně a vlastnoručně vypsál zde podepsaný Jaroslav Jugas, tesař a rolník z Ostraty čís. 10, narozen 17. 8. roku 1892 v Ostratě, Zlín. Moje zážitky od narození a přečkání světové války 1914 až do roku 1918. Dále byla krutější válka r. 1939 a trvala až do roku 1945, kterou vyhlásil nacistický vůdce Adolf Hitler. Tato kniha jest dobrým příkladem druhým a také na věčnou paměť přístím pokolením. A také prosím toho, kdo tuto knihu bude jednou číst, aby ji po přečtení dobře a pečlivě uschoval na památku svým a druhým potomkům. Ne snad aby si někdo myslel, že snad co v knize je napsáno by to bylo vše vymyšleno, ale sám jsem ty svízele osobně zažil a zkusil, za svého života obou válek. Podepsaný Jaroslav Jugas, tesař v Ostratě, dne 5. 5. 1945.“

Jaroslav Jugas se v úvodním slově zmiňuje o svízlech, které zažil. V jednotlivých kapitolách se věnuje nejen svým útrapám, ale často píše také o neštěstích, která se udála v jiných rodinách a v jiných obcích na Podřevnicku. V celém zápisu se objevují zmínky o několika sebevraždách, vraždách a válečných neštěstích. O svém osudu staříček tvrdí, že ho ovlivnila „špatná planeta z mládí vytahlá“ a popisuje, jak se už ve čtyřech letech zranil a praskl mu ušní bubínek. Na druhé a třetí straně originálu popisuje svoji službu u hraběte Josefa Seilerna v panském dvoře ve Štípkě. A zmiňuje

Staříček Jaroslav Jugas, rodinný archiv. |

se také o velké finanční aféře, ke které došlo na lukovském panství hraběcího rodu Seilernů ve třicátých letech dvacátého století:

„Poněvadž Josef Hrabě z Lešně i jeho otec, za které oba dva jsem sloužil u koni v jeho dvoře ve Štípně, byl Němec, i mladý po něm syn Josef se o pozemky hospodářství a o hory se nestaral, většinou měl zálibu v ptákách, tak jeho služebníci, jako úředníci, ho okrádali, dělali účty na černo i hajní a revírníci, tak ho za první republiky okradli o 9 milionů korun.

Sám jeden hajný v hutách, když na to přišel, sám to udal, protože on žádný podíl z toho nedostal. Tak četníci jich pozavírali, jeden se v hářeště otrávil, vyšší, z lenního úřadu, který to vedl. A hajný na Nových dvorech Řezníček, když četníci v autě pro ni přijeli, se zastřelil v hájence ve světnici. Pochovali ho na hřbitov do Slušovic, ale napříč mezi hroby. Jedni hajní měli z toho rozum, tak odešli dobrovolně ze služby a kupovali si za nakradené peníze v okolí grunty.“

Následují další zmínky o tragických událostech v okolí Ostraty, začátek první světové války a krátká zmínka o jejím konci v roce 1918. Poté se staříček najednou dostává k největší rodinné tragédii, ke které došlo na Velikonoce roku 1945:

„Tak jsem se oženil dne 14. září roku 1918. Vzal jsem si ze Zlína za Sokolovnou Marii Kašpárkovou. Děti jsme měli čtyři, Jaroslava a Marii, Leopolda a Zdeňka. Nejmladší 10ti letý hodný a pracovitý synek, kterého jsme stále oplakávali do smrti, byl roztrhán americkým patronem z mašinkvera nabitým ekrazitem. Musel chudák takovou ukrutnou smrtí skonat na operačním stole ve Zlíně na úrazové. Stalo se to 2. dubna roku 1945 před osvobozením v pondělí Velikonoční, přišla všichni z kostela ze Hvozdné z ranní mše svaté o půl 10. hodině. Ještě se mnou v kuchyni i s mým synem Leopoldem 15ti letým posvačil kafe a chleba a nic mi ani žádnému neřekl, jelikož byl stále ode mne svého otce Jaroslava Jugase varovaný a stále na to upozorňovaný, aby do rukou nic nebral ani od žádného a na nic netloukl, že ho to roztrhá na kusy.“

Potom staříček popisuje další podobná neštěstí, která se na konci války odehrála v sousedních obcích – v Lukově, na Veselé, na Klečůvce, na kašavských pasekách zvaných Kopná. Na dalších třech stranách se opět vrací ke smrti svého syna Zdeňka, který byl pochován 4. dubna 1945 na starém hřbitově před bránou na levé straně v řadě s padlými vojáky a Františkem Červenkou, ševcem z Ostraty, který byl zastřelen střepinami z německého minometu, jímž vojáci stříleli z lesa zvaného Hájký směrem na Ostratu, když se blížila ruská fronta.

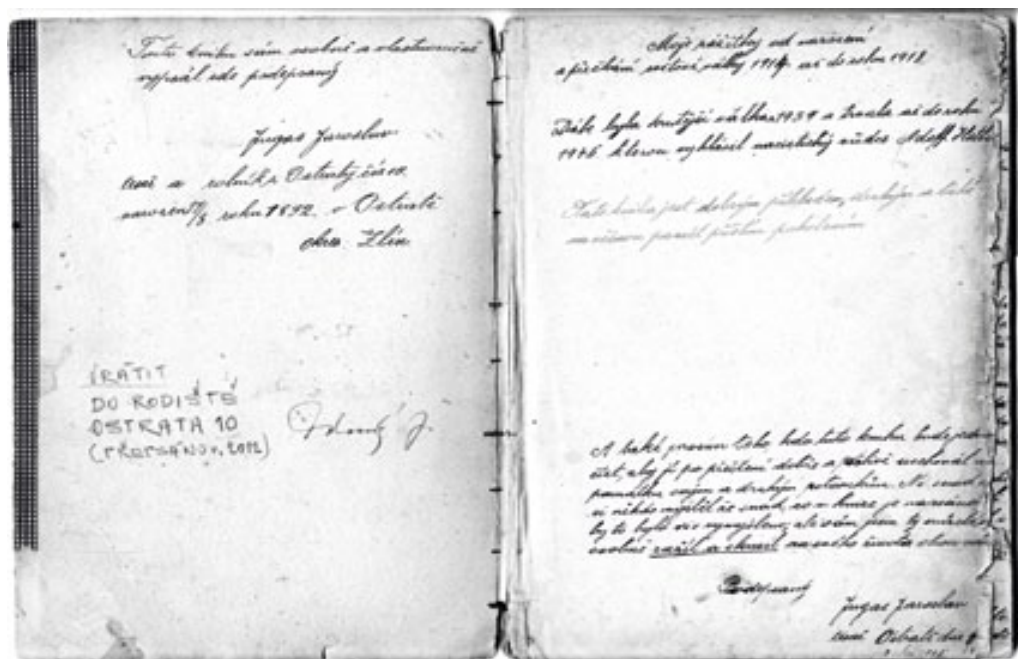
Staříček se snažil na několika stránkách rukopisu vypsát ze své bolesti a troufám si tvrdit, že právě smrt syna Zdeňka byla hlavním spouštěčem pro vytvoření celého spisu o staříčkově životě. Několikrát se k ní vrací, pátrá po souvislostech a snaží se zmapovat celý poslední Zdeňkův den. Nakonec se v jeho zápiscích objevuje i toto vysvětlení:

„Aby byl každý přesvědčený, kdo mu ten patron americký dal, jsem jel po pohřebě autobusem do Zlína do nemocnice se správně přesvědčit, jestli ještě Zdeněček mluvil, se primařa zeptat. Primař si mně zavolal do kanceláře v Bařově nemocnici a sdělil mi ústně, i dvě sestry byly svědky, toto. Když ho tam dovezl doktor Říman z Želechovic a dali ho na operační stůl, tak promluvil toto: ‚Dajte mi vody nebo sodovky, mám velké pálení v brůšku‘. A pan primař mu řekl toto: ‚Dáme ti synečku sodovky, ale nám řekni, nic se neboj, co to bylo a kde jsi to vzal, nic ti neuděláme‘. Zdeněček, ještě veliké štěstí, řekl, kdo mu to dal, ten patron. Řekl toto: ‚Dnes jřda z kostela z Hvozdné dal mi to ten patron školák z Ostraty, Březík Alois, a přřda domů,

že mám dat do něho 2 hřebíky a na ně udeřit.' Mi vykazoval pan primář Dudek, který ho operoval, a 3 sestry v nemocnici ve Zlíně. Tak teprve jsme se zvěděli, kdo mu to dal. Tak ho má ten vrah na svědomí do smrti. Ještě mu šel na pohřeb i s ostatními spolužáky, ten dacan nevykázaný. On to přechovával u sebe od jara roku 1944 až do roku 1945 do velikonočních svátků a donesl to až do kostela do Hvozdné. Zase vám vysvětlím, kde on to vzal, zase se přiznal četníkům, že to našel za Halaškovú chalupú na poli, jak hnali Němci v eroplánech z Maďarska Američany, a že bylo na obloze moc mračen, tak po nich Němci za Ostratou stříleli a americký eroplán se převrátil a náboje z mašinkvera se vysypaly. A on ten kluk Březíků, co je za Mazaly ta chalupa na rolu, jich našel. Co to měl rodičom a nebo ve škole učitelom odevzdat, tak asi třičtvrtě roku to přechovával u sebe. Takového něco jsem v našem domě nečekal. Jelikož před jeho smrtí, na zelený čtvrtek a Velký pátek jsem měl špatné tušení, jak kdyby se snad mělo u nás stát něco hrozného. Poněvadž stále jsem si myslel na druhého syna Jaroslava, na staršího, který byl na nucené, byl poslán z úřadu práce ze Zlína do Berlína do Německa."

Zbývající část staříčkových zápisků pojednává o jiných válečných příhodách, včetně působení partyzánů v Hostýnských a Vizovických vrších. Opět se řadí jedno neštěstí za druhým, jakoby mělo „přebít“ jeho osobní ztrátu.

Nešťastný osud Zdeňka Jugase připomíná kromě osobní kroniky jeho otce Jaroslava i pomník v obci Ostrata. Jsou na něm napsána jména všech lidí z obce, kteří padli v první a druhé světové válce. Kůlna, ve které Zdeněk vši silou vrazil hřebík do granátu, byla před pár lety zbourána. Osobní kronika Jaroslava Jugase, tesaře z Ostraty, zůstane podle jeho přání uložena v čísle popisném 10 v Ostratě na paměť jeho potomků a dalších.

Úvod deníku Jaroslava Jugase, rodinný archiv. |

Moje zážitky od narození:

Narodil jsem se 17 srpna v roce 1892 v Opatovci. Bylo nás 5 sourozenců. Nejstarší můj bratr byl František který se vyučil v Prácheňských kovářích a po vyučení se dostal do Prahy na nádraží. Potom se oženil a s ženou si vzal Marii Suchouovou a Královici slabou dceru v Plomouci. Pak byla sestra moje Alběna provdaná za Ferdinanda Štábu obuvníka v Heli u Moravských Štvanic, a v 80 letech svého věku zemřela v Heli. Po Františkově bratrovi zůstaly 2 děti, František a Babulavka která se provdala v mladých letech za Ludvíka Souce a Březovský v Kapradci. Po sestře Alojii zůstaly 2 děti Alojzka která se také provdala za obuvníka v Heli Alběna. A syn Josefík Alojz byl za německé války v zajetí na práci, porlámjed úradu práce v Štvanic a po válce roku 1946 se oženil s Půskou se kterou se oženil v německu na práci. Dále druhá moje sestra Františka byla asi 5 roků v Americe, a po válce se také provdala za Koryjánka molníka v Heli u Mor. Štvanic, na náměstí, která si dovezla ušití od nosů pence z Ameriky, a její muž jimi se mu nechtělo pracovat, koupil si velké nákladní auto a kterým jezdil s jarnými kromě povrtě za pár roků její sestra peníze všechny utratil a propil. Když to tak stále pokračovalo tak se s ním Koryjánkem nechala rozvést, a od něho odstěhovala na službu do Holice a potom se se provdala za Půsmovského z Holiceva. Dále nejmladší můj bratr Josef který se vyučil ševcem v Heli, byl za Prácheňské války v Kroměříži v se mnou uvězněn, a hned za Heli jsem musel namířovat do Brna. Za války se dostal do Prahy fronty, a byl i 5 ti kamarytů ^{5 letů} voják, a vojáky odvezen až do Chokov, do zajetí, a vrátil se až v roce 1918 po válce, já se mu potkávalo za války v mojem životě nepřeji žádnému na světě, že víc jsem zakusil něco horšího než dobruho. Poněmáh jsem měl špatnou planetu a mládež vyřádkou. Ve 4 letech jsem spadl ze stříšky a komo ry hte rá po dnu stojí u stěny, obklákem hlavou dolů, hned mi praskl

Osobnost učitelky Emílie Klusalové

Jana Skaličková

Tento příspěvek byl zpracován jako seminární práce z předmětu Didaktika českého jazyka na PdF UP Olomouc v akademickém roce 2013 – 2014.

Pro svou práci jsem si vybrala osobnost zlínského kraje, paní učitelku Emílii Klusalovou, moji prarabtu. I když je méně známá, vděční žáci v okolí Želechovic nad Dřevnicí na ni vzpomínají dodnes, přestože uplynulo šedesát let od její smrti. Kromě učitelské dráhy je známá jako „knihovnice, vlastivědná pracovnice a organizátorka tělovýchovného a ženského hnutí, autorka studií z dějin Fryštácka a hradu Lukova, sběratelka pověstí, autorka prací pedagogických a tělovýchovných. Od roku 1921 vedla knihovnu ve Fryštáku a Dolní Vsi, později byla ředitelkou školy v Želechovicích.“¹

Emílie Klusalová patří mezi osobnosti města Fryštáku v oblasti kulturní, umělecké literatury obsahující prózu, básně a drama.² Zmiňují se o ní také Stanislava Čechová a Tatiana Kalinová v knize *Literární průvodce okresem Zlín* (Zlín: Okresní knihovna 1994).

Emílie Klusalová se narodila na svátek pohádkáře a zakladatele autorské pohádky Hanse Christiana Andersena 2. dubna 1892 v Hrádku u Slavičína jako nejstarší dcera manželů Klusalových, ale měla ještě staršího nevlastního bratra Eduarda, jehož otcem byl zřejmě buchlovský hrabě Leopold Berchtold z Uheřic, pozdější ministr zahraničí Rakousko-Uherska, neboť jej nechal vystudovat. Domnívám se, že právě studium bratra ovlivnilo Emílii Klusalovou. Proč si vybrala právě učitelství, to nevíme, ale zřejmě měla k dětem blízko již od dětství, měla osm sourozenců. Otec byl vrchním četnickým strážmistrem, často se s rodinou stěhoval, a proto každé z jejich dětí mělo jiné místo narození. Z matčina rodu bylo mnoho měšťanů a ve třetí generaci před ní, zřejmě v 18. století, byla v rodokmenu šlechtična Ludmila Kleinez von Mladotic panství Ronov. Ale z otcovy strany převládaly selské rody a tak i Emílie musela od dětství tvrdě pracovat.³

Emílie chodila do obecné školy v Buchlovicích a měšťanskou ukončila v Kyjově roku 1907. Ve svých pamětech uvádí, že se vyučila kuchařkou, ale již v září 1907 nastoupila na učitelský ústav v Přerově, první pokrokové dívčí Pedagogium, byla mezi prvními žákyněmi této školy a studium ukončila 15. 7. 1911 po absolvování čtyř ročníků. Na studium si vydělávala už od studia měšťanské školy. Byt a stravu odpracovávala u své tety. Na studium v Přerově si vydělávala vyučovacími hodinami v rodině Mudr. Emila Tauského, řezníka Polácha a v důstojnických rodinách v kasárnách.⁴

Přerov byl v té době pokrokové a politicky uvědomělé město. Emílie se tady politicky angažovala v odboji proti vládnímu kandidátovi Žáčkovi a pomohla k vítězství kandidátu sociálních demokratů Markovi. Za to odmaturovala spolu s dalšími studentkami v cizích učitelských ústavech. Ona v Kroměříži.⁵ Do žádné strany však nikdy nevstoupila, neboť se domnívala, že učitel musí být vždy nestranný.

Rok byla nezaměstnaná, neboť klerikální přerovský inspektor Janků neměl místo pro pokrokové učitelky. Prvním jejím působištěm byly Mysločovice, pak Roštění a Fryšták.⁶ Po předčasné smrti matčině na Podkarpatské Rusi, která zemřela na nákladu tyfem na návštěvě svého syna, který tam pracoval jako státní úředník, doopatrovala invalidního otce ve Fryštáku. Zde učila na měšťanské škole dívčí jako učitelka I. stupně od ročníku 1919/20 do 1930/31. V době od 18. září do 1. prosince 1920 zastupovala ředitele školy.⁷

Již v tehdejší době nacvičovala s žáky divadelní představení. K výročí vzniku Československé republiky připravila pro žáky básně. Jedno dítě bylo za Českou, druhé

za Slovenskou republiku a třetí za Podkarpatskou Rus. Moje babička byla v roli Slovenské republiky: „I my Slováci sme vaši bratja...“⁴⁸ Tím dosvědčuje, že velmi milovala Československou republiku, a proto spolu s rodiči a sourozenci vystoupila roku 1921 z katolické církve a vstoupili do nově vznikající Církve československé, později nazvané Církví československou husitskou. Tato církev užívala mateřský jazyk při bohoslužbách, oproti katolíkům, kterým tyto změny přinesl až II. vatikánský koncil.

S rozmachem města Zlína a Bařových závodů došlo k potřebě vyšší vzdělanosti mládeže pro nastávající ročníky bařových mladých mužů a dívek. Z tohoto důvodu k tomu byly ve Zlíně postaveny nové Masarykovy školy. Do nich byli vybíráni nejlepší učitelé, jako byli například profesoři Vrána a Kozlák. Mezi ně patřila i Emílie Klusalová. Tyto školy byly v tehdejší době velmi pokrokové, prosazující projektové vyučování,

Pamětní deska Emílie Klusalové v želechovické škole. Foto autorka. |

vyučování metodou globální, individuální přístup k žákům a reformu školství.

Podle ředitele Masarykových pokusných škol ve Zlíně profesora Vrány má: „Výchova a vzdělávání směřovati k rozvinutí individuálních sil mravních a rozumových.“ Dále o reformě školství říká: „Školská reforma je pouhým prostředkem k výchově lepšího dokonalejšího člověka. Hlavní věcí není jen rozsah vědomostí a metod, ale celkový duch činností a projevů školské obce, jehož produktem má býti nový a lepší člověk. Správná bude taková úprava školství, ve které se základní idea reformy zřetelně projeví každým úsekem na poli didaktickém i výchovném.“⁹ A právě na těchto tradicích pokračuje současná výuka na školách.

Emílie Klusalová nastoupila na pokusnou měšťanskou Masarykovu školu ve Zlíně v roce 1931. Vyučovala zde český jazyk a občanskou výchovu až do svého předčasného penzionování roku 1942. Svým působením na Masarykových školách ve Zlíně přispěla nemalým dílem k výchově generace mladých lidí, kteří po ukončení bařovy školy úspěšně reprezentovali expandující firmu Bařa svou prací a často i vedením pobočných závodů po celém světě a tím přispěli k její reklamě, ale také k popularizaci tehdy ještě mladého Československého státu.

V Masarykových školách se velmi zasloužila o sociální péči o přesporní žáky. Odkazuje na ni profesor Kozlík ve své knize Aktuální historie Kapitoly o zkušenostech pokusných škol ve Zlíně z let 1929–1939: „Starostlivou a obětavou matkou přesporních žáků byla paní Klusalová, která se výrazně uplatňovala v přípravě společných shromáždění, na nichž probíhaly aktuální úkoly a problémy školní samosprávy, naše chování a vystupování, vztah chlapců k dívkám.“¹⁰ Neméně důležitá je ukázka výuky mluveného projevu, která je součástí českého jazyka a její propojení s dalším předmětem: „Učitelka Klusalová nám do hodiny zeměpisu ke kolegovi Uhrovi přivedla svou žákyni s papírovou korunou na hlavě, kde se skvěl nápis Evropa, a žákyně pak spustila: Jsem Evropa. Měřím... atd.“¹¹

Ve druhé světové válce se účastnila aktivního odboje jako vedoucí Sokola. Proto byla v březnu 1945 zatčena a internována nejprve v Uherském Hradišti, odtud část vězňů odcházelo do koncentračního tábora Mauthausenu, ona do brněnských Kounicových kolejí. Tam vězně týrali přesolenými a překořeněnými jídlý a nedostatkem vody. Tyto útrapy přežila snad jen díky perfektní znalosti německého jazyka, když u vězeňského lékaře poprosila, zda si může umýt ruce. Po schválení se sice opláchlá, ale hlavně pila a pila. Po osvobození Rudou armádou se vrátila z Brna do Fryštáku, přitom celou cestu krajem zničeným přechodem fronty prošla pěšky.¹²

S podlomeným zdravím se 1. 9. 1945 vrátila do školní služby. Po válce pracovala v okresní péči o mládež (OPM). Roku 1946 spolupracovala s celosvětovou organizací YMCA, YFCA (Young Men's Christian Association. Křesťanské sdružení mládeže pro muže a ženy) a spolupodílela se na organizaci na několikaměsíčním pobytu 200 sirotků českých válečných obětí v Anglii a Švýcarsku.

V době po osvobození se především zasloužila o vznik školy v Želechovicích nad Dřevnicí. „Protože na měšťanku museli žáci dojíždět do Zlína, vznikl již za první republiky návrh na její zřízení v obci. Ke schválení a realizaci stavby ovšem dochází až po válce a po neustálých odsunech, přerušeních a změnách je nová škola nesoucí název Škola dukelských bojovníků slavnostně otevřena 16. října 1949. Současně byl dostavěn i učitelský dům. Nesmírnou zásluhu na dokončení díla nesla její ředitelka Emílie Klusalová...“¹³ V životopisu píše, že si Želechovice vybrala, protože s nimi

v době okupace spolupracovala. Stavba školy byla několikrát pozastavena. Ona však jela do Prahy a čekala hodiny na to, aby mohla mluvit s ministrem. Jak se říká lidově, jedněmi dveřmi ji vyhodili a druhými vlezla. Ale dokázala vše vyřídit!

Školu vybavila moderním vybavením, na které byla zvyklá z Masarykových škol, rozhlasem, kvalitní literaturou a moderní technikou. „Ale už dnes měl byste se podívat po slušném klavíru... V nové škole bude od počátku fungovat rozhlas. Máme pro něj samostatnou místnost. Ráda bych opatřila opravdu hodnotné desky... A do třetice měli bychom do Vánoc vybavit hudební archiv školy, tj. koupit nějakou pořádnou literaturu a desky (Má vlast, Rusalka).“¹⁴ Zde je také svědectví o připravovaném otevření školy: „Představuji si, že do nové školy vplujeme takovou tichou slavností, jak bylo Kladení našeho základního kamene... Tu hlavní slavnost si však představuji až ke dni Svobody 28. 10. 1949, že by v pátek mohl být koncert a v sobotu 29. října a neděle 30. října nějaká naše akademie nebo divadlo, prohlídka školy atd.“¹⁵

Pro Emílii Klusalovou se stalo povolání učitel více posláním, než zaměstnáním. Podle

pamětníků se zajímala o každé dítě a snažila se ho nasměrovat v životní cestě podle jeho nadání. Nikdy neměla svoji vlastní rodinu, ani děti. Rodinou se jí tak stala škola a láska k dětem, které učila, vždy se k nim chovala jako k vlastním. Řadí se tak mezi ty kantory zlínského kraje, na které s láskou vzpomínaly a vzpomínají řady jejich žáků. Významným lidem se stává po smrti pomníky. Ona si ten svůj postavila již za života v podobě želechovické školy. Ten ve svém významu nikdy neklesne, protože slouží k vzdělávání a výchově mládeže dnes i v příštích letech. Čest její památce.

Emílie Klusalová. Rodinný archiv. |

Poznámky:

- ¹ Divadloschod.cz/val.atheny/?id=osobnosti (stránky archivovány národní knihovnou ČR).
- ² SROV. Fryštácké listy. Město Fryšták ročník XIX. Číslo 6. červen 2009. Str. 7.
- ³ Rodokmen rodu Klusalů.
- ⁴ Vlastní životopis Emílie Klusalové Želechovice nad Dřevnicí 23. 9. 1950.
- ⁵ SROV. TAMTÉŽ.
- ⁶ SROV. TAMTÉŽ.
- ⁷ SROV. JADRNÍČEK, L. 1948: Městečko Fryšták. Fryšták: Místní osvětová rada, str. 132.
- ⁸ Svědectví Kristiny Zapletalové, rozené Slováčkové (nar. 24. 4. 1911, zemřela 5. 3. 1998).
- ⁹ VRÁNA, S.: Pokusná škola měšťanská ve Zlíně léta 1931–1932: Třetí rok naší pokusné školy. Brno: Novina Kiosk 7. Str. 7.
- ¹⁰ KOZLÍK, J. 1996: Aktuální historie. Kapitoly o zkušenostech pokusných škol ve Zlíně z let 1929–1939. Přerov: Muzeum Komenského. Str. 76 (3. kap. Jiřina Běličová-Horáková: Vzpomínám na svá zlínská školní léta).
- ¹¹ TAMTÉŽ, str. 80. (3. kap. Jiří Sedlák: Vzpomínka na první a druhou měšťanku).
- ¹² Svědectví synovců ing. arch. Jana Horáka (zemřel 3. 6. 2006, bytem Olomouc, Jablonského č. 70) a Pavla Horáka (nar. 24. 2. 1946, Fryšták-Horní Ves, Osvobození 244).
- ¹³ HURTA, P.: Škola v Želechovicích. Str. 2.
- ¹⁴ Dopis Vlastimilu Válkovi od Emílie Klusalové a její kolegyně z 10. 8. 1949, kopie z kroniky ve vlastnictví Romana Válka syna.
- ¹⁵ TAMTÉŽ.

Zdroje:

Vlastní životopis Emílie Klusalové z 23. 9. 1950 a osobní složka v SOkA Zlín-Klečůvka.

ČECHOVÁ, S. 1994: Literární průvodce okresem Zlín. Zlín.

JADRNÍČEK, L. 1947: Městečko Fryšták. Fryšták.

KOZLÍK, J. 1996: Aktuální historie. Kapitoly o zkušenostech pokusných škol ve Zlíně 1929–1939. Přerov: Muzeum Komenského.

VRÁNA S.: Pokusná škola měšťanská ve Zlíně léta 1931–1932. Brno: Novina Kiosk 7.

Výpovědi pamětníků: synovců Pavla Horáka a ing. arch. Jana Horáka, učitelky Zdeny Maříkové (rozené Vaculíkové) a Kristiny Zapletalové (rozené Slováčkové).

Dopis Emílie Klusalové Vlastimilu Válkovi: kronika Romana Válka, syna.

Fotografie z archivu základní školy Želechovice.

Boty pro první dámu

Silvie Lečínková

V březnu 1968 byl prezidentem Československa dost nečekaně zvolen Ludvík Svoboda. Na Hrad jej doprovodila jeho žena Irena.

Irena Svobodová, rozená Stratilová (1901–1980), se po letech, jež se nesla ve znamení dělnických prezidentů a jejich manželek, stala první dámou, která si toto přízvisko skutečně zasloužila. Život plný nečekaných a často tragických zvratů ji naučil skromnosti a šetrnosti, a soužití s vojákem zase praktičnosti a pořádkumilovnosti. Všechny tyto vlastnosti s sebou přinesla i na nové působiště. Na rozdíl od svých předchůdkyň Marty Gottwaldové, Marie Zápotocké a Boženy Novotné ctíla Pražský hrad jako národní kulturně-historickou památku a nepovažovala jej jen za sídlo prezidenta. Prosadila zbourání plotů mezi Belvederem a Královskou zahradou a nechala v původním stylu obnovit prostory dříve obývané T. G. Masarykem. Jako zapálená zahradnice se zajímala o hradní zahrady a skleníky a zasadila se o to, aby se jejich produkty prezentovaly na výstavách a prodávaly v okolí. Vždycky jí ale byla nejbližší především sociální témata – ať to byly SOS vesničky, domovy důchodců či Český červený kříž, vždy zůstávala spíš v pozadí, ale s živým a opravdovým zájmem.

Z pochopitelných důvodů Irena Svobodová nemohla plnit funkci módní ikony, jakou byla mezi prvními dámami světa např. o pár let dříve v USA Jacqueline Kennedy. V roce 1968 bylo manželce Ludvíka Svobody 67 let a hlavním rysem jejího šatníku byla praktičnost a nevtíravost až usedlost, u bot pak především pohodlí. Nové postavení ale přinášelo situace, které vyžadovaly také reprezentativnější modely, ať už to byla setkání s manželkami diplomatů, které první dáma pořádala, nebo jiné společenské povinnosti. Kromě toho prezident v druhé polovině března 1970 odletěl „... do Japonska na světovou výstavu Expo 70 na den otevření československého pavilónu. Při té příležitosti se uskutečnilo jeho setkání s japonským císařem. On i s manželkou byli hosty císaře a císařovny.“⁴¹

Zlaté společenské sandály, jež se dodnes dochovaly po Ireně Svobodové, byly vyrobeny podnikem Snaha Brno. Foto Lečková S., 2014.

Irena Svobodová s dcerou Zoe Klusákovou-Svobodovou v roce 1969. Foto (c) ČTK/ Hampl Alexandr, 2015. |

Tyto okolnosti kladly samozřejmě zvýšené nároky také na obutí první dámy. Volba padla na tehdejší národní podnik Svit v Gottwaldově, největšího výrobce obuvi v Československu. Jak potvrdila Zoe Klusáková-Svobodová, dcera Ireny Svobodové: „*Maminka ráda nosila výrobky domácího původu a československý oděvní a obuvnický průmysl byl tehdy na vysoké úrovni*“. Svou roli v této volbě možná sehrál i fakt, že ing. Trojan, přítel Ludvíka Svobody, dříve pracoval u firmy Baťa a že v roce 1945 jako tehdejší ředitel továrny v Bařovanech Svobodovi jeden pár bot věnoval.²

Do Gottwaldova/Zlína tedy z Prahy dorazil požadavek na zhotovení obutí pro první dámu republiky a národní podnik Svit touto prestižní zakázkou pověřil zkušeného návrháře Jaroslava Valtra (nar. 1932).

Jaroslav Valtr nastoupil v r. 1946 po základní škole do Bařovy školy práce, kde se tři roky učil vyrábět ručně šitou obuv. Školu ukončil obhajobou své učňovské práce, ručně šitých polobotek, tzv. maďarek. Protože v té době potřebovala tehdy už svitovská modelárna takzvaně „omladit kádr“ – stávající zaměstnanci byli většinou ve věku 50 až 60 let –, byli někteří absolventi s dobrými výsledky vybráni a přiřazeni právě tam.

Začátky zřejmě nebyly lehké. „*Staří bařovští modeláři nám nechtěli říct, jak se co dělá, nic nevysvětlili, neporadili, co s tím, když to nepasovalo, každý si šetřil to svoje umění*.“ Po návratu Jaroslava Valtra z vojny (1954) se dokonce zdálo, že nadešel úplný konec tohoto oddělení: „*Tehdy byly nápady jako ‚Na co modelárna? Nebude zapotřebí! Pro ženské se budou dělat jenom dva páry bot – jeden do práce, druhý na neděli. A pro chlapy jenom jedny boty, a hotovo!’ Jenže zapomněli, že manželky těch pohlavárů nechtěly chodit jenom v jedněch botách*.“ Podobné budovatelské úvahy ukončila až přímá intervence z Ministerstva průmyslu, které rozhodlo o výrobě kolekcí tzv. luxusní obuvi.

Když počátkem 60. let došlo k rozdělení tehdejší modelárny, přešel Jaroslav Valtr do nově vytvořeného návrhového oddělení, kde se brzy vypracoval na uznávaného návrháře dámské i pánské obuvi.³ Mezi tisícovkami modelů, které v průběhu několika desetiletí pro n. p. Svit vytvořil, měly ale boty pro první dámu Československa pochopitelně zvlášť významné místo.

Úkol mu byl tehdy přidělen příkazem vedoucího před pravidelnou cestou na Ústav bytové a oděvní kultury⁴ v Praze: „*Když tam jedeš... víš co? Přejde tam za tebou jedna paní, ty s ní půjdeš na Hrad a uděláš paní prezidentové boty*.“ Jaroslav Valtr jako zkušený obuvník věděl, že tak jednoduché to nebude: „*Já s sebou musím vzít plantograf, udělat jí obrys, otisk, změřit nohu a udělat jí kopyto... to není jenom říct, udělej jí boty!*“

Nicméně schůzka v Praze proběhla podle plánu a zlínský návrhář byl posléze uveden do Pražského hradu k setkání s první dámou. Schodiště v přijímacím pokoji zdobily květináče s citroníky a pomerančovíky, obsypanými plody, jako důkaz toho, že Irena Svobodová byla na tyto výpěstky hradních skleníků opravdu pyšná.⁵

V okamžiku, kdy první dáma vstoupila do místnosti, byl její host natolik vyvedený z míry, že šlape po luxusních kobercích v zablácených botách, že zapomněl pozdravit jako první – což si přesně vybavil ještě téměř o půl století později, stejně jako průběh celé návštěvy.

„*Nejdřív se ptala na lidi. To bylo nějak po okupaci⁶, tak co prý na to říkají. Tak po-*

vídám, že lidi jsou pěkně naštvaní a nadávají... Pak začla řeč, a že má problémy s obouváním; víte, ty delegace... furt být vyfešákováná, tak já bych potřebovala jedny černé lodičky, hladké, na tak asi pěticentimetrovém podpatku, a druhé na tom samém podpatku s nějakou mašličkou, (jedny boty kotníčkové) a jedny boty speciální zlaté, to když přijede nějaká zahraniční delegace a mám dlouhou róbu, abych vypadala...“

Tak jsem nejdřív dělal otisk, rydlem jsem tu nohu obkreslil, změřil délku, bříško, patu, nárt... a výšku na kotníčkovou.“

Závěr celého setkání znovu potvrzuje, že v literatuře často zmiňovaná skromnost Ireny Svobodové nebyla jen planými slovy.⁷ Jaroslav Valtr rozloučení popsal takto: „Paní nakonec povídá ,pane Valtr, prosím vás, pošlete mi to na dobírku! Posledně tu byla paní s kabelkou, zas mi to poslali zadarmo! Já nejsem tak chudá, abych si nemohla zaplatit boty!´ Říkám: ,Budte bez starosti, já to zařídím...´ Byla to moc příjemná paní. Moc příjemná.“

Zhotovení požadovaných párů v Gottwaldově/Zlíně proběhlo přesně podle zadání. Nejluxusnější pár celé řady se navíc vyznačoval netradičním materiálem. Zlaté střevíčky první dámy se zhotovily z králičí usně činěné přírodními třísly. Useň prošla před úpravou zlacením ještě fází penetrace, která měla zajistit dobrou přilnavost svrchní vrstvy a měla zabránit jejímu popraskání způsobenému nošením. Zlatou barvu zajišťovalo skutečné plátkové zlato, jež bylo použito na všechny dílce svršku i na potahovaný podpatek. S výsledkem práce na tomto unikátním páru byl spokojen i sám autor: „Samotnému se mi líbily, takové propletené byly, s plnou patou i špičkou, ... mně bylo skoro líto jí je poslat! Ani vyfocené nikde nejsou... a šablony jsem vyhodil.“

Při balení hotových párů v továrně samozřejmě nastala sháška, jak boty první dámě doručit. Jaroslav Valtr dodržel slovo, které Ireně Svobodové dal: „Co s tím? Pošli to na prodejnu v Praze, a ti ať to pošlou na dobírku – pozor, na dobírku! – paní prezidentové. To mi připomínala, ještě když jsem od ní odcházel.“ Jeho snaha se ale u nadřizených nesešla s pochopením: „... za chvíli bylo – ,Valtr, telefon!´ A prý, jak si to dovoluju, poslat první dámě republiky boty na dobírku!?! Náměstek. Tak já: ,Jak bych si to mohl dovolit... paní prezidentová si výslovně přála, aby to bylo na dobírku´. ,Žádné na dobírku! To bude dar tady od nás!“ A tak byly boty ze Zlína doručeny přesně tak, jak si to Irena Svobodová nepřála.

V pozůstalosti Ireny Svobodové se dodnes nacházejí tři páry bot. První – světle šedé brokátové lodičky z produkce Módních závodů Praha, druhé – společenské sandály na podpatku z černé lakované usně, zřejmě italské, a nakonec pár zlatých společenských sandálů, které první dáma nosívala na zvlášť významné akce, většinou k šatům ze světle béžové vamberecké krajky, doplněné kabelkou pošítou jabloněkými perličkami.⁸

Bohužel, špatně čitelné logo výrobce „Snaha Brno“ na vnitřní stélce jasně dokazuje, že ani tyto krásné boty nejsou těmi, které byly před téměř půl stoletím zhotoveny ve Zlíně. Ty zřejmě zůstanou i nadále zahaleny tajemstvím, protože dokonce ani jejich autor si je dnes už přesně nevybavuje: „Víte, kdo si to má pamatovat? Těch bot byly tisíce...“

Poznámky:

- ¹ Klusáková-Svobodová Z. 2005, *O tom, co bylo*; s. 202. Mladá fronta, Praha.
- ² N. p. *Svit Gottwaldov v září 1970 věnoval prezidentovi republiky pár obuvi otevírající druhou miliardu párů, vyrobených v továrně od roku 1945* (Tep 70, č. 64, 1970, s. 1).
- ³ Jaroslav Valtr byl mj. i jedním z návrhářů, kteří obouvali hostesky světové výstavy EXPO v Ósace v r. 1970. Velkoobchod obuvi tehdy vybral z nabídnuté kolekce 2 vzory dámských bot v červeno-modro-bílé kombinaci na doplnění stejnokrojů. 100 párů vyrobila dílna 1660 vedoucího M. Čepely (Tep 70, 1970, s. 3).
- ⁴ Ústav bytové a oděvní kultury (ÚBOK): instituce se sídlem Na příkopech 25-27 v Praze; od roku 1959 (resp. 1949 pod názvem Textilní tvorba) dbala o technickou a uměleckou kvalitu výrobků textilního, oděvního, obuvnického, kožedělného, nábytkářského, sklářského a keramického průmyslu. Organizačně zajišťoval účast ČSSR na domácích a světových výstavách.
- ⁵ Irena ráda navštěvovala skleníky na Hradě, radost měla třeba ze sklizně citrónů... „Hned ji napadlo, že by se mohl osázet celý skleník citróny, když tu tak dobře rostou...“ vzpomínal zahradník Tomáš Pavlíček. Kosatík P.: *Manželky prezidentů: deset žen z Hradu*. Praha, Mladá fronta 2009, s. 273-274.
- ⁶ *Myšlena okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy v r. 1968*.
- ⁷ *Maminka... dbala na to, aby náklady (prezidentské domácnosti) byly důsledně hrazeny z osobního platu prezidenta*. Klusáková-Svobodová Z.: *O tom, co bylo*. Praha, Mladá fronta 2005. s. 205.
- ⁸ *Celý komplet byl vystaven na výstavě „První dámy... osud, poslání, úděl“ pořádané Středočeským muzeem v Roztokách v r. 2012*.

RECENZE

**7. ročník konference
Muzeum a škola ve Zlíně
aneb
Muzeum ve filmu – Film v muzeu**

Blanka Petráková

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně pořádá od roku 2003 každý druhý rok mezinárodní konferenci „Muzeum a škola“. Od počátku se setkání ve Zlíně pravidelně účastní i představitelé slovenských muzeí, galerií a dalších vzdělávacích institucí. Sedmý ročník konference se uskutečnil ve dnech 18. až 20. března 2015 v budovách továrního areálu 14 | 15 BAŤŮV INSTITUT.

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně pořádá od roku 2003 každý druhý rok mezinárodní konferenci Muzeum a škola. Tohoto setkání se pravidelně účastní i představitelé slovenských muzeí, galerií a dalších vzdělávacích institucí. Hlavní náplní konference jsou příspěvky z oblasti teorie a metodologie muzejní pedagogiky a příklady systémových projektů spolupráce mezi institucemi. Doplnují je prezentace edukačních projektů jednotlivých institucí a příklady dobré praxe ve školách.

Konference je platformou pro setkávání všech typů škol, muzeí, galerií, archivů a odborných pracovišť památkového ústavu. Konceptce odborného obsahu vznikala od počátku ve spolupráci s kurátorkou konference Alexandrou Brabcovou a zaměřovala se postupně na specifická témata a metody spolupráce muzea a školy, jako například na objektové učení, orální historii, dramatickou výchovu, pátrání po místě atd. V roce 2013 se konference zúčastnilo 130 odborníků z celé České republiky a Slovenska. Kolegové z předních slovenských muzeí zde prezentovali výstupy z dvouletého muzejně-pedagogického semináře Muzea třetí generace na Slovensku, které vzbudily zaslouženou pozornost účastníků konference.

Sedmý ročník konference *Muzeum a škola* se uskutečnil ve dnech 18. až 20. března 2015. Konference byla pořádána v novém sídle Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, v budovách továrního areálu 14 | 15 BAŤŮV INSTITUT. Industriální ráz budov a nové expozice, oceněné v soutěži Gloria musaealis, nasměrovaly obsah aktuální konference k filmové tematice a podtitulu *Muzeum ve filmu – Film v muzeu*. Témata rezonující v muzejní expozici Princip Baťa – reklamní baťovský film, zlínské filmové ateliéry, kabinet animovaného filmu, fenomén moderního cestovatelství a filmového dokumentu – napomohla zformulovat hlavní myšlenky a specifikovat podtitul filmovým motivem. Navíc v roce 2010 byla do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání vřazena opatřením ministra školství, mládeže a tělovýchovy jako doplňující vzdělávací obor Filmová/Audiovizuální výchova, což vytváří potřebnou bázi pro filmovou tvorbu ve všeobecném vzdělávání i v edukačních programech na půdě muzeí a galerií. I když je v současnosti audiovizuální výchova akreditována pouze jako nepovinný předmět, dá se očekávat, že snahou osvěcovaných ředitelů škol a pedagogů bude zařazovat předmět do osnov a že nezůstane pouze u ojedinelých pokusů.

Odborný program konference byl koncipován na základě metodické podpory dlouhodobé konzultantky konference Markéty Pastorové a ve spolupráci s garantem oblasti umění a kultury – Národním ústavem pro vzdělávání. Přizván byl i autor obsahu vzdělávacího oboru Filmová/Audiovizuální výchova Rudolf Adler, aby představil metodiku a obsah oboru i možnosti jeho využití v muzeích.

Intenzivní třídenní program, kterého se zúčastnilo více než padesát zájemců z celé České republiky a ze Slovenska, byl naplněn příklady spolupráce různých typů škol s muzei, ukázkami filmové a animované tvorby na základních školách (Základní ško-

Prezentace prací vytvořených v dílnách animovaného filmu v kulturním centru Stanica Žilina-Záriečie. |
Foto Alena Rychlá.

la Mánesova Otrokovice), základních uměleckých školách (ZUŠ Jana Jakuba Ryby v Rožmitále pod Třemšínem), v regionálních muzeích (Polabské muzeum a Podbrdské muzeum) i v institucích nemuzeijního charakteru (Stanica Žilina-Záriečie, Slovensko). Další příspěvky mapovaly snahu studentů Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze o vytvoření Národního filmového muzea anebo představily tvorbu studentů fakulty Multimediálních komunikací Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě prezentovalo průřez uplynulými 17 ročníky přehlídky Musaionfilm, Magdalena Müllerová z kanceláře Kreativní Evropa nabídla neotřelý pohled na práci s publikem ve vzdělávacích institucích. Díky příspěvkům Markéty Pastorové, Rudolfa Adlera a Jarmily Šlaisové získali účastníci potřebné informace a dokumenty zakládající možnosti filmové a audiovizuální tvorby v muzejních programech i ve školách, přehled literatury, filmových akcí, přehlídek a festivalů a kontakty na instituce, poskytující metodickou podporu pro zájemce o filmové vzdělávání.

Hlavní jednání doprovodil bohatý interaktivní program, který probíhal v několika paralelních blocích. V nich se mohli účastníci věnovat například tvorbě filmového pásu pro zoetrop a výrobě zoetropu. Čtvrteční program završil workshop Romana Prokeše v doprovodné výstavě *Kinematograf* s ukázkami historické filmové techniky a vývoje filmového média.

Páteční program byl volitelný. K dispozici byla prohlídka továrního areálu, expozice *Princip Bafa*, expozice Krajské galerie výtvarného umění *Prostor Zlín – Řády vidění* a také Workshop klasické filmové animace lektorů a animátorů Adély Šimové

Účastnice Workshopu klasické filmové animace při práci na animaci loutky. Foto Alena Rychlá. Fotoarchiv MJVM.

a Michaela Carringtona. Výstupem z workshopu bylo pět krátkých animovaných etud, dokládajících, že i méně zkušený tvůrce (návštěvník muzea, dítě či dospělý) je schopen pod vedením lektora během jediného dne vytvořit filmovou animaci, jejímž prostřednictvím získává nejen technické a umělecké dovednosti a znalosti, ale především se učí o vystavených objektech či historických souvislostech na základě vlastní zkušenosti a prožitku.

V době masově sdílených digitálních technologií je film jedním ze stěžejních uměleckých i komunikačních prostředků. Filmovou a audiovizuální výchovu je možno vyučovat v jakémkoliv typu vzdělávacího zařízení. Kromě zvládnutí technické a umělecké stránky filmové tvorby a ovládnutí metodiky práce s filmovým médiem na půdě muzea a školy je dalším cílem nového vzdělávacího oboru audiovizuální gramotnost, tedy schopnost film interpretovat, formulovat názor, lépe se vyjadřovat. K tomu všemu nabízí muzejní prostředí vhodné podmínky. Prokázat dostupnost filmového média a nejrůznější možnosti a formy jeho využití ve spolupráci muzea a školy bylo hlavním cílem konference *Muzeum a škola* v roce 2015.

Příští ročník konference plánuje muzeum uskutečnit v březnu 2017. Nosným tématem by měla být tvorba muzejních expozic vzhledem k veřejnosti a škole. V mezidobí v březnu 2016 připravuje muzeum workshop zaměřený na loutku jako nástroj vzdělávání.

Přednášce profesora Rudolfa Adlera přihlíží PaedDr. Markéta Pastorová. Foto Alena Rychlá. | Fotoarchiv MJVM.

Workshop klasické animace pod vedením Michaela Carringtona. Foto Alena Rychlá. Fotoarchiv MJVM. |

Roman Prokeš provází účastníky konference interaktivní výstavou Kinematograf. Foto Alena Rychlá. | Fotoarchiv MJVM.

V dílně pod vedením Martina Krkoška vyráběli účastníci papírový zootrop. Foto Alena Rychlá. | Fotoarchiv MJVM.

**Princip Baťa: Dnes fantazie, zítra
skutečnost
Gloria musealis za nejlepší muzejní
výstavu roku 2013**

Alena Prudká

Gloria musealis je prestižní soutěž vyhlášenou Ministerstvem kultury, které se od roku 2009 účastní muzea České republiky. Odborná komise hodnotí přihlášené projekty v kategoriích Muzejní výstava roku, Muzejní publikace roku a Muzejní počín roku. V VII. ročníku soutěže byla v kategorii Muzejní výstava roku 2013 vyhlášena vítězem nová expozice Muzea jihovýchodní Moravy *Princip Baťa: Dnes fantazie, zítra skutečnost*.

Až do roku 2012 nemělo Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně z finančních ani z prostorových důvodů možnost vytvořit důstojnou expozici prezentující proměny Zlína v průběhu velké části 20. století, která by představila baťovský systém v jeho plné šíři a v celém jeho významu. Až vybudování 14 | 15 BAŤOVA INSTITUTU v bývalých, nově revitalizovaných funkcionalistických továrních objektech, navržených architektem Jiřím Voženílkem a postavených v letech 1946 až 1949, tuto možnost díky velkorysé výstavní koncepci poskytlo.

V třetím nadzemním podlaží bývalé tovární budovy 14 vznikl soubor dílčích expozic pod zastřešujícím názvem *Princip Baťa: Dnes fantazie, zítra skutečnost*. V expozici jsou začleněna tři velká témata: *Obuv a produkce firmy Baťa, Film a Cestovatelství*. Z dalších témat věnujících se baťovskému systému jsou čtyři postavena na trojrozměrných exponátech: *Ševcovská dílna, Výroba, Prodejny, Doprava*. Samostatný celek tvoří oddíl věnovaný *historii firmy a osobnostem*, které s ní byly spojeny (T. Baťa, J. A. Baťa, Baťovci). Ten spolu s úvodním filmem (multiprojekcí) znázorňujícím růst a vývoj Zlína dominuje vstupu do expozice. Další dílčí celky jsou prezentovány prostřednictvím obrazových a textových materiálů a jsou soustředěny do tzv. klidové zóny. Ta je řešena ve stylu interiéru zlínského Společenského domu a návštěvníci zde najdou baťovské časopisy, publikace a materiály s rozšiřujícími informacemi.

Převzetí ceny. Fotoarchiv MJVM. |

Doplňkem exponátů a dokumentů v jednotlivých tematických částech expozice jsou i projekce dobových filmových snímků.

Dominantními prvky expozice jsou mimo jiné kolekce historické a exotické obuvi, obuvnická výrobní linka, letadla vyráběná firmou Baťa ve 30. letech 20. století – kluzák ZLIN Z-I a sportovní letadlo ZLIN Z-XII, Tatra 87, kterou na své africké cestě proslavili inženýři Hanzelka a Zikmund, plachta z voru Kantuta Eduarda Ingríše. Prezentovány jsou např. unikátní loutky z prvního českého loutkového filmu Ferda Mravenec, ale i scény z večerníkového seriálu Krysáci.

Nedílnou součástí expozice jsou interaktivní programy, zábavné i naučné, určené všem věkovým kategoriím návštěvníků, a v nabídce jsou i diferencované edukační programy vytvořené a realizované muzejními pedagogy zlínského muzea.

Autorský kolektiv, který připravil scénář a náplň expozice, tvořili pracovníci zlínského muzea – Hana Kuslová, Yvona Činčová, Magdalena Preiningerová, Miroslava Štýbrová, Karel Pavliščík. Architektonický návrh respektující specifický industriální charakter bývalých továrních objektů zpracoval brněnský ateliér TRANSAT architekti – Petr Všetečka, Robert Václavík, Karel Menšík, autorem grafického designu je Zdeněk Macháček a zlínské STUDIO 6.15. Autorem úvodního filmu je Tomáš Luňák. Celý projekt realizovala VESNA INTERIORS, s. r. o., z Veselí nad Moravou. Exponáty k prezentaci připravili konzervátoři zlínského muzea.

Expozice byla otevřena 1. května 2013.

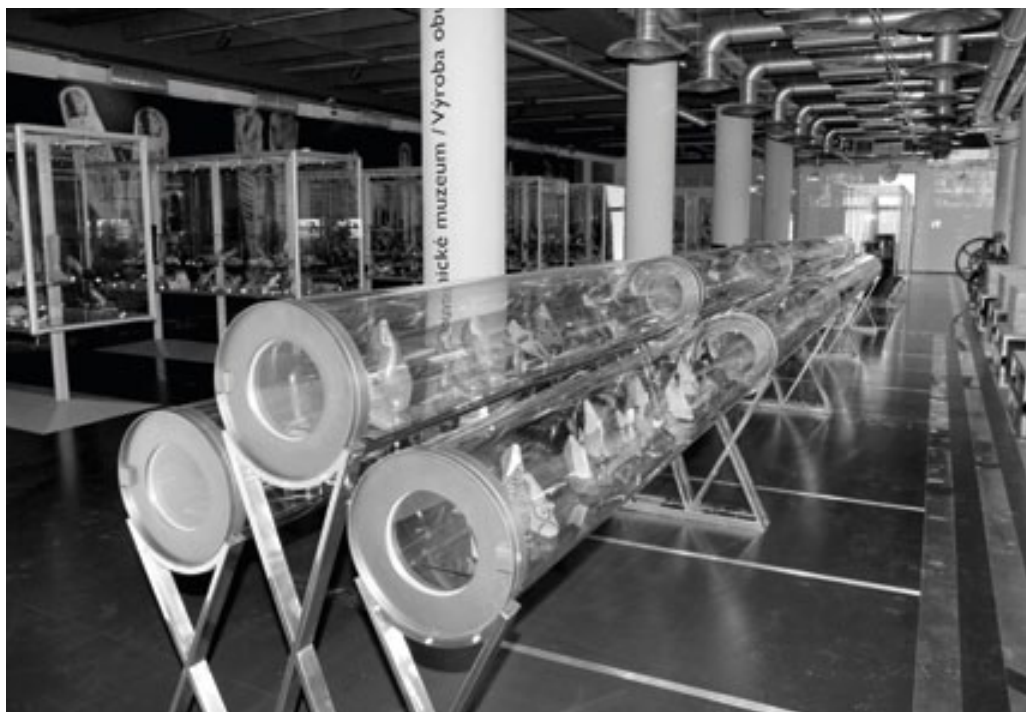
II. cena v kategorii Muzejní počín byla zároveň udělena celému projektu moderního kulturního a vzdělávacího centra Zlínského kraje 14 | 15 BAŤŮV INSTITUT, v němž sídlí tři kulturní instituce – Muzeum jihovýchodní Moravy, Krajská galerie a Krajská knihovna Františka Bartoše.

Pohled do historické části expozice. Fotoarchiv MJVM. |

Cena Gloria musaealis. Foto Ondrej Kocourek. |

Pohled do obuvnické části expozice. Fotoarchiv MJVM. |

Tatra cestovatelů Hanzelky a Zikmunda. Fotoarchiv MJVM. |

Obuvnická výrobní linka. Fotoarchiv MJVM. |

Kuslová, Hana: Národní soud versus Jan Antonín Baťa.

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2015, ISBN: 978-8087130-34-6

Blanka Rašticová

Publikace je výsledkem dlouholetého a systematického badatelského zájmu historičky Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, která se zaměřuje na osobnost průmyslníka J. A. Bati. Své poznatky zúročila již v řadě odborných i populárně-vědeckých článků, při zpracování scénářů výstav a expozic, v nichž se objektivně snažila v povědomí veřejnosti přetrvávající negativní obraz J. A. Bati jako zrádce a kolaboranta a neschopného nástupce svého bratra.

Svoje poznatky získala svědomitou heuristikou, neboť prostudovala fondy řady archivů, ať již to byl Národní archiv, archiv Ministerstva zahraničních věcí, archiv Ústavu T. G. Masaryka, Moravský zemský archiv, archiv Univerzity Palackého v Olomouci, soukromé archivy J. A. Bati a J. Nashe a mnoho dalších. Stranou její pozornosti nezůstaly ani tištěné prameny a literatura.

V posuzované publikaci se autorka v 10 kapitolách zaměřila na proces vedený proti J. A. Baťovi Národním soudem v Praze. Proces, v němž byl Baťa osvobozen ve všech bodech vznesených proti němu obžalobou, avšak odsouzen byl za činy, které nebyly součástí původní obžaloby. Proces, který vykazoval řadu závažných pochybení, včetně porušení ustanovení obsažených ve zřizovacím dekretu tohoto soudu.

Postupně, krok za krokem se čtenář seznamuje s okolnostmi, které vedly k obvinění J. A. Bati, s jednotlivými body obžaloby a také průběhem procesu. V první kapitole nazvané Obvinění se čtenář dozví důvody, pro které bylo v době války jméno Baťa zapsáno na černou listinu spojenců, postup ministerstva vnitra krátce po skončení války až po obžalování národním prokurátorem. Následující kapitola objasňuje reakce J. A. Bati na vznesená obvinění i útoky vedené některými představiteli státní moci. Třetí kapitola je podrobněji věnována černé listině a přesvědčivě je v ní dokumentováno, že fakt, že byl J. A. Baťa zapsán na černou listinu, nedokládá, že by existovaly důkazy o jeho spolupráci s nacistickým Německem. V kapitole nazvané Patagonie neboli hospodářská kolonizace je rozebrán Baťův plán, kterým se zabýval od 2. poloviny 30. let, neboť v něm viděl možnost, jak zachránit český národ. Autorka zde představuje Baťu jako člověka zcela apolitického, který neovládal diplomacii, svým způsobem naivního, člověka, který nevěřil politice, ale práci. Následující kapitoly jsou věnovány jednak okolnostem získání brazilského občanství pro J. A. Baťu, postupu vedení znárodněné firmy proti bývalému majiteli a řešení otázky vlastnictví akcií firmy Baťa. Osmá kapitola ozřejmuje průběh procesu proti Baťovi a poukazuje na řadu procesních chyb, většinou zásadního charakteru. K nim patřily např.: čtení protokolů z výslechu nepřítomných svědků, přičemž u některých z nich bez udání důvodu, proč se k soudu nedostavili, nebo exemplární případ, kdy jeden ze svědků vypovídal místo svého syna či nahrazení jednoho z přísedících 4. den jednání bez zdůvodnění atp. Publikaci završují kapitoly, jejichž obsah zcela vystihují názvy Jen rozsudek nestačil a Soumrak batismu ve Zlíně. Dokladují, že J. A. Baťa po roce 1945 neměl možnost ovlivnit své postavení a pověst v Československu, nemohl se vyjadřovat k obviněním v tisku a zahraniční noviny se ke čtenářům nedostaly. Naopak zlínský tisk se po rozsudku zaměřil na líčení podnikatelské neschopnosti a nesmyslných nápadů, představitelé batismu byli kompromitováni, někteří z nich byli uvězněni, jiní „rozprášeni“ po celé republice, některým se podařilo uprchnout do zahraničí. Přesto odkaz batismu, byť často v skrytu, přežíval a pro mnohé jméno Baťa zůstalo symbolem prosperity Zlína.

Obálka publikace *Národní soud versus Jan Antonín Baťa*. |

Publikace je přehledně uspořádána, logicky strukturována a ve svém souhrnu podává obraz historické reality. Vhodně použité úryvky z archivních dokumentů dotvářejí plasticitu popisovaných událostí a pomáhají osvětlit atmosféru dané doby. Poněkud neobvyklá forma poznámkového aparátu, dle mého soudu, však činí text místy nepřehledným. Zařazení poznámek přímo do textu a užití kurzívy, která je použita také v citacích, bude pro čtenáře málo uživatelsky přívětivé, a to i navzdory tomu, že poznámky jsou uvozeny dokonce dvěma závorkami (kulatou a hranatou) a slovem poznámka a pořadovým číslem. Osobně se přikláním k tradičnějšímu pojetí poznámkového aparátu, tedy umístění pod čarou, nebo jejich zařazení v závěru práce.

Autorka svůj text vhodně doplňuje citlivým výběrem fotografií ze života J. A. Bati a jeho rodiny, jakož i záběrů na objekty firmy ve Zlíně či Batatubě. Příjemně působí použití celostránkových fotografií v úvodu každé kapitoly. Zde je však na místě vznést mírnou výhradu k volbě jedné z fotografií, která uvozuje šestou kapitolu. Její název provedený v bílé barvě je na pozadí fotografie obtížněji čitelný. Jedná se však pouze o jeden případ, který je možno přehlédnout a který nijak nesnižuje význam práce, která bezesporu zaujme všechny, kteří se zajímají o danou problematiku.

Seznam autorů:

Mgr. Světlana Divilková, HEXA Zlín

Mgr. Kateřina Hausenblasová, Aeroškola, Praha

Mgr. Tereza Kovaříková, Muzeum Napajedla

Mgr. Hana Kuslová, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, přisp. org.

Ing. Silvie Lečková, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, přisp. org.

Ing. Pavel Novosad, GENICZECH-M, spol. s r.o., Zlín

Mgr. Petr Odehnal, Ph.D., Městské muzeum Valašské Klobouky

Mgr. Petra Peštová, Podbrdské muzeum, ZUŠ Jakuba Jana Ryby, Rožmitál pod Třemšínem

PhDr. Blanka Petráková, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, přisp. org.

PhDr. Alena Prudká, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, přisp. org.

PhDr. Blanka Rašticová, Slovácké muzeum, přisp. org.

Mgr. Jana Skaličková, Zlín

Mgr. Terézia Tomašovičová, Katedra archeológie FF UKF, Nitra

**Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Muzea regionu Valašsko, Vsetín
2015/1-2**

Recenzovaný časopis

vydalo Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, příspěvková organizace
Vavrečkova 7040, 760 01 Zlín
IČO: 089982

a

Muzeum regionu Valašsko, příspěvková organizace
Horní náměstí 2, 755 01 Vsetín
IČO: 00098574

Odpovědní redaktoři: Pavel Hrubec, Milan Půček

Výkonný redaktor: Alena Prudká

Tajemník redakce: Veronika Balajková

Redakční rada: Mario Bielich, Gabriela Končítíková, Marta Kondrová, Hana Kuslová,
Jana Langová, Markéta Mercová, Ivana Ostřanská, Alena Prudká, Petra
Šobáňová, Samuel Španihel, Miroslav Vaškových

Anglický překlad: Helena Tríbe

Grafické řešení a předtisková příprava: Vlastimil Kříž

Tisk: KODIAK print s.r.o.

Nábřeží 599, 760 01 Zlín–Prštné

IČ: 60708760

Zlín 2016

Náklad: 400 ks

ISSN: 0862-8548

MUZEUM
JIHOVÝCHOVNÍ MORAVY
VE ZLÍNĚ

MUZEUM
REGIONU
VALAŠSKO